

6/4/-

GOVERNMENT OF INDIA

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

CENTRAL
ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 27235

CALL No. Sa 2 Vs 2 / Jai / Cal

D.G.A. 79

THE
PUNJAB SANSKRIT SERIES

No. II.

THE
PUNJAB SANSKRIT SERIES
OR
A COLLECTION OF RARE AND UNPUBLISHED
SANSKRIT and PRAKRIT WORKS

EDITED BY
THE WELL-KNOWN AND EMINENT SCHOLARS
OF
INDIA, EUROPE and AMERICA

No. 2.

LAHORE (INDIA)
THE PUNJAB SANSKRIT BOOK DEPOT

1922

जैमिनिगृह्यसूत्रम्

THE JAIMINIGRHYASŪTRA

BELONGING TO THE SĀMAVEDA

WITH

EXTRACTS FROM THE COMMENTARY

EDITED WITH

An introduction

and translated for the first time into English

BY

Dr. W. CALAND,

27235

Professor of Sanskrit in the University
of Utrecht.

PUBLISHED BY

MOTI LAL BANARSI DASS

Proprietors

The Punjab Sanskrit Book Depot, Lahore.

1922

Rs. 6/-

Sa 2 Vs 2
Jai / Cal

PUBLISHED BY

Moti Lal Banarsi Dass

The Punjab Sanskrit Book Depot,

Said Mitha Street, Lahore.

**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.**

Acc. No. ... 27231.

Date. 17.7.57

Call No. ... So 2 V 52

Jai / Cal

All Rights Reserved by the Publishers.

December 1922

PRINTED BY

Sardari Lal Jain,

Manager

The Bombay Sanskrit Press,

Said Mitha Street, Lahore.

INTRODUCTION.

Remarks on the literature of the Sāmaveda in general.

According to Hindu tradition the Sāmaveda comprised once no less than a thousand "schools or branches" (*śākhās*). But, as in these schools the holy texts were studied at forbidden times, Indra is said to have destroyed them with his thunderbolt. So only few of them are now a days extant. In the first place the *śākhā* of the Rāṇāyaniyas, which is subdivided into seven parts: Rāṇāyaniyas, Śātyamugras, Kalopas, Mahākālopas, Lāṅgalāyanas, Śārdūlas and Kauthumas. According to some authorities the Kauthumas fall into six subdivisions: Kauthumas, Āsurāyaṇas, Vātāyaṇas, Prācadvainabhrts, Prācinayogyas and Naigamiyas (cp. Mahīdāsa on Caranavyūha, p. 44 ed. of Benares). Besides this tradition others tell us, that the Rāṇāyaniyas comprised nine schools: Rāṇāyaniyas, Śātyāyaniyas, Śātyamudgalas, Khalvalas, Mahākhalvalas, Lāṅgalas, Kauthumas, Gautamas and Jaiminiyas. Further tradition informs us, that at present of all these *śākhās* only three are left over: the Kauthumas in Gurjara (Guzerat), the Jaiminiyas in Kārṇātaka (the present karnatik) and the Rāṇāyaniyas in Mahārāṣṭra (the country of the Marāṭhas). To our knowledge have come the text books of these three *śākhās*, if not wholly complete.

As the Vulgata of the Sāmasaṃhitā is considered that of the Kauthumas, while eight Brāhmaṇas are handed down as belonging to this *śākhā*: 1. The Tāṇḍyamahābrāhmaṇa or Pañcaviṃśa brāhmaṇa (ed. in the Bibl. Indica); 2. The Śāḍviṃśabrāhmaṇa (edited by H. F. Eelsingh: Śāḍviṃśabrāhmaṇam vijñāpanabhāṣya-sahitam, Leiden, Brill 1908 and by Jibananda Vidyasagara, Calcutta 1881); 3. The Sāmavidhānabrāhmaṇa (edited by Burnell, London 1873 and by Satyavrata in the

journal *Uṣā*, Calcutta 1895, translated into German by Sten Konow, Halle, 1893); 4. The *Ārṣeyabrāhmaṇa* (ed. by Burnell, Mangalore 1876, and by Satyavrata in "*Uṣā*", Calcutta 1892); 5. The *Devatādhyāyabrāhmaṇa* (ed. by Burnell, Mangalore 1873 and by Vidyasagara together with the *Ṣaḍvimsā*); 6. The *Upaniṣad-brāhmaṇa*, of which the first two prapāthakas contain the *Mantrabrāhmaṇa* (ed. by Satyavrata in "*Uṣā*" 1890); the last eight prapāthakas comprising the *Chāndogya-upaniṣad* (ed. by Röer in the *Bibl. Indica* and by Böhtlingk with a German translation, Leipsic 1889); 7. The *Samhitopaniṣad* (ed. by Burnell, Mangalore 1877); 8. The *Vaṃśabrāhmaṇa* (ed. by Burnell, Mangalore 1873 and in the "*Uṣā*" 1892).

The following *Sūtras* are dependent on the *Samhitā* and the *Brāhmaṇas* of the *Kaṭhinas*: 1. The *Maṣaka-kalpasūtra* or *Ārṣeyakalpa* (ed. by W. Caland, Brockhaus, Leipsic 1908); 2. The *Kṣudrasūtra*, being an appendix to the *ārṣeyakalpa* (printed after this text); 3. The *Śrautasūtra* of *Lātyāyana* (ed. in the *Bibl. Indica*); 4. The *Gṛhyasūtra* of *Gobhila* (ed. in the *Bibl. Indica* and with German translation by Fr. Knauer, Dorpat 1884; English transl. by H. Oldenberg in *Sacred Books of the East*, vol. XXX); 5. The *Śrādhakalpa* of *Gobhila* or *Vasiṣṭha* (ed. in the *Bibl. Indica* as an appendix to *Gobhila*); 6. The *Karmapradīpa* or *Chandogyagrhyapariśiṣṭa* (ed. by Jiv. Vidyasagara in *Dharmaśāstra samgraha* and elsewhere); 7. The *Gṛhyasamgraha* (ed. by Bloomfield in the *Journal of the German Oriental Society*, vol. 35, and in the *Bibl. Ind.* and the "*Uṣā*"). There are many texts more as the *Puṣpasūtra*, the *Pancavidhi-sūtra* (both ed. by Simon), the *Nidānasūtra* etc., most of which have been edited. For a complete survey of these

texts see : "Die Jaiminiya Samhitā" ed. by W. Caland, Breslau 1907, page 14.

Thus for the texts of the Kauthumas.

Whether the Rāṇāyanīyas are a śākhā or a caranā, i. e. whether, besides an independent tradition of the sūtras they possess a separate recension also of the Samhitā, is not yet ascertained : the Audgātraprayoga of Sāyana, who, as we know, adhered to the Sūtra of Drāhyāyana, shows in the musical notation of the Sāmaveda divergencies, although slight, from the Vulgata. For the rest are at present considered as Rāṇāyanīya texts the following : 1. The Drāhyāyanaśrautasūtra (edited partly by Reuter, London, Luzac 1904) ; 2. The Khādiragr̥hyasūtra (ed. with the comm. of Rudraskanda at Mysore 1913, and translated H. Oldenberg in the Sacred Books of the East, vol. XXIX) ; 3. The Gautamapitṛmedhasūtra (ed. by W. Caland together with the Pitṛmedhasūtras of Baudhāyana and Hiranyakeśin, Leipsic 1896) ; 4. The Gautamasmṛti (ed. with Telugu comm. by Chentral Rao Pantalu, Madras 1890). But it is at far from certain, that all these texts belong to the Rāṇāyanīyas. Āśarka in his commentary on the Karmapradīpa informs us that the Gobhilasūtra contains the domestic ritual followed not only by the Kauthumas but also by the Rāṇāyanīyas. In agreement with this statement is the fact, that Hemadri in his Śraddhakalpa thrice (pag. 1424, 1460, 1468) designates Gobhila as the Rāṇāyanīyasūtrakṛt. If we accept these statements, the Khādirasūtra cannot be also the Sūtra of the Rāṇāyanīyas. Now, in Southern India there is said to exist a Khādiragr̥hyasūtra of the Śārdūlas (see Report on a search for Skt. mss. in the Bombay Presidency 1891-1895, by A. V. Kathavate, Bombay, 1901, No. 79), who also are a śākhā of the Sāmaveda, and this Sūtra of the Śārdūla-

sāmagas agrees, as I am informed, with the exception of a few various readings, with the text of our Khādirasūtra. That at the time of Hemādri there existed a living tradition of the Śārdūlasākha is seen also from his Śrāddhakalpa, where (on page 1078), he mentions those parts of the Veda that are to be recited by the Śārdūlasākhins during the feeding of the Brāhmaṇas. It is, therefore, possible that at least the Khādirasūtra contained originally the domestic ritual of the Śārdūlas. But there is still another tradition current about this Khādirasūtra. In the Gṛhyaratna edited at Mysore in 1881 with the commentary called Kaṇṭha-bhūṣaṇa, we find several times cited a Gautamagrhyasūtra, and all the passages here attributed to Gautama are to be found in our Khādirasūtra. Besides, we possess, as has been noted above, a Pīṭmedhasūtra of the Gautamas, a Gautamadharmasūtra (ed. by Stenzler, London 1876) and a Gautamasmṛti. All these may have been the books of the Gautamas, who also formed a subdivision of the Sāmaveda.

Of the third greater śākha belonging to the Sāmaveda, the Jaiminīyas, until a few years ago but one single book was known, viz. the Talavakāra or Kena Upaniṣad. A. C. Burnell, who during his sojourn in Southern India published many Sāmaveda texts, brought to Europe a collection of other texts belonging to this śākha. Of these texts are now published: 1. The Jaiminīyasamhitā (Die Jaiminīyasamhitā mit einer Einleitung über die Sāmaveda literatur by W. Caland, Breslau 1907); 2. The Jaiminīyabrāhmaṇa partly; of this important and extensive Brāhmaṇa copies procured by Burnell are to be found at the India Office in London. Several minor parts have been published by H. Örtel in the Journal of the American Oriental Society. As the manuscript materials, however, were inadequate to give a complete edition of this

book, the writer of this Introduction published large extracts from it (Das Jaiminiyabrāhmaṇa in Auswahl, Text, Übersetzung, Indices, Amsterdam, 1919); 3. The Jaiminiya-upaniṣadbrāhmaṇa (properly: the Gāyatriupaniṣad, being a part of the great Brāhmaṇa; ed. by Örtel, New Haven 1894 as Vol. XVI of the J. A. O. S.); 4. The Ārṣeyabrāhmaṇa (the Jaiminiya text of the Ārṣeya brāhmaṇa of the Sāmaveda ed. by Burnell, Mangalore 1878); 5. The Jaiminiyaśrautasūtra (edited with a Dutch translation under the title: "Bijdrage tot de Kennis von het vedische ritueel" by D. Gaastra, Brill, Leiden 1906); 6. and lastly The Jaiminigrhyasūtra, on which text see below. Besides these texts, now printed, the India Office possesses also copies of the Gānas of the Jaiminīyas, brought to Europe also by Burnell. But until the key to its musical notations is found, an edition of these books can hardly be expected.

Remarks on the Jaiminigrhyasūtra.

In his Introduction to the Ṛktaṇṭravākaraṇa (page XLIX) Burnell informed us, that a copy of the Grhyasūtra of the Jaiminīyas with a commentary by Śrīnivāsa had just (in the year 1879) come into his possession. This Manuscript was presented to the India office, and through the kindness of Dr. F. W. Thomas, Chief Librarian of the India Office, I was allowed to make use of it. The Mss. is in excellent condition, in Grantha characters. On the title page we read in Burnell's handwriting:

"A. C. Burnell, 1879.

1. Jaiminigrhyasūtra with C. by Śrīnivāsa. The author refers to previous Kārikās and Vṛttis.

2. Vinatānanda, a prayoga to the same.

Both from Tinavelly MSS. 1. about 200 years old.

2 recent."

The Manuscript is registered as B 464, written neatly on blue paper on 73 folia, 19 c m × 24 c. m, in Grantha. Each Sūtra is followed by its bhāṣya.

In two Reports ("Report on a search for Skt. and Tamil mss. for the year 1896/97 by Śeṣagiri Śāstrī No. 1, Madras 1898 ' and in a dato for the year 1893 94) I found two more mss. of this text mentioned under No. 24 of the no. 1 and under no. 65 of no. 2. The first of these two is a copy of an original from Trichinopoly, on paper in Nāgiri comprising 48 pages of 15 lines each. This copy contains the continuous text of the Sūtra alone. The second of the two Madras mss gives the commentary called Subodhani composed by Śrīnivāsin Adhvarin; this is a copy of a Telugu original on paper, 100 pages of 20 lines each.

On these three mss. so based the text as given below

B. designates the ms. of Burnell at the India Office.

M¹ designates the first Madras ms. (text only).

M² designates the second Madras ms. (Subodhani).

The text is given by me continuously, just as found in M¹, without division into Sūtras. To facilitate understanding the sentences are separated by a small danda above the line. In indicating the close of a sentence the commentary was mostly, but not always, my guide —Of the commentary only extracts are presented, but I do not believe that anything deserving mention has been omitted. Against ordinary use Śrīnivāsa comments also on the mantras. These vyākhyās have been received into the extracts only for those mantras, which do not occur in any printed text, or when they occur only in the Mantrabrāhmaṇa of the Kauthumas. I regret to state that I was not able to give a wholly faultless text as the text of the commentary as handed down only in one ms.(B) complete, M² treating of the second part only the

śrāddha, the aṣṭakārtual, the gr̥havidhi, and the anaśnat-samhitākālpa.

A few remarks must be made concerning the relation of the commentary to the text as handed down in M¹. It is only in the first part (the first Adhyāya) that Śrīnivāsa follows this text closely. As to the second part, the commentary disagrees in two respects the texts of M¹. First there is no trace that to Śrīnivāsa were known the adbhutaśānti (II. 7) and the gr̥hahoma (II. 9). Consequently these two chapters were the most difficult to reconstruct. In the second place the disposition of the materials in the Subodhīnī differs in some respects from the one in the text of M¹. After treating Khaṇḍa 3 the Subodhīnī continues: *utah param ahitāgneḥ śartrānāśe ityādi* (cp. p. 29, l. 12 of the text) *dahanādisāpindyaṇta-vidhāyakasūtrāṇy ante vyākhyāsyāmaḥ*. Then follows immediately the exposition of kh. 6 (gr̥hakarma) as fourth kh. and after it the anaśnatsamhitākālpa (kh. 8). No numbering of khaṇḍas is given further on, at the end we read only *ity anaśnatsamhitākālpaḥ*. Then follows, in agreement with what had been stated by Śrīnivāsa (see above), the treatment of khaṇḍa 4, introduced by the words, *atha dhanapatale vyākhyātyate*. Having then treated from khaṇḍa 4 unto p. 29, l. 17 (unto: *madhye śartram*, these included) Śrīnivāsa deviates again from the text as given by M¹, as he begins communicating some passages from the Jaiminiyabrāhmaṇa (viz. I. 46-48, cp. the extracts of the commentary on page 65) and explaining them (*atha ahitāgneḥ kramasamskāra ucyate*). As the Sātra itself (p. 30, l. 1-2) refers to this passage of the Brāhmaṇa with the words *tasya nāsikayoh sruvan madadhyād ity etenānuvakena* this passages cannot have formed a part of the Sātra proper. After treating this matter, and lending with the words: *ity*

śrutāgnubhōnakatpāh Śrīnivāsa continues explaining the text, first the passage p. 29, l. 17—unto p. 30, l. 9 (unto *anaveksamānah*, incl.) this part and indicated: *iti dvitīyah pāṭalah*. Then follows the exposition of p. 30, l. 9—p. 31, l. 9. At the end we read: *iti dahane tītiyah pāṭalah*.

On the relation of the Jaiminigrhyasūtra to the other texts of the Jaiminīyas the following may be said. From various facts it is clear, that our sūtra is a genuine text of the Jaiminīyas and that it attaches itself to the other books of this śākha.

While in the list of Veda-teachers, to whom at the utsarga ceremony libations of water are to be presented, the Rāpāyanīyas begin with Rāpāyani and end with Jaimini (cp. Simon, Beiträge zur Kenntniss der Vedischen Schuler, p. 27, rem. 1, and Subrahmaṇyavidyaṇ, Gobhila, Vyākaraṇa-śikā, p. 113), the Jaiminigrhya mentions Jaimini Talvakara in the first place (cp. the text, p. 14, l. 11).

The Vratikavṛata prepares the student for the study of the Vratas i. e. of those parvans of the Saṃhitā, which begin with the vrataparvan; thus the commentary, and cp. Jaim. grhy. p. 15, l. 8. This statement agrees with the sequence of the Sāmans as handed down by the Jaiminīyas, this śākha beginning the Āraṇyaka with the vrataparvan, in contrast with the tradition of the Kauthuma-Rāpāyanīyas who begin with the ākaparvan, cp. Jaim. āra. br. p. 23 and Ārṣeyabrāhmaṇa (Kauth.) p. 62, both cited according to Burnell., edition of these texts.

The Aupanīśada vṛata prepares for the study of the Upanīśada, which according to Śrīnivāsa, comprises ten adhyāyas. This statement seems not to agree with other facts, as the Jaiminīya upanīśad brāhmaṇa, edited by Örtel, comprises not ten adhyāyas, but twelve anuvākās. On the other hand the assertion of Śrīnivāsa, does agree with

a communication made by Burnell to Max Müller (see Sacred Books of the East, vol. I, p. Xc): "The Kena upanishad comprises the 135-145 Khapḍas or the tenth anuvāka' (that is, of the Jaiminiya brāhmaṇa).

Most conclusive, however, is the fact that our Sūtra refers repeatedly to the Jaiminiyasamhitā, indicating by their pratika the verses, that are to be taken from this Samhitā and thus presupposing it as known to its readers (or auditors?). So e. g. the puruṣasūkta according to the Subodhinī (see p. 44, l. 15) has seven verses, whereas the Kaushuma recension knows only five. This is in harmony with the Samhitā, where the seven verses of this sūkta are handed down in II. 3. 6-II. 4. 2.

The Jaiminiyabrahmaṇa also is supposed to be familiar to those, who accept the domestic ritual of our Sūtra as their own. This is clearly seen from Jaim. grhs. II. 4 (p. 29, l. 12), where the author refers to the 48th. and 46th. anuvāka of the first book of the Brāhmaṇa (see J. A. O. S., vol. XIX, p. 106, 103).

There is one point of linguistic character, where our Sūtra harmonizes with the tradition of the Jaiminīyas, viz. the use of the Tamil-malayālam instead of Sanskrit *d*; this *d* occurs twice: in *Kura* (p. 14, l. 12) and in *ślopahevana*.

That Hindu tradition itself knew our Sūtra to be that of Jaimini is proved by a citation (this is the only passage, where I found the Jaiminigrhya cited) found in the unpublished Bhāṣya of Śaṅkara on the Darśapūtraṇṇasasūtra of Baudhāyana. Śaṅkara here says: *talavakārakalpe jaimini's cāha ahutāgne's cet pūrvam jātā mritvā tāṃ nirmanthyena dahet samtapnena vā*. The passage occurs Jaim. grhs. II. 5 (beg.).

About the relation of the Jaiminigrhyasūtra to the other Grhyasūtras of the Sāmaveda we remark that our Sūtra, as is to be expected, has a closer affinity to the Sūtras of the Sāmaveda (Gobhila and Khadira)

than to the Sūtras of any other Veda. Whereas Gobhila and Khādīra differ from one another principally in the distribution of the materials, the Khādīra, moreover, being more concise than the Gobhīlasūtra, the Jaiminīsūtra as compared with them, has a totally independent character. It is true that many a sentence of the Jaiminīsūtra agrees verbally with the Gobhīlasūtra: compare Gobh. I. 1. 9 with Jaim. 1. 2—3 (we remark the ungrammatical *prācyah* in Jaim.); Gobh. I. 1. 10 with Jaim. 1. 3; Gobh. I. 5. 15 with Jaim. 1. 9—10; Gobh. I. 5. 18 with Jaim. 1. 11—12; Gobh. IV. 5. 4 with Jaim. 2. 3; Gobh. IV. 5. 5 with Jaim. 2. 3 (here Khādīra and Jaim. agree, in opposition to Gobhila, as both texts reckon the *parisamūhana* and *bhūmyatambhana* to the *paribhāṣas*); Gobh. III. 3. 2—5 with Jaim. 14. 7—8; Gobh. III. 2. 51 with Jaim. 14. 15; Gobh. III. 3. 9—10 with Jaim. 14. 16—17; Gobh. III. 1. 29 with Jaim. 15. 4—5; Gobh. III. 2. 11 with Jaim. 15. 5; Gobh. III. 2. 12 with Jaim. 15. 6; Gobh. III. 2. 1—4 with Jaim. 15. 10—11; Gobh. III. 2. 6 with Jaim. 15. 11; Gobh. III. 2. 5, 18, 19 with Jaim. 15. 12; Gobh. III. 2. 29 with Jaim. 15. 16—17; Gobh. III. 2. 52 with Jaim. 16. 5; Gobh. III. 5. 3 with Jaim. 18. 4; Gobh. III. 5. 11, 12, 14 with Jaim. 18. 4—5; Gobh. III. 5. 32—34 with Jaim. 18. 4—6; Gobh. III. 5. 13 with Jaim. 18. 6; Gobh. III. 5. 31 with Jaim. 18. 6; Gobh. III. 5. 7—10 with Jaim. 18. 7—9; Gobh. III. 5. 21—22 with Jaim. 18. 10—12; Gobh. II. 1. 21 with Jaim. 20. 5. Some of these sūtra sentences are found also in the Khādīrasūtra, but usually in a more or less different wording. So our Jaiminīsūtra stands nearer to the Gobhila—than to the Khādīrasūtra. This fact does not necessarily compel us to suppose, that it is caused by direct influence of the one on the other Sūtra, as it is more probable that the Samavedins from older times possessed a common stock of ritual prescriptions, from which each of them drew

Whilst the Gobhala and Klādura sūtras stand very near to one another and especially have this fact in common, that both of them acknowledge the Mantrabrahmana as their authority for the mantras, citing the mantra taken from this source by its pratika, the Jaimini-sūtra in this respect also stands by itself. Many a mantra given by the Mantrabrahmana is found in the Jaimini-sūtra also, but it is here given always sakalapāthena and, as is seen from the list of mantras at the end of this edition, never wholly agreeing. Not a few times do we find a mantra in the Jaimini-sūtra occurring also in the Mantrabrahmana, but in a wording agreeing more closely with the recension of the texts of the Black or White Yajurveda. Further it is to be remarked, that our Jaimini text contains some mantras, which as yet are known only from the Kāthaka-grhyasūtra.

We may close this Introduction with a few remarks concerning the relation of our Sūtra to some texts outside the Sāmaveda. In the second part of our Sūtra we met with some whole chapters, which, mutatis mutandis, are found also in other texts. So the last four chapters occur also in texts of the Baudhāyanyas. The grhavidhā (II. 6) is found almost verbally agreeing in Baudh. grhyaparīśiṣṭa (I. 16), the adbhutaśānti (II. 7) occurs, somewhat longer, in Baudh. grhyasūtra III. 9, the mantras, as is to be expected, differing, the anaśnatsaṃhitākalpa (II. 8) has its counterpart and perhaps its origin in Baudh. dharmasūtra III. 9., whilst finally the grhavidhā agrees nearly verbally with Baudh. grhyaparīśiṣṭa I. 15. I, for my part, am inclined to believe—we cannot prove it with absolute certainty—that we must admit the possibility of the Jaimini-sūtra having borrowed these parts from Baudhāyana. On the whole, the texts of the Baudhāyanyas have become very popular in Southern India and have influenced apparently also other texts of the Sāmaveda, especially the still unpublished Parīśiṣṭa, the contents of which are given by Winternitz in his Catalogue of South Indian Manuscripts, London 1902, page 20.

CONTENTS.

I. 1—4. <i>pākavajñātantram.</i>	पाकयज्ञतन्त्रम् ।
5. <i>pumṣṣuṣvanam.</i>	पुंसघनम् ।
6. <i>nāndimukhaśrāddham.</i>	नान्दीमुखश्राद्धम् ।
7. <i>śimantonṇayanam.</i>	सीमन्तोन्नयनम् ।
8. <i>jātakaṛma.</i>	जातकर्म ।
9. <i>nāmakarṇa.</i>	नामकर्म ।
10. <i>prāśanakarma.</i>	प्राशनकर्म ।
11. <i>caudam.</i>	चौडम् ।
12. <i>upanayanam.</i>	उपनयनम् ।
13. <i>sandhyopāśanam.</i>	सन्ध्योपासनम् ।
14. <i>upākaranam.</i>	उपाकरणम् ।
15. <i>utsargah.</i>	उत्सर्गः ।
16—18. <i>vratāṇi (godānam 18).</i>	व्रतानि (गोदानम् १८) ।
19. <i>samāvartanam.</i>	समावर्तनम् ।
20—22. <i>vivāhah.</i>	विवाहः ।
23. <i>sāyamprātārhomau ; vairvadevam.</i>	सायंप्रातर्होमौ; वैश्वदेवम् ।
24. <i>navayajñah.</i>	नवयज्ञः ।
II 1—2. <i>śrāddham.</i>	श्राद्धम् ।
3. <i>astakāh.</i>	अष्टकाः ।
4. <i>aurdhvadehikam.</i>	अर्ध्वदेहिकम् ।
5. <i>udakarcṇun, asthi- samcayanam.</i>	उत्कर्षणम्, अस्थिसञ्चयनम् ।
6. <i>gṛhavidhīh.</i>	गृहविधिः ।
7. <i>adbhutaśāntih.</i>	अद्भुतशान्तिः ।
8. <i>anasnatsamhitākalkah.</i>	अनश्नत्संहिताकल्पः ।
9. <i>grakṣāntih.</i>	ग्रहशान्तिः ।

ओ३म्

अथातो ऽग्निं प्रणेष्यन्प्रागुदक्प्रवणमभ्युक्ष्य^१ स्थण्डिलं लक्षणं
 कुर्यान्मध्ये प्राचीं रेखामुल्लिख्योदीचीं च संहितां पश्चात्तिस्रो मध्ये
 प्राच्यो ऽभ्युक्ष्याग्निं प्रतिष्ठापयेद्भूध्रुवः स्वरिति लक्षणावृद्धेऽपि सर्वत्रा-
 थातः पाकयज्ञान्व्याख्यास्यामो हुतो ऽहुतः प्रहुतः प्राशित इति
 तेषामेकाग्रौ होमो नित्ये यज्ञोपवीतोदकाचमने दर्शपूर्णमासतन्त्राः ५
 स्वतन्त्रा वा दक्षिणतो ऽग्नेः पूर्णपात्रमुपनिदधाति स्रुवं चापां
 पूर्णमुत्तरतो ऽग्नेरिध्मावहिर्देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां
 पूष्णो हस्ताभ्यां प्रोक्षामीति^२ प्रोक्षितमुपकृतं भवति सकृद्यजुषा
 द्विस्तूर्णीं स्वादिरः पालाशो वेधमस्तदलाभे विभीतकतिच्चकबाध-
 कनिम्बराजवृक्षशल्मल्यरत्नुदधित्थकोविदारश्लेष्मातकवर्जं सर्ववन- १०
 स्पतीनामिध्मः कुशालाभे शूकतृणशरशीर्यबन्वजमुतवनलशुण्ठवर्जं
 सर्वतृणानि शुक्राः सुमनसस्तासामलाभे जपारूपकाकुत्थाभण्डीकुर-
 ण्डकवर्जं^३ गन्धवत्यो वा सर्ववर्णाश्चतस्र आज्यप्रकृतयो भवन्त्युधन्यं^४
 वा वाक्षं वा दधि वा^५ पयो वा पश्चादग्नेराचमनं त्रिराचामोहिः^६
 परिमृजेत्सकृदुपस्पृशेत्पादावभ्युक्ष्य शिरश्च शीषण्यान्प्राणानुपस्पृशदर्पे १५

१ प्रणेष्यन् M^१ ; प्रणष्यन् M^२; प्रणयिष्यन् B text and comm.

२ M^१ देवस्य त्वेति सवित्रेण instead of देवस्य . प्रोक्षामीति.

३ काकुत्थम^० M^१ ४ ऊधन्यं B (comm.); उधन्यं B (t);
 उदन्यं M^१; ऊदन्यं M^२ (t); उ(१)दन्यं M^३ (comm).

५ om. all exc. M^१.

६ आचामे^० B; आचमे^० M^१, M^२.

उपस्पृश्य पश्चादग्रेरुपसमाहितस्योपविश्य दक्षिणेन पाणिना भूमिमा-
रम्य जपतीदं भूमेर्भजामह इदं मद्रं सुमङ्गलं परा सपत्नान्बाधस्वा-
न्येषां विन्द ते धनमिति वस्वन्तं रात्रिश्चेदिमंस्तोम्येन वृत्तेनाग्निं
परिसमूहेदाद्यथा वा त्रिः प्रस्तरमुपसंगृह्य प्रतिदिशं परिस्तृणाति
५ दक्षिणपुरस्तादुपक्रम्याग्रैर्भूलानि^१श्चादयन्यश्चाद्रोपस्तीर्योलपराजिभ्या-
मुपहरेद्दक्षिणोत्तरः^२ सन्धिः ॥ १ ॥

- प्रस्तरात्पवित्रे गृह्णाति प्रादेशमात्रे समे अग्रशीर्षाग्निं अनन्तर्गमे
अङ्गुष्ठेनोपकनिष्ठिकया च धारयन्नखेन छिनाति पवित्रे स्थो
वैष्णव्याविति त्रिरूर्ध्वमङ्गिरनुमार्जयेद्विष्णोर्मनसा पूते स्थ इति
१० सकृद्यजुषा द्विस्तूर्ष्णीं पात्रस्योपरिष्ठात्पवित्रे धारयन्नाज्यमासिच्योत्त-
रेणाग्निमङ्गाराभिरूह्य तेष्वधिश्चित्यावद्योत्य दर्भतल्लग्न्यां प्रत्यस्य त्रिः
पर्यग्निं^३ कृत्वोदगुद्वास्य प्रत्यूष्णाङ्गारानुदगग्राम्यां पवित्राभ्यां त्रिरुत्पु-
नात्पाज्यं च इविश्वं प्रणीताश्च स्रवं च देवस्त्वा सवितोत्पुना-
त्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्थं रश्मिभिरिति देवो च इति
१५ प्रणीताः पुनराहारमाज्यस्य सकृद्यजुषा द्विस्तूर्ष्णीमुत्तरतो ऽग्नेः
प्रणीताः प्रणीथि दर्भैः प्रच्छाद्य दक्षिणतो ऽग्नेः प्रस्तरं निधाय
प्रस्तरस्योपरिष्ठात्पवित्रे निधाय विरूपाक्षं जपत्यो तपश्च तेजश्च
सत्यं चात्मा च धृतिश्च धर्मश्च सत्त्वं^४ च त्यागश्च ब्रह्मा च ब्रह्म
च तानि प्रपद्ये तानि मामवेन्तु भूर्भुवः स्वरो महान्तमात्मान-
२० मध्यारोहामि विरूपाक्षो ऽसि दन्ताजिस्तस्य ते शय्या पथे गृहा
अन्तरिक्षे^५ ते विमितं हिरण्यमयं^६ तद्देवानां हृदयान्ययस्मये कुम्भे

१ आलभ्य B.

२ उपक्रम्य M², B (c); उपक्रम B (t), उपक्रमः M¹.

३ Thus M²; °श्चाद्रोपस्ती° B M¹ °अग्नि M¹.

४ सत्त्वं B. सत्यं M¹. ५ गृहान्तरि of महा⁰ all.

६ हिरण्यमयं B (text and comm.) M²; हिरण्यमयं M¹

अन्तः संनिहितानि तानि बलभूश्च बलधा च रक्ष णो^१ मा
प्रमदः सत्यं ते द्वादश पुत्रास्ते त्वा संवत्सरेसंवत्सरे कामप्रेण
यज्ञेन याजयित्वा पुनर्ब्रह्मचर्यमुपयन्ति त्वं देवानां ब्राह्मणो ऽस्पृहं
मनुष्याणां ब्राह्मणो वै ब्राह्मणमुपधावति तं त्वोपधावामि जपन्तं
मा मा प्रतिजाप्सीर्जुह्वन्तं मा मा प्रतिहौषीः कुर्वन्तं मा मा ५
प्रतिकार्षीस्त्वां प्रपद्ये त्वया प्रसूत इदं कर्म करिष्यामि तन्मे
समृध्यतां विरूपाक्षाय दन्ताजये ब्रह्मणः पुत्राय ज्येष्ठाय श्रेष्ठाय-
मोघाय कर्माधिपतये नम इति ॥ २ ॥

सुबं प्रणीतासु प्रणीय निष्टप्य दर्मैः संनृज्य संमार्गानभ्युच्य-
धावाधाय दक्षिणं जान्वाच्यामेध्यं चेत्किञ्चिदाज्ये ऽवपद्येत घृणस्थ- १०
शुका मक्षिका पिपीलिकेत्या पञ्चभ्य उद्धृत्याभ्युच्योत्पूय जुहुयात्प-
रिधीन्परिदधाति मध्यमं स्थवीयसं पश्चाद्दीर्घं मध्यमं दक्षिणतः
कर्नायसमुत्तरतः संस्पृष्टान्दक्षिणतो ऽग्रेषां कोशं निनयत्यदिते
ऽनुमन्यस्वेत्यनुमते ऽनुमन्यस्वेति पश्चात्सरस्वते ऽनुमन्यस्वेत्युत्तरतो
देव^२ सवितः^३ प्रसुवेति^३ त्रिः प्रदक्षिणमग्निं परिषिञ्चेद्देव सवितः १५
प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतनः
पुनातु वाचस्पतिर्वाचं नः स्वदत्विति सकृद्यजुषा द्विस्तूष्णीमथे-
ध्ममादाय सुवेणाज्यं गृहीत्वाभिघार्याग्नावभ्यादधात्ययं त इध्म आत्मा
जातवेदस्तेन वर्धस्व चेध्यस्व चेन्द्भि वर्धय चास्मान्प्रजया पशुभि-
र्ब्रह्मवर्चसेनाभाधेन समेधय स्वाहेति मनसाधारौ जुहोति संतत- २०
मत्तया प्रजापतये स्वाहेत्युत्तरं परिधिसन्धिमन्ववहृत्य सुवमिन्द्राय
स्वाहेति दक्षिणं परिधिसन्धिमन्ववहृत्याधारौ^३ हुत्वाज्यभागौ^३

१ रक्षणे B; लक्षणे M^१; रक्षणे M^२.

२ only in M^१.

३ आचारैर्हुत्वा M^२, not found in the other sources

जुहोत्यग्नये स्वाहेत्युत्तरतः सोमाय स्वाहेति दक्षिणतस्तावन्तरे-
 शाहुतिलोको भूः स्वाहा भुवः स्वाहा स्वः स्वाहा भूर्भुवः स्वः
 स्वाहेत्यग्नये ऽग्नीषोमाभ्यामिति पौर्णमास्यामग्नय इन्द्राग्निभ्यामित्य-
 मावास्यायामुत्तरपूर्वामुत्तरपूर्वामाहुतिं जुहोत्यनभिजुह्वदाहुत्याहुतिं
 ५ प्रत्यक् सौविष्टकृतस्थानाभित्यो ऽग्निः पुरस्तात्स्विष्टकृदन्ते^१ ऽन्यत्र^२
 वपाहोमाज्यहोमाभ्यां न स्विष्टकृतं प्रत्यभिधारयति सुवे सक्तदा-
 ज्यमुपस्पृणाति द्विर्हविषो ऽवद्यति सक्तदाज्येनाभिधार्य प्रत्यभिधा-
 रयत्यकुष्ठेनाकुलिम्यां च मांससंहिताभ्यां द्विर्हविषो ऽवद्यति
 द्विराज्येनाभिधार्य^३ प्रत्यभिधारयति आमदग्न्यानां तद्वि पञ्चावत्तं
 १० मवत्यकुल्या तृणकूर्चेन वा एषा होमावृत्तसर्वत्र ॥ ३ ॥

सपवित्रं प्रस्तरमादत्ते तस्याग्राणि शुवे ऽनक्ति दिव्यरुच्चेति
 मध्यमाज्ये ऽन्तरिक्षे ऽरुच्चेति मूलानि हविषि पृथिव्यामरुच्चेति
 प्रस्तरात्तृणं निरस्यत्यायुषे त्वेति प्रस्तरमधावनुप्रहरत्यग्नये ऽनुमतये
 स्वाहेति पश्चात्तृणमनुप्रहरति द्विषन्तं मे ऽभिधेहि तं चैव प्रदह
 १५ स्वाहेति धृतेनाक्ताः^४ समिध आदधाति समृद्ध्यै स्वाहेति भूमि-
 मारभ्य^५ शीर्षस्योन्प्राणानुपस्पृशेत्तप उपस्पृश्य द्वादश प्रायश्चित्ता-
 हुतीजुहोत्याकृत्य^६ स्वाहा ॥ कामाय स्वाहा ॥ समृद्ध्यै स्वाहा ॥
 अत्रा स्तोमं समर्थय गावत्रेण रथंतरं बृहद्रायत्रवर्तनि स्वाहा ॥
 उदु त्वं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यं स्वाहा ॥
 २० चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आप्रा घावा-
 पृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च स्वाहा ॥ उद्वयं

१ स्विष्टकृदन्तेन अन्यत्र M^३; स्विष्टकृतं तेन अन्यत्र M^१, स्विष्टकृतन्तेन्यत्र B

२ अभिधार्य missing in B, M^३

३ घृताक्ताः B.

४ आलभ्य M^३.

५ आकृत्य M^३, B, आत्मात्त्य M^१

तमसस्परि स्वः पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यमगन्म
ज्योतिरुत्तमं स्वाहा ॥ प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि
परि ता बभूव । यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो ऽस्तु वयं स्याम पतयो
रयीणां स्वाहा ॥ भूः^१ स्वाहा ॥ भुवः स्वाहा ॥ स्वः स्वाहा ॥
भूर्भुवः स्वः^२ स्वाहेत्यथास्तीर्णान्दर्भानानीय^३ प्रणीतानां च स्रवस्य^४
चोपरिष्ठात्कृत्वापस्त्रावयञ्जपति^५ सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्वं
मे भूयाः पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अक्षितमसि मा मे चेष्टा इति
प्रोतदिशमप उत्तिञ्चति प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्ता-
मिति^६ प्राचीनावीती दक्षिणस्यां^७ दिशि मासाः पितरो मार्जयन्ता-
मिति^८ यज्ञोपवीती भूत्वाप उपस्पृश्य प्रतीच्यां दिशि गृहाः पशवो^९
मार्जयन्तामित्युदीच्यां^{१०} दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो मार्जयन्तामित्यु-
ध्वायां^{११} दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्तामिति समुद्रं वः
प्रहिणोमीत्यपो निनीय^{१२} समुद्रं वः प्रहिणोम्यक्षिताः स्वां यो-
निमपि गच्छत । अरिष्टा अस्माकं वीराः सन्तु मा परासेचि नः
स्वामिति यदप्सु ते सरस्वतीत्यङ्गुष्ठेनोपकनिष्ठिकया चाक्षिणी^{१३}
विमृजेद्यदप्सु^{१४} ते सरस्वति गोष्वश्वेषु यन्मधु । तेन मे वाजि-
नीवाते सुखमङ्घ्रि सरस्वतीति दर्भान्परिधींश्चाग्रावाधाय वामदेव्येन
शान्तिं कृत्वा त्रिः पर्युचेत्सहस्रिष्कं प्रदक्षिणमन्वमंस्थाः प्रासावी-

१ The Mss. om the visarga constantly before स्व°.

२ अयास्तीर्णान्दर्भान° B, ययास्तीर्णान् दर्भान° M^१; विस्तीर्णान् दर्भान° M^२

३ Read अक्लावयन् ? ४ इति only in M^२

५ दक्षिणानां M^१, M^२

६ Thus runs the text in M^१ In B M^२ the pratika is not given at the first place, but the Mantra is found immediately Sakalapāthena and then, after इति, the act, if above p ३ l १५ Thus throughout further on

रिति मन्त्रान्संनभयेत्पूर्णपात्रमुपनिहितं सा दक्षिणा यथाश्रद्धदक्षिणाः
पाकयज्ञाः पूर्णपात्रं वा^१ ॥ ४ ॥

पुंसवनं तृतीये मास्यन्यत्र गृष्टेर्घृते चरुं श्रपयित्वा पृषदाज्यं
वा स्थालीपाकवत्संस्कृत्य पुरुषसूक्तेन जुहुयान्माषौ च यवं च
१ पुलिङ्गं कृत्वा दधिद्रप्सेनैनां प्राशयेत्प्रजापतिं पुरुषः परमेष्ठी स
मे पुत्रं ददात्वायुष्मन्तं यशस्विनं सह पत्या जीवसुर्भूयासमिति
न्यग्रोधशुक्लं फलाभ्यामुपहितं शुक्ररक्ताभ्यां सूत्राभ्यां ग्रथित्वा कण्ठे-
धारयेद्द्रुवकुमारायेत्याचक्षते वामो दक्षिणा ॥ ५ ॥

अथातो नान्दीमुखेभ्यः पितृभ्यः पूर्वेष्वर्वाख्यास्याम आपर्यमा-
१० णपचे पुण्ये नक्षत्रे श्वः करिष्यामीति श्वो भूते वाचं संस्कृत्य
शुचीन् श्रोत्रियान्ब्राह्मणाननुमन्त्रयते शुचिः शुक्रमनार्द्रमान्छाद्य
यज्ञोपवीत्यथ आचम्य चतुःशुक्लान्वलीन्हरती दधि तण्डुलाः
सुरभि शुक्लाः सुमनस इत्यभ्यायतने प्रागग्रान्दर्भान्संस्तीर्याग्रये
सोमाय प्रजापतये विश्वेभ्यो देवेभ्य ऋषिभ्यो भूतेभ्यः पितृभ्यः
१२ सर्वाभ्यो देवताभ्यो नम इति हविष्यमर्घं ब्राह्मणेभ्यः प्रदाय दध्ना
माषमत्स्यमांसमक्ष्याशनैरित्यपरमथ चतुष्टयमादाय ब्रीहियवपुष्पस-
र्षपाणीति सह तैरेवोदकुम्भमादाय मनः समाधीयतां असीदन्तु
भवन्त इत्युक्त्वा सप्रणवं नान्दीमुखाः पितरः प्रीयन्तामित्येवं
यथार्थमितरे प्रतिब्रूयुः^२ ॥ ६ ॥

२० सीमन्तोन्नयनं चतुर्थे मासि षष्ठे ऽष्टमे वा पूर्वपचे पुण्ये नक्षत्रे
हस्तोचराभिर्वा कुर्यात्तिलमुद्गमिश्रं स्थालीपाकं श्रपयित्वान्वा-
ब्धायां जुहुयान्महाव्याहृतिभिर्हुत्वा प्राजापत्यया^४ चाथैनं पश्चा-

१ Repetition of the last two words only in B

२ Thus M²; कण्ठे B

३ B repeats the last three words.

४ प्राजापत्ययज्ञं M².

दग्धेर्भद्रपीठ^१ उपवेश्यैरकायां बाहतोत्तरायां तस्यै त्रिः शुक्रया^२
शलन्या प्राणसंमितं सीमन्तं कुर्याच्छुक्लेना मूर्धः प्राणाय त्वापानाय
त्वा व्यानाय त्वेत्यथास्या दक्षिणं केशान्तं सन्निभरत्नंकृत्य तथोत्तरं
हिरण्यवतीनामपां कांस्यं पूरयित्वा तत्रैनामवेक्ष्यन्पृच्छेद्विं भूर्भुवः^३
स्वः किं पश्यसीति परा प्रत्याह प्रजां पशून्सौभाग्यं मह्यं दीर्घमायुः^४
पत्युरिति वासो दक्षिणा हिरण्यं वा ॥ ७ ॥

कुमारे जाते जातकर्म प्राक्स्तनप्राशनाद्विं च यवं च जा-
तरूपेणावष्टब्धेदमन्नमिति प्राशयेदिदमन्नमयं रस इदं प्राणेनामृतं सह
पृथिवी ते माता द्यौः पिता जीवाहि शरदः शतं परयाहि शरदः
शतमित्यथैनमभिमन्त्रयते ऽङ्गादङ्गात्संभवसि हृदयादाधि जायसे ।^{१०}
आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतं परयाहि शरदः
शतमित्यथैनं परिददात्यह्ने त्वा परिददाम्यहस्त्वा रात्र्यै परिददातु
रात्रिस्त्वाहोरात्राभ्यां परिददात्वहोरात्रौ त्वार्धमासेभ्यः परिदत्ताम-
र्धमासास्त्वा मासेभ्यः-परिददतु मासास्त्वर्तुभ्यः परिददत्त्वृतवस्त्वा
संवत्सराय परिददतु संवत्सरस्त्वा जरायै मृत्यवे परिददात्विति^{१५}
को ऽसि कृतमो ऽसीत्याह सं मासं^३ प्रविशासावित्यथास्य गुह्यं
नाम ददाति वेदो ऽसीत्यथास्य मूर्धानमुपजिघ्रत्यश्मां भव परशुर्भव
हिरण्यमस्त्वृतं भव पशूनां त्वा हिंकारेणाभिजिघ्रामीत्येवमेव प्रवा-
सादेत्य पुत्राणां मूर्धानमुपजिघ्रति फलीकरणसिश्नान्सर्षपान्दशरा-
त्रमग्नौ जुहुयात् शण्डायेति द्वाभ्यां शण्डाय मर्कटोपवीराय शौ-^{२०}
ण्डकेर उलूखलो मलिम्लुचो दुष्पाशि^४ च्यवनो नश्यतादितः^५

^१ °पीठमुप° all, cp. Par. Gls. I 15. 4. ^२ The Mss. om the visarga. ^३ सम्मासं B, M^१, शर्मसं M^२ (cp. Mantr. br I 5. 14). ^४ ऋणोश्च M^२ ^५ Without visarga the Mss

स्वाहा । आलिखन्बलिखन्ननिमिषन् किंवदन्तः^१ उपश्रुतिर्यम्यः
कुम्भी शत्रुः पात्रपाणिर्निपुणहान्त्रीमुखः सर्षपाकृणो नश्यतादितः^२
स्वाहेति दशरात्रं दम्पती सूतकौ भवतस्तस्यान्ते स्नात्वोत्था-
नम् ॥ ८ ॥

- * अथातो नामकर्म पूर्वपक्षे पुण्ये नक्षत्रे द्वादश्यां वा पिता
नाम कुर्यादाचार्यो वा तमहतेन वाससा समनुपरिगृह्य पिता-
ङ्केनासीत तस्य नामधेयं दद्याद् अक्षरं चतुरक्षरं वा घोषवदा-
द्यन्तस्तस्थमनुनक्षत्रमनुदैवतमनुनामातद्वितमाकारान्तं स्त्रियै यथा-
र्थः^३ वा^४ कुमारयज्ञेषु च नक्षत्रं नक्षत्रदैवतं तिथिमिति यजते
१० ऽष्टावण्या जुष्टा देवता यजते ऽग्निः^५ धन्वन्तरिः^६ प्रजापतिमिन्द्रं
वसुवृद्राणादित्यान्बिश्वान्देवानित्येतासु^७ स्विष्टासु^८ सर्वा देवता
अर्भीष्टा भवन्ति ॥ ९ ॥

अथातः प्राशनकर्म पूर्वपक्षे पुण्ये नक्षत्रे ब्राह्मणान्भोजयित्वा
हविष्यमर्भं प्राशयेदक्षपते ऽग्नस्य नो देशनमीवस्य शुष्मिणः । प्र
१५ प्रदातारं तारिष ऊर्जं नो धेहि द्विपदे शं चतुष्पद इति ॥ १० ॥

तृतीये संवत्सरे जटाः कुर्वीत गर्भतृतीय इत्येक उदगयने
पूर्वपक्षे पुण्ये नक्षत्रे ब्राह्मणान्स्वास्तिवाच्यापराह्णे ऽग्निं प्रणयित्वा
दक्षिणतो ऽग्रेष्वत्वारि पूर्णपात्राणि निदध्याद्वाहीद्वयवानामभितो मध्ये
तिलमाषाणामाचान्तोदके ऽन्वारब्धे जुहुयान्महाव्याहृतिभिर्हुत्वा

१ Thus B, किंवदन्तीम् M¹, किंवदन्ती M². For the two mantras cp. Pār. grhs. I. 16. 23.

२ Without visarga the Mss.

३ M² instead of यथार्थः : अभिषानसमर्थ.

४ In M² begins a new Khaṇḍa; consequently this recension has one Khaṇḍa more in the first prāśna.

५ Thus B M¹; अग्निं य^० M², read अग्निधन्वन्तरी ?

६ Thus B; एतास्वष्टा M¹; एतास्वष्टा M².

विरूपाक्षेणात्र पञ्चमीं जुहोति सर्वौषधीभि स्फाण्टमुदकमानयन्ति^१
 त्रीदिववास्तिलमाषा इत्येतत्सर्वाषधमायमगात्सविता क्षुरेणेति
 क्षुरमादत्त आयमगात्सविता क्षुरेण विश्वेदेवैरनुमतो भरुद्भिः । स
 नः शिवो भवतु विश्वकर्मा यूयं पात स्वास्तिभिः सदा न इत्युष्णेन
 वाय^२ उदकेनेहीत्युदकमादत्त उष्णेन वाय^३ उदकेनेह्यदितिः केशा-^४
 न्वपत्वित्याप उन्दन्तु जीवस इति दाक्षिणं केशान्तमभ्युन्धादाप
 उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुधाय बर्चस इति तस्मिंस्तिष्ठो दर्भपिञ्जलीरु-
 पदधात्येकां वा धारयतु प्रजापतिरिति धारयेद्धारयतु प्रजापतिः
 पुनः पुनः सुवप्तवा इत्युध्वं त्रिरादर्शेन स्पृष्ट्वा येन धातेति क्षुरेण
 जिन्ध्याद्येन धाता गृहस्पतेरग्रेरिन्द्रस्य^५ चायुषे ऽवपत् । तेन त^{१०}
 आयुषे वपामि सुश्लोक्याय स्वस्त्य इति येन तः प्रजापतिर्मरुद्भ्यो^६
 गृहमेधिभ्यो ऽवपत् । तेन त आयुषे वपामि सुश्लोक्याय स्वस्त्य
 इति येन भूधश्चरत्पथं ज्योक् च पश्याति सूर्यम् । तेन त आयुषे
 वपामि सुश्लोक्याय स्वस्त्य इत्येवं पश्चात्तथोत्तरतः^७ प्रतिमन्त्रं
 केशाश्च दर्भपिञ्जलीशेषांश्चानगृहे गोमये ऽभूमिस्पृष्टे निदध्याद्वाक्ष-^{१५}
 णस्य पुरस्तात्पश्चादितरयोर्वर्णयोर्यक्षक्षुरेणेति नापिताय क्षुरं श्रयच्छे-
 द्यक्षुरेण मम्ला^८ वप्रा वपसि नापिताङ्गानि शुद्धानि कुर्वाणुर्वर्चो
 मा हिमीनापितेति यथेषां गोत्रकल्प कुलकल्पो वाप्नुते प्रायश्चि-
 र्त्तिल्लुह्यादावृतेव स्त्रियाः कुर्यादमन्त्रं समन्त्रं चेत्पश्चाज्जुह्यादधास्य

१ The MSS. have mostly स्फाण्ड^० (गृह and एद are often confounded in Grantla), is the text corrupted from "भिः स्फाण्डमु" or is स्फाण्ड equal to स्फाण्ड ? Comm. सह कथितं.

२ Thus B, M^१ वायवुद^० M^२. ३ B M^२ om पुनः पुनः

४ अग्रे alone in M^२ ५ Thus M^१ M^२; instead of येन तत् B. यत्. ६ Thus M^१, M^२; एवार्थो^० B.

७ Thus B; क्षुरेणामम्ला M^१; ममम्ला M^२.

मूर्धानमारभ्य उपति त्रियायुषं^१ कश्यपस्त जमदग्नेस्त्रियायुषं^२ यदेवानां
त्रियायुषं^३ तत्ते अस्तु^४ त्रियायुषमिति धान्यपन्त्रले गोष्ठे वा
केशाभिसन्नेकुशलीकर्ता पूर्णपात्राणि हरेर्द्रादिचिन्ता ॥ ११ ॥

- सप्तमे ब्राह्मणमुपनयीत^५ पञ्चमे ब्रह्मवर्चमकामं नवमे त्वायु-
५ * ष्काममेकादशे चत्रियं द्वादशे वैश्यं नाति षोडशमुपनयीत^६
प्रसृष्टवृषणो^७ षेष वृषलीभूतो भवतीति तत एनं स्नातमलंकृत-
मात्राचं कृतनापितकृत्यमानयन्ति तमहतेन वासमा परिदधीत
परीमं सोमेति यथावर्णं परीमं सोम ब्रह्मणा महे श्रोत्राय दध्मसि ।
यथेमं जरिमा शु ६ याज्ज्योक् ६ श्रोत्रे अधि जागराजीवाहि शरदः
१० शतं परयाहि शरदः शतमिति परीममिन्द्र ब्रह्मणा महे राष्ट्राय
दध्मसि । यथेमं जरिमा शु ७ याज्ज्योग्राप्ते^८ अधि जागराजीवाहि
शरदः शतं परयाहि शरदः शतमिति परीमं षोड ब्रह्मणा महे
पोषाय दध्मसि । यथेमं जरिमा शु ८ याज्ज्योक् ८ षोड अधि जा-
गराजीवाहि शरदः शतं परयाहि शरदः शतमित्यर्थेन पञ्चादप्रेः
१५ प्राक्खुसुपवेरय यज्ञोपवीतिनमाचार्य आचामयत्याचान्तमुत्थाप्योत्त-
रतो ऽग्नेः प्राचो दर्भानास्तीर्य तेष्वक्षतमश्रमानमत्याघाय तत्रैनं दक्षिणेन
पादेनारमानमधिष्ठापयेदिममश्रमानमारोहारमेव त्वं स्थिरो भव द्वि-
पन्तमपराधस्व ९ मा च त्वा द्विपतो वर्धादित्यर्थेन पञ्चादग्नेः प्रा-
क्खुसुसुपवेरयोचरत आचार्यो ऽन्वारब्धे जुहुयान्महान्याहूतिमिदृत्वा
२० वेदाहुतिभिश्च संपातमास्ये भूर्ध्वच १० स्वाहेति प्रतिमघं भूर्ध्वचः १०

१ त्रियायु^१ B. २ स्तु B. ३ उपनयेते B; उपनयेत M^२ उपनीयत M^१

४ Thus B, उपनीयत M^१, उपनयेत M^२ ५ प्रवस्त M^१, M^२

६ शयाज्यो^६ B, M^१, M^२. ७ वृषणज्यो^७ B शयाज्यो^७ M^१, missing
in M^२. ८ शयाज्यो^८ B, शयाज्यो^८ M^१, missing in M^२.

९ अथवाध^९ M^१ M^२ १० The Visarga not in the MSS

स्वाहा भुवो यजुषि स्वाहा स्वः सामानि स्वाहेति प्राशितमा-
चान्तमुत्थाप्य नमो वातायेत्येनं^१ प्रदक्षिणमग्निं परिणयेन्नमो वाताय
नमो अस्त्वग्नये^२ नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यो नमो वो ऽदृष्टाय
बृहते करोमीत्यधिगान्तरधिगच्छ प्रदातः प्रयच्छासावमुष्मै वेदमि-
त्यथैनं पश्चादग्नेः प्राङ्मुखमवस्थाप्य पुरस्तादाचार्यं प्रत्यङ्मुखस्तावज्ज-
ली कुरुत उत्तरत आचार्यस्तमन्यो ऽद्भिः पूरयेन्निस्त्रावेणेतरस्य
पूरणमथैनं संशास्ति ब्रह्मचर्यमगामुप मा नयस्वेति को नामा-
सीत्यसाविति नामधेयं दद्यात्तत्राचार्यो जपति हिं भूर्भुवः स्वरा-
गन्त्रा समगन्महि प्र सु मर्त्यं युयोतन । अरिष्टाः संचरेमहि स्वस्ति
चरतादयमित्यथास्य दक्षिणेन हस्तेन दक्षिणं हस्तं गृह्णातीन्द्रस्ते^३

हस्तमग्रभीद्वाता^४ हस्तमग्रभीत्पूषा हस्तमग्रभीत्सविता हस्तमग्रभी-
र्दर्यमा हस्तमग्रभीन्मित्रस्त्वमसि धर्मणाग्निराचार्यस्तवेति प्राणानां
ग्रन्थिरसीति नाभिदेशमारभ्य^५ जपति प्राणानां ग्रन्थिरसि मा
विस्रसामृत भृत्योरन्तरं कुर्विति दक्षिणमेसमन्त्रवमृश्य मयि व्रत
इति हृदयदेशमारभ्य^५ जपति मयि व्रते हृदयं ते अस्तु मम चित्तमनु^{१५}
चित्तं ते अस्तु । मम वाचमेकव्रतो जुषस्व बृहस्पतिस्त्वा नियुनक्तु
मयीत्यथैनं परिददात्यग्नये त्वा परिददामि वायवे त्वा परिददामि
देवाय त्वा सवित्रे परिददाम्यद्भ्यस्त्वोषधीभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा
देवेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः परिददाम्यरिष्ट्या इत्यथैनं
संशास्ति ब्रह्मचार्यसि समिध आधेह्यपो ऽशान कर्म कुरु मा दिवा^{२०}
स्वाप्सीरित्यग्नये समिधमाहर्षमिति घृतेनाह्नाः समिध आदधात्यग्नये

१ Cp. page 5 note 6. २ स्वाम^१ M¹, M².

३ आचार्यन्तम^१ B ; आचार्यस्यन्तम^२ M², आचार्यस्थानम^३ M¹

४ M¹ here and further on throughout अग्रहीत ५ आनभ्य M², B.

- समिधमाहार्यः^१ बृहते जातवेदसे । यथा त्वमग्रे समिधा समिध्यम
एवमहमायुषा वर्चसा तेजसा सन्या मेघया प्रज्ञया^२ प्रजया पशु-
भिर्ब्रह्मवर्चसेनाभ्राष्ट्रेन धनेन समेधिषीष स्वाहा ॥ अप्सरासु^३ या
मेधा गन्धर्वेषु च यन्मनः । देवी मेधा मनुष्यजा सा मां मेधा
^४ सुरभिर्जुषतां स्वाहा ॥ भूः^५ स्वाहा भुवः^६ स्वाहा स्वः^७ स्वाहा
भूर्भुवः^८ स्वः^९ स्वाहेतीयं दुरुक्तादिति मेखलामावधीत इयं दुरुक्ता
त्परिषाधमाना वर्णं पवित्रं पुनती म आगान् । प्राणापानाभ्यां
बलमाभरन्ती स्वसा देवी सुभगा मेखलेयम् ॥ श्रुतस्य गोप्त्री तपसः
परस्पी^{१०} प्रती रक्षः सहमाना अगतीः । सा मा समन्तादभिपर्येहि
^{११} भद्रे भर्तारस्ते मेखले मा रिषामेति मौर्द्धी ब्राह्मणस्य मौर्वी
राजन्यस्य मुञ्जमिश्रां तामली^{१२} वैश्यस्य मौर्द्धी वा सर्वेषामथ परि-
धानानि क्षीमं वा शाणं वान्तरं ब्राह्मणस्यैरण्यमुत्तरं रौरवं
राजन्यस्याजं वैश्यस्यैलेयं वा सर्वेषां स्वस्त्ययनो ऽसीति दण्डं
प्रयच्छेन्प्राणसंभितं पालाशं ब्राह्मणस्य वैश्वं ब्रह्मवर्चसकामस्य
^{१३} नैयप्रोक्षं राजन्यस्यादुम्बरं वैश्यस्य पालाशं वा सर्वेषां मातरं प्रथमं
भिषेताधान्याः^{१४} सुहृदो^{१५} भवत्पूर्वया ब्राह्मणो भिषेत भवति भिक्षां
देहीति भवन्मध्यमया राजन्यो भिक्षां भवति देहीति भवदन्त्यया
वैश्यो देहि भिक्षां भवतीति क्षां च हिं च न वधिषेद्भवत्पूर्वया
वा सर्वे प्रायश्चित्तं चेदुत्पद्येत जीवा स्व जीवयत मृत्येनमव
^{१६} आचामयेजीवा स्व जीवयत मापो नाम स्थाभृता नाम स्व स्वधा

१ चाद्वारिचन B

२ प्रज्ञया B.

३ All Mss. without visarga

४ परस्पी and परस्फी M³ text and comm., परस्वी B text and comm., M¹५ तामली B ; तमली M¹, M²६ Thus only M², नम B M¹७ सुहृद M¹, M²; सुहृद B

नाम स तासां वो भुक्षिषीय^१ सुमतौ मा धत्त शिवा मे भवत
नमो वो ऽस्तु मां मां हिंसिष्येति भैक्षमुपन्याहृतमूर्ध्व^२ त्रिरात्रात्सा-
वित्रीं प्रश्न्यात्तदहर्वा पश्चादग्नेः पच्छौ ऽर्धर्चशः सर्वामित्यनूच्य
वेदमारम्याग्ने व्रतपत इति घृतेनाक्ताः समिध आदधात्यग्ने व्रतपत
व्रतं चरिष्यामि तच्छक्रेयं तन्मे राध्यतां स्वाहा । वायो व्रतपते
व्रतं चरिष्यामि तच्छक्रेयं तन्मे राध्यतां स्वाहा । आदित्य व्रतपते
व्रतं चरिष्यामि तच्छक्रेयं तन्मे राध्यतां स्वाहा । व्रतानां व्रतपते
व्रतं चरिष्यामि तच्छक्रेयं तन्मे राध्यतां स्वाहेति तदेतद्व्रतादेशनं
सर्वत्र व्रतसमाप्तावग्ने^३ व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मे ऽराधि
स्वाहेति मन्त्रान्संनमयेदथैनं संशास्ति ब्रह्मचार्याचार्याधीनः प्रशान्तो^४
ऽधःशायी दण्डमेखलाजिनजटाधारी रुच्यनृतमधुमांसगन्धमाख्यवर्जी
भवेति त्रिरात्रमक्षारालवणारयूर्ध्व^५ त्रिरात्रात्प्राचीं वोदीचीं वा
दिशमुपनिष्क्रम्य पलाशं^६ गत्वा व्याहृतिभिरभ्यज्य स्यालीपाकेनेष्ट्वा
यज्ञोपवीतं^७ दण्डामिन्युदस्य प्रत्येयाद्गौर्दक्षिणा ॥ १२ ॥

सायंप्रातरुदकान्ते पूतो भूत्वा सपवित्रो ऽद्भिर्मर्जयेतापोहिष्ठी-^{१४}
याभिस्तिसृभिस्तरत्स मन्दी धावतीति चतसृभिर्वामदेव्यमन्ते शुचौ
देशे दर्भेष्वासीनो दर्भान्धारयमाणः प्रत्यङ्मुखो वाग्यतः सन्ध्यां मनसा
ध्यायेदा नक्षत्राणामुदयादुदितेषु नक्षत्रेषु त्रीन्प्राणायामान्धारयित्वा
सावित्रीं सहस्रकृत्वा^{१५} आवर्तयेच्छतकृत्वो वा दशावरमथाग्निमुपतिष्ठते
ऽग्ने त्वं नो अन्तम इत्यथ वरुणमुपतिष्ठते त्वं वरुण उत मित्र^{१६}
इत्येतथैवावृता प्रातः प्राङ्मुखस्तिष्ठन्नथादित्यमुपतिष्ठत उदयं तमस-

१ भुक्षिषीय B, भिक्षिषीय M¹, M². २ उपन्याहृत^० M².

३ Thus B, अक्षारालव^० M², अक्षरालव^० M¹. ४ पलाश the Mss.

५ Thus M²; "पवीतदण्ड^० B, M¹.

स्परीत्यथ मित्रमुपतिष्ठते प्र मित्राय प्रार्थिष्ये इति स यदि सूर्या-
भ्युदितः सूर्याभिनिष्ठो वा तच्छेषं सावित्रीं मनसा ध्यायेत्सैव तत्र
प्रायश्चित्तिः ॥ १३ ॥

- आवण्यामुषाकरणं प्रौष्ठपद्यां वा हस्तेन श्रीं प्राणायामाना-
* यम्याचम्य^१ सर्वे पुरस्ताज्जपं जपन्ति सह^२ नोः ऽस्तु सह नो धुनक्तु
सह नो वीर्यवदस्तु भा विद्विषामहे सर्वेषां नो वीर्यवदस्त्विति
तेभ्यः सावित्रीं प्रमयाद्यथोपनयने मनसा सामसावित्रीं च सोमं
राजानमित्यादितरछन्दांस्यधीत्य यथार्थमक्षतधानानां दध्मन्नवाहुती-
र्जुहोत्पृषीन्देवांश्छन्दांस्यृचो यजंषि सामान्पृचं साम यजामहे सदस-
** स्पतिमभ्रतं मेधाकारमित्येतासामेव पूर्वाभिः वदिभः पूर्वं तर्पयेदाद्या-
र्यमाचार्यश्च^३ जैमिनिं तलवकारं सात्यमुग्रं राणायनिं^४ दुर्यसिंसं^५
च भागुरिं^६ गौरुणिं^७ गौरुलविं^८ भगवन्तर्मापमन्यषं कारद्धिं^९
सावर्णिं गार्ग्यं वार्ष्णेयं दैवन्त्यमित्येतांस्त्रयोदश^{१०} धानावन्तं द-
धिक्राव्ण^{११} इत्येताभ्यामभिमन्त्र्य हविःशेषं प्रारय प्राञ्च प्रधीयत^{१२}
* आग्नेये समाप्ते ऽज ऐन्द्रे मेघे गौः पावमाने पर्वदक्षिणा समस्त-
चारिणश्चोपसमेतान्भोजयेत्सावित्रमहः^{१३} कारद्धन्त उत्तमं च पत्ति-
र्णीं रात्रिं न मांसमश्रीयाच्च आहुं न लोमानि संहारयेच्च स्त्रियमुपेया-
हर्ता जायामुपेयाद्वर्षाशरदिकमेतद्द्वतमर्धमासमित्येके^{१४} ॥ १४ ॥

१ प्राणानावस्याधाचम्य M¹; प्राणायामानावसाचम्य M², प्राणायामानावम्य B

२ शनोऽस्तु M² ३ What follows, until the end of the khanda is missing in M². आचार्य आचार्य च M¹

४ राणायनि B, राणायनि M¹. ५ कुरुवाससं B, वशीसस or वशीसस M¹ cp. Simon, Beitr. zur Kenntnis der Vedischen Schulen, S. 28 note. ६ भागुरं M²

७ गौरुणिं B, गौरुणिं M¹. ८ गौरुलवं B; गौरुलवं M¹.

९ Thus B, but with Tamil Malavalam /, instead of the d; गार्ग्यं M¹. १० Thus B, दैवन्त्यम् M¹.

११ दधिक्राव्णमित्ये^१ B १२ प्रधीयत M¹.

१३ सावित्रीं the Mss. १४ वर्षाशर M¹

तैषीमुत्तमर्गो वेदेषु यथास्वं विश्रमन्तां छन्दांसि चतुरस्रराशि
शिवेन नो ध्यायन्त्वित्युत्सृज्याध्यायानध्यायौ व्रतानि चानुपालयन्तो
यथास्वं वेदमधीयीरन्नत ऊर्ध्वमध्रेषु नाधीयते ॥ १५ ॥

गौदानिकव्रातिकौपनिषदाः^१ संवत्सरास्तेषु सायं प्रातरुदकोपस्प-
र्शनं नानुपस्पृश्य भोजनं प्रातः सायमुपस्पृश्या समिदाधानादरण्या-^२
त्ममिधमाहुत्यादध्यादादित्यव्रातिकः संवत्सर एकवासा न युक्तमा-
रोहेदादित्यं नान्तर्दधीत छलेण महीमासनशयनाभ्यामुपानद्ध्यां^३ च^४
नोर्ध्वं जान्वोरपः प्रस्नायादन्यत्राचार्यवचनाद्वा^५ तिके व्रतपूर्वादित्यव्रा-
तिके^६ शुक्रियाण्यौपनिषद उपनिषदं श्रावयेत् ॥ १६ ॥

द्वादश महानाम्निकाः^७ संवत्सरा नव षट् त्रय इति विकल्पाः^८
संवत्सरमित्येके^९ पित्रा चेच्छ्रुता महानाम्न्यः^{१०} संवत्सरं ब्रह्मचर्यं
चरेच्छ्रुक्कवासा व्रतं तु भूयस्तिष्ठेद्दिवाधासीत नक्तं तस्य कृष्णे
भोजनान्छादने भवत इत्येके शुक्रं चैव^{११} परिदध्याद्रागदोषान्न कृष्णं
सर्वास्वप्नपस्पृशेदबुक्ताः^{१२} शक्ये इति नावा न प्रस्नायात्प्राणसंशये
तूपस्पृशेदुभयतः^{१३} अपि वा गाः पाययेत्यशूकाः शक्ये इति वर्षं^{१४}
नान्तर्दधीत छलेण प्रति वर्षं निष्क्रामेदेवमस्य चरतः कामवर्षी
पर्जन्यो भवति ब्रह्मचर्यान्त एकरात्रमुपोषित अरण्यं गत्वा शैवल-
मिश्राणामपां कामं पूरयित्वा तम्रपवेश्य समनुपरिगृह्य निमीलितं
तिस्र स्तोत्रेया उपगायेत्सपुरीषा^{१५} उपोत्थायाचार्यो ऽहतेन वाससा
मुखमस्य परिणयेत्प्रदक्षिणमुदपात्रं धारयंस्तिष्ठेदहःशेषं रात्रिमासीत २०

१ Thus B, M¹; गोदा^० M².

२ उपनयनं च om. M¹.

३ व्रातिके B, M²; व्रातिकम् M¹.

४ नात्राकाः B, M².

५ ०वत्सर इत्येके B, M².

६ ०नात्रयः the Mss.

७ चैव M¹, नैव (५८) B, M² om. the words शुक्रं.....दध्यात्.

८ Thus only B, आपूका M¹, अभुक्ता M².

९ B ins. इति

after ०स्पृशेद्. १० Thus all (उपगायेत् M¹), but as the
colam. explains उपगायेत् by अग्रापयेत्, the correction
उपगापयेत् is probable.

वाग्यतः श्रो भते ऽरण्यं गन्वाग्निमुपसमाधाय वत्समुपान्वानीय^१ वाम
उद्वेष्टयेद्दधम्य कांसमपोऽभिवीक्ष्य इति वीक्षेत्स्वरभिवीक्ष्य इत्यादित्यं
ज्योतिरभिवीक्ष्य इत्यग्निं पशुमाभिवीक्ष्य इति वत्सं समन्या यन्तीत्यप-
प्रमिच्य वासः कांसं वत्समित्यचार्यायोपहरेत्स्थालीपाकाद्विश्वा-
* मित्रेन्द्रौ महानाम्नीश्च यजत इत्याचार्यं सपरिवर्त्कं भोजयेद्गौर्दक्षि-
णा ॥ १७ ॥

द्वादश वर्षाणि वेदब्रह्मचर्यं^२ जननात्प्रभृतीत्येके यावदध्ययनं
वा सदा साये^३ समिदाधानं सायंप्रातर्भैक्षचरणं द्वे त्रिवृती वर्जये-
त्त्रिवृत्तं च मणिं त्रिगुणं^४ चोषानर्हौ षोडशे गोदानकरणं तत्केशा-
१० न्तकरणमित्याचक्षते चौडकरणेन मन्वा वशात्प्राताः^५ उपनयनेन
ग्रतादेशनं न त्विह नियुक्रमहतं वासः सर्वाणि लोमनखानि
वापयेच्छिखावर्जमित्याद्वादहमनिरुप्तकेशः स्नायाद्वनस्पतेरिति वनस्प-
तीनां स्नानीयेन त्वचमुन्मृदीते^६ वनस्पतेस्त्वगसि शोधयि शोधय
मा तां त्वाभिहरे दीर्घायुध्वाय वर्षस इति वनस्पतीनां गन्धो ऽसीति
१५ स्नात्वा नुलेपनेन कुरुते वनस्पतीनां गन्धो ऽसि पुण्यगन्ध पुण्यं मे
गन्धं कुरु देवमनुष्येषु तं त्वाभिहरे दीर्घायुध्वाय वर्षस इति वनस्प-
तीनां पुष्पमसीति स्रजमावध्नीते वनस्पतीनां पुष्पमसि पुण्यगन्ध
पुण्यं मे गन्धं कुरु देवमनुष्येषु तं त्वाभिहरे दीर्घायुध्वाय वर्षस
इत्यादर्शो^७ ऽसीत्यादर्श आत्मानं वीक्षेतादर्शो^७ ऽस्या मा दृश्यासन्दे-
२० वमनुष्या उभये शोभौ ऽसि शोभासमहं देवमनुष्येषु रोचो ऽमि

१ Thus B; उपन्वानीय M¹; उपन्वानीय M². २ चरेत्. ins. M¹.

३ Thus B M¹; सादासाये M². ४ Thus B, त्रिगुण M¹, त्रिगुणी M².

५ Thus M¹; *करणेनमन्वात्प्रातः M² *करणेनमन्वात्प्रातः B

६ उन्मृदीते B, उन्मृदीते M², उन्मृदीयते M¹.

७ Thus B M¹ अवेक्षेत M

रोचासमहं देवमनुष्येष्वित्यपोद्धृत्य सजमादेशवेतोक्ता' धर्माः संव-
त्सरेषु गौर्दक्षिणा ॥ १८ ॥

वेदमधीत्य व्रतानि चरित्वा ब्राह्मणः स्नास्यन्संभारानुपकल्पयते
ऽहृतं वास एरकां स्नानमनुलेपनं सुमनस आञ्जनमादर्शमहते वाससी
त्रिवृतं मणिं वैश्वं दण्डं शुक्ले उपानहौ नापित उपक्लृप्त उत्तरत *
उपतिष्ठत्येरकामास्तीर्याहतेन वाससोदग्दशेन प्रच्छाद्य तत्रैनं प्रा-
श्रुखमुपवेश्य दण्डमप्सु पादयेद्विपतां^१ वज्रो ऽसीति मेखलां विसं-
सयेदुदुत्तममिति तां चैवाप्सु पादयेत्केशान्तकरणेन मन्त्रा व्याख्याता
परिवापनं च शिरो ऽग्रे वपते^२ ततः श्मश्रूणि तत इतराययङ्गान्य-
नुपूर्वेण^३ केशश्मश्रुलोमनखान्यश्वन्थस्य मूले निखनेदुदुम्बरस्य^४ १०
वापहतो मे पाप्मेति शीतोष्णाभिरद्भिर्हिरण्यान्तर्हिताभिरेनं स्ना-
पयोञ्जुषा नः शंतमा भव सुमृडीका सरस्वति मा ते व्योम संदर्शीति
रोहिण्यां स्नायात्प्रजापतेर्वा एतन्नक्षत्रं प्रजावान्भूयासमिति मृगशिरसि
स्नायात्सोमस्य वा एतन्नक्षत्रं सोमेज्या मोपनमेदिति तिष्ये स्नाया-
द्वृहस्पतेर्वा एतन्नक्षत्रं ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसी भूयासमिति हस्ते^५ १५
स्नायात्सवितुर्वा एतन्नक्षत्रं सवितृप्रसूतो भूयासमित्यनूराधासु स्ना-
यान्मित्रस्य वा एतन्नक्षत्रं मित्राणां प्रियो भूयासमिति श्रवणे
स्नायाद्विष्णोर्वा एतन्नक्षत्रं यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञो मोपनमेदिति तम-
हतेन वाससा परिदधीत परीमं सोमेति सव्यमग्रे ऽच्यञ्जीत यशसा
मेत्यथ दक्षिणं त्रिवृतं मणिं कण्ठे प्रतिमुञ्चते पालाशं स्वस्त्यय-^६ २०
नकामः स्वस्त्ययनो ऽसीति वैश्वं ब्रह्मवर्चसकामो ब्रह्मवर्चसी

१ आदेशयते B, आदेशयेति M^२ (आदेशयेत comm.); आदेशयते M^३.

२ द्विषतो M^१. ३ वपेत M^१.

४ Thus B, आनुपूर्वेण M^२; आनुपूर्वेण M^३. ५ औदुम्बरस्य all.

६ यशसमेतिअथ B; यशसामेतिअथ M^१, यशसामेतिअथ M^२.

- भूयासमित्यर्कमन्त्राद्यकामो ऽर्कवानन्नादो भूयासमिति गन्धर्वो ऽसि विश्वावसु. स मा पाहि स मा गोपायेति वैणवं दण्डमुपादत्त उपानहावादधीत' नेत्रे स्थो नयतं मामिति दक्षिणमग्रे प्रतिमुञ्चते तस्य व्रतानि भवन्ति नाजातलोभ्योपहाममिच्छेद्वर्षति न धावेन्नो-
 * पानहौ स्वयं हरेन्न फलानि स्वयं प्रचिन्वीत न प्रतिसायं ग्रामान्तरं व्रजेन्नैको न वृषलैः सह नोदपानमवेक्षेन्न वृक्षमारोहेन्न संक्रममारोहेन्नानन्तर्धायासीत् नापरया द्वारा प्रपन्नमन्नमभ्यास्य शुक्रं न द्विःपर्कं न पर्णुषितमन्यत्र शाकमांसयवपिष्टाक्षपृथुककाणितदधि-
 मभृष्टनेभ्यो^१ नानर्मणि हसेन्न नमः स्नायाच्छुक्ता वाचो न भाषेत
 १० जनवादं कलहांश्च वर्जयेन्नयः स्नातका भवन्तीति ह^२ साहारुणि-
 गौतमो^३ विद्यास्नातको व्रतस्नातको विद्याव्रतस्नातक इति तेषा-
 म्भुत्तमः श्रेष्ठस्तुल्यो पूर्वो स्नान्वाचार्यः 'भूयान्मभृषर्कं मे भवानानय-
 त्वित्याचार्यकण्यो वा तस्मै प्राशुस्नायासीनाय मभृषर्कमाहरेद्विहर-
 पाद्यार्धाचमनीयान्पेकैकमनुपूर्वेण' विहरमध्वास्ते पाद्येन पार्दा
 ११ प्रक्षालयते मयि श्रीः श्रयतामिति^४ सख्यं पादमग्रे शूद्रा चेन्मयि पद्या-
 विराडित्यथ^५ दक्षिणं मयि वर्च इत्यर्घ्यं प्रतिगृहीयादाचमनीयाभिरा-
 चामेन्^६ पात्रचमनं विष्टरोपदितमधस्ताद्विष्टरो संहिताग्री भवत
 एकविष्टर उत्तरतलपेर्मध्ये दाधि मभृ संनिहिते भवतो दध्ना चेदधि-
 मन्थो ऽद्भिश्चेदुदमन्थः पयसा चेत्ययस्यस्तं प्रतिगृहीयादेवस्य त्वेति
 १२ तं प्रतिगृह्य^७ भूमौ प्रतिष्ठाप्यावधृत्याकुष्ठेनोपकनिष्ठिकया च मणं

१ Thus M¹ M²; आद्यर्वात् B. २ °काणिन° M²; °पाणिन° B;
 °पाणि° M¹. ३ Thus B (only °र(णगौत°); इति इह दण्डहारुणीगौत°
 M¹, इति असाहारुणीगौत° M². ४ प्रभूयान् B

५ Thus M¹, आनुपूर्वेण B, आनुपूर्व्येण M². ६ Thus M², श्रिय° M,
 श्रिय° B. ७ Thus B; विद्याविरा इति M¹, विद्याविराडिति M².

८ Thus B, आचमेन् M²; °आचमेन् M¹

९ Thus M¹, B M². तं प्रतिगृह्य देवस्य त्वेति विः प्रभूमौ ।

त्वा यशसे श्रिये ऽन्नाद्यैः ब्रह्मवर्चसाप्येति त्रि प्राश्रीयाच्छेषमुत्तरत
प्रतिगृह्य^१ ब्राह्मणाय दद्यादभ्युच्य वा ब्राह्मणाय गते वा निखने-
त्परः स्वधितिपाणिर्गा दृष्ट्वाह गौर्गौरिति^२ तामभिमन्त्रयते गार्धेनु-
रित्योमुत्सृजतेति ब्रूयात्कर्तव्या चेत्कुरुतेति ब्रूयाद्गार्धेनुर्हव्या^३ माता
रुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः । अ तु वोचं^४
चिकितुषे जनाय मा गामनागामदिर्ति वधिष्ट पिबतूदकं दृष्टान्य-
न्वित्यथ^५ षडर्घ्यार्हा भवन्त्यृत्विगाचार्यः स्नातको राजाभिषिक्तः
प्रियः सखा श्रोत्रियश्चेति तेभ्य आतिथ्यं गां कुर्यात्तामतिथय इति
प्रोचेत् ॥ १६ ॥

स्नात्वा मातापितरौ परिचरेत्तदधीनः स्यात्ताभ्यामनुज्ञातो जाया^६
विन्देतानयिकां समानजातीयामसगोत्रां मातुरसपिण्डां ज्यायस
कनीयसां दूतमनुमन्त्रयते ऽनृक्षरा ऋजवः सन्तु पन्था एभिः^७ सखायो
यन्ति नो वरेयम् । समर्यमा सं भगो नो ऽनुनीयात्सं^८ जास्पत्यं
सुयममस्तु देवा इति पाणिग्रहणे ऽग्निमाद्विषमाणमनुमन्त्रयते^९
ऽग्निरैतु प्रथमो देवतानां सो ऽस्यै प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात् । तदयं^{१०}
राजा वरुणो ऽनुमन्यतां यथेयं स्त्री पौत्रमयं न रोदादिति प्रज्वलित-
भुपातिष्ठत इमामग्निस्त्रायतां गार्हपत्यः प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः ।
अशून्योपस्था जीवतामस्तु माता पौत्रमानन्दमाभि प्रबुध्यतामियमिति
पुरस्तादग्नेर्ब्राह्मणो वाग्यतः प्रत्यङ्मुख उदकुम्भं धारयंस्तिष्ठेदक्षिणतो
ऽग्नेः शमीपलाशमिश्रान्स्नाजाञ्छूर्णे माता धारयेन्मातुरभावे तन्मात्री^{११}
प्रत्यगग्नेरेरकां तेजनीं^{१२} वान्यद्वैवंजातीयं^{१३} संवेष्ट्य निदध्याद्यथा

१ परिष्क M^१. २ Thr'ce गौर M^१. ३ Thus B M^१ (cp. the comm.), भव्या M^१. ४ After इति (which is missing in B M^१)

M^१ has : ओमुत्सृजत् तानुत्सृजेत्. ५ Thus all (instead of येभिः),

also the comm. ६ Thus all (instead of निनीयात्) also the comm.

७ °होयमाण° M^१ B ; °होयमाण° M^२. ८ Thus B ; तेजनीं M^१ ;

तेजनीय M^१. ९ °होयमाण° M^१.

- प्रसार्यमाणं^१ पश्चादं बर्हिषः प्राप्नोत्यथास्यै^२ वाससी प्राप्नोत्यानुमन्व
ददाति^३ या अकृन्तन्नवयन्या अतन्वत याश्च देवीरन्तामभितो ऽददन्त ।
तास्त्वा देवीर्जरसा संव्ययन्त्वायुष्मतीदं परिधत्स्व वास इति तां
ब्रूयादिमामेरकां दक्षिणेन पादेनाभिजहीति प्र मे पतियानः पन्थाः
५ कल्पतामित्यजपत्यां^४ स्वयं जपेत्प्रास्या इति दक्षिणत एरकार्या
भार्यामुपवेश्योत्तरतः पतिरुभावन्वारभेयातां स्वयमुच्चैर्मुहुयाज्जाया-
यामन्वारन्धायां महान्याहृतिभिर्हुत्वा या तिरश्चीति सप्तभिर्मुहोति
संपातं प्रथमया मूर्धन्यासिञ्चेद्या^५ तिरश्ची नियद्यसे ऽहं विधरणी
इति । तां त्वा घृतस्य धारया संराधा राधयामसि संराधायै स्वाहा ॥
१० मा ते गृहे निशि घोष उत्थादन्यत्र त्वद्रुदत्यः संविशन्तु । मा त्वं
विकेरयुर आवधिष्ठा जीवपत्नी पतिलोके विराज प्रजां पश्यन्ती सुम-
नस्यमाना स्वाहा ॥ अन्वद्य नो ऽनुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यताम् ।
अग्निश्च हव्यवाहनस्तत्करोतु समृध्यतां स्वाहा ॥ घौस्ते पृष्ठं रक्षतु
वायुरूरू अश्विनौ च स्तनं धयतस्ते पुत्रान्सविताभिरक्षतु । आ
१५ वामसः परिधानाद्बृहस्पतिर्विधे देवा अभिरक्षन्तु पश्चात्स्वाहा ॥
अप्रजस्तां पौत्रमृत्युं^६ पाप्मानमुत वाघम् । शीर्ष्णः^७ स्रजमिवोन्मुच्य
द्विपद्भ्यः प्रतिमुञ्चामि पाशं स्वाहा ॥ यानि कानि च पापानि
सर्वाङ्गेषु तवाभवन् । पूर्णाहुतिभिराज्यस्य सर्वाणि तान्यशीशमं
स्वाहा ॥ प्रजापत इत्येका ॥ २० ॥

- २० अथास्या दक्षिणेन पाणिना दक्षिणं पाणिं गृह्णाति ग्रहस्तं पुंस

१ °माणः M¹. २ Before अथ M² ins. इति. ३ ददाति M¹ M².

४ Thus B ; कल्पतामित्यं M², कल्पतमित्यं M¹.

५ Thus M², मूर्धन्यासि B ; मूर्धन्यासि M¹. ६ Thus B M² ; पौत्र

मृत्युं M¹. ७ Without the visarga B M², शीर्ष्णं M¹.

अङ्गुली स्त्रियः साङ्गुष्ठं मिथुनकामोः गृह्णामि^१ ते सौम्यत्वाय हस्तं
मया पत्या जरदष्टिर्यथासत् । भगो ऽयमा सविता पुरन्धिर्महं
त्वादुर्गार्हपत्याय देवाः ॥ सोमो ऽददद्गन्धर्वाय गन्धर्वो ऽददग्रये ।
रयि च पुत्रांश्चादादधिर्मह्यमथो इमाम् ॥ सोमः प्रथमो विविदे
गन्धर्वो विविद उत्तरः । तृतीयो ऽग्निष्टे पतिस्तुरीयो^२ ऽहं मनुष्यजा^३
इत्युपनयनावृताश्मानमधिष्ठापयेत्स्त्रीवत्^४ उत्तरपुरस्तादग्नेर्मा^५यया
संप्रेक्ष्यमाणो जपत्यधोरचक्षुरपतिघ्नी म^६ एधि शिवा पतिभ्यः^७
सुमनाः सुवर्चाः । जीवसुर्देवकामा स्योना शं नो भव द्विपदे शं
चतुष्पदे ॥ आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिराजरसाय समनत्कर्यमा ।
अदुर्मङ्गलीः पतिलोकमाविश शं न^८ एधि^९ द्विपदे शं चतुष्पदे ॥^{१०}
तां पूषञ्छिवतमामेरयस्व यस्यां बीजं मनुष्या वपन्ति । या न
ऊरु उशती विस्रयातै यस्यामुशन्तः ग्रहरेम शेफम् ॥ अमो ऽहमस्मि
सा त्वं सामाहमस्म्यृक्कं मनो ऽहमस्मि वाक्कं द्यौरहं पृथिवी त्वं
तावेहि संभवाव सह रेतो दधावहं पुंसे पुत्राय वेत्तवै मामनुव्रता
भव सहशय्या मया भवासावित्यथास्या नाम गृहीत्वामि परिक्रमे-^{१५}
यातामीर्त्वमस्यृक्कं माता नाम सा मामेहि सह प्रजया सह रायस्पो-
षेणेति तस्यां प्रत्याव्रजितायां भ्रातान्यो वा सुहृदभिधारितान्त्वाजा-
ञ्छूर्पादञ्जलिनेपधातमञ्जलावावपेदुपस्तीर्णाभिधारितान्कृत्वा ता-
नितराग्रौ जुहुयात्कन्यलेयं नार्यर्यम्णमिति कन्यला पितृभ्यः पति-
लोकं यतीयमव दीक्षामयक्षत स्वाहा ॥ इयं नार्युषन्नूते ऽग्नौ^{२०}

१ Here follow in M² the words (which are neither given by B M² nor explained in the comm.): मध्यमां परिवर्जयेत्

२ Thus B M² ; गर्भोणमि M¹ ३ तुरियो B , तुर्यो M¹ M².

४ M¹ inserts here the mantra इममश्मानम् with ūha.

५ Thus M² ; ६ प्रीमयेधि B ; ७ प्रीमेति M¹. ८ पशुभ्यः all Mss. of the text ; the comm., however, has पतिभ्यः

९ Thus B ; नवेति M¹ ; नो भव M².

- लाजानावपन्ती । दीर्घायुरस्तु मे पतिरेधन्तां ज्ञातयो मम स्वाहा ॥
 अर्थम्णां तु देवं कन्याग्रिमयक्षत । स इमां देवो अर्थमा प्रेतो मुञ्चातु
 मामृतः स्वाहेति होमान्तेषु जपति चतुर्विंश उत त्वया वयं धारा
 उदन्या इव । अतिगाहेमहि द्विष इति तूष्णीं धारिका कामाया-
 * वपेचतुर्थं दक्षिणं शूर्पपुटं काम इत्याचक्षत उत्तरपुरस्तादग्नेः सप्त
 पदान्यभ्युत्क्रमयेदेकमपि इति प्रतिमन्त्रमेकमपि विष्णुस्त्वान्वेतु । द्वे
 ऊर्जे विष्णुस्त्वान्वेतु । त्रीणि रायस्पोषाय विष्णुस्त्वान्वेतु । चत्वारि
 मयोभवाय विष्णुस्त्वान्वेतु । पञ्च प्रजाभ्यो विष्णुस्त्वान्वेतु । षडृतुभ्यो
 विष्णुस्त्वान्वेतु । सत्वा सप्तपदी भवेति सप्तमे प्राचीमवस्थाप्योदकुम्भेन
 १० भार्जयेरन्नापोहिष्ठीयाभिस्तिमृभिः प्रेक्षकाननुमन्त्रयते सुमङ्गलीरियं
 वधूरिमां समेत पश्यत । सौभाग्यमस्य दत्त्वायाथास्ते विपरेतनेति
 ब्रह्मयेद्भ्रुवमरुन्धतीं सप्त ऋषीन्पश्यानीति प्रतिजानानां ध्रुवो ऽसति
 ध्रुवमुपतिष्ठते ध्रुवो ऽसि ध्रुवाहं पतिकुले भूयासममुष्येति पातेनाम
 गृहीयादसावित्यात्मनो ऽरुन्धतीमरुन्धत्यरुद्राहं पत्या भूयासममु-
 ११ नेति पतिनाम गृहीयादसावित्यात्मनः ॥ २१ ॥

- पूषा त्वेत इति प्रस्थितामनुमन्त्रयते पूषा त्वेतो नयतु हस्तगृह्णा-
 श्विनीं त्वा प्रवहतां रथेन । गृहान्मच्छ गृहपत्नी यथासौ वशिनी
 त्वं विदथमावदासीति त्वं कुलं प्राप्तां कन्याणशीलाः कन्याः प्रजा-
 समवजीर्णाः प्रत्यवरोपयन्तीह प्रियं प्रजया ते समृध्यतामस्मिन्गृहे
 २० गार्हपत्याय जागृहि । एना पत्या तन्वं संसृजस्वाधाजीवी विदथमा-
 वदासीति प्रत्यवरोप्यानहुहे चर्मण्युत्तरलोमन्युपवेशयेदिह । गावो
 निषीदन्तिवहाश्वा इह पुरुषा । इहो सहस्रदक्षिणो ऽभिः पूषा

१ After अरुन्धती B ins. . इष्ट्वा उपातृते अरुन्धतीति २ Thus
 M' M' °लोम्यु१° B. ३ Thus B °दक्षिणा अभि M', °दक्षिणोपि M'

निपीदत्विति कुमारमुपस्थ आधाय शकलोढानावपेतफलानि वो-
त्थाप्य कुमारमन्वारन्धायां जुहुयादिह धृतिरित्यष्टाभिः^१ स्वाहाका-
रान्तैरिह धृतिरिह स्वधृतिरिह रन्तिरिह रमस्व । मयि धृतिर्मयि
स्वधृतिर्मयि रमो मयि रमस्वेति^२ त्रिरात्रमक्षरालवणशिनौ^३
ब्रह्मचारिणावधः संवेशिनावसंवर्तमानौ^४ सह शयातामूर्ध्वं त्रिरात्रा-^५
त्संभवो^५ निशायां जायापतिकर्मण्यं प्रायश्चित्तीर्जुहुयादग्रे प्रायश्चित्ते
त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि यास्यै
प्रजाप्ती तनूस्तामस्या अपजहि स्वाहा । वायो प्रायश्चित्ते त्वं देवानां
प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि यास्यै पशुप्ती
तनूस्तामस्या अपजहि स्वाहा । सूर्य प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रा-^{१०}
यश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि यास्यै पतिप्ती तनू-
स्तामस्या अपजहि स्वाहा । चन्द्र प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि
ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि यास्यै गृहप्ती तनूस्तामस्या अप-
जहि स्वाहा । अग्रे वायो सूर्य चन्द्र प्रायश्चित्तयो यूयं देवानां प्रा-
यश्चित्तय स्त ब्राह्मणो वो नाथकाम उपधावामि यास्यै यशोजी^{१५}
तनूस्तामस्या अपहत स्वाहन्ति स्यात्पीपाकादाग्रे प्रजापते चेष्टा
संपातांश्चमस आनीय सोतांस्याद्ध्वेत्येनां^६ ब्रयान्नाभिं प्रथमं ततो
यान्यूर्ध्वं ततो यान्यर्वाञ्च्यूर्ध्वमर्धगात्रात्संवेशनं विष्णुर्योनिं कल्पय-
त्वित्येतेन^७ तृचेन^८ विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिंशतु ।
आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥ गर्भं धेहि सिनीवालि^{२०}
गर्भं धेहि सरस्वति । गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्त्रजौ ॥
हिरण्ययी अरणी यं निर्मन्थतामश्विनौ । तं ते गर्भं दधाम्यहं दशमे

१ Thus M¹ M²; इत्येताभि B.

२ Before इति M ins. स्वाहा.

३ Thus B; अक्षरालवण^० M¹ M².

४ Thus B; अथत्संवर्त^० M¹, M²

defective.

५ संभवत. B.

६ अतृचेति B.

७ विष्णु...तृचेन om. M¹

मासि स्रुतवा^१ इत्युतावृतावेवमेव संवेशने^२ हुत्वाचार्याय गां दद्या-
ददर्शने^३ ब्राह्मणेभ्यो गां दद्यात् ॥ २२ ॥

- सायंप्रातर्होमे ऽग्नय इति प्रथमामाहुतिं जुहोति प्रजापतय
इत्युत्तरामेवं प्रातरग्निस्थाने सूर्यः सायंप्रातरशनस्य बली वर्धयित्वा
* पूर्वस्मादग्नौ जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा धन्वन्तरये^४ स्वाहा
द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सर्वाभ्यो देवताभ्यः
स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति मनसोत्तरां तत एयोत्तरतो ऽधेर्वलिं^५
हरति^६ ये हर्षणा वेपना स्फातिमाहरा वातस्य भ्राजमनुसंचरन्ति ।
तेभ्यो बलिमश्रकामो हराभ्यन्त्रं पयस्वद्वहुलं मे अस्त्वित्येवमशनाय-
१० त्यायस्थाने^७ मृत्योरधिष्ठानाय स्वाहेति शेषस्य बलिहरणं प्रदक्षिणं
गृह्णाभ्यो देवताभ्यो बलिं नयामि तन्मं जुषन्तां ता मा पान्तु ता मा
मोषयन्तु ता मा रक्षन्तु ताभ्यो नमस्ताभ्यः स्वाहेत्युदधाने मध्ये
ऽगारस्योत्तरपूर्वार्धे शयने देहिन्यां^८ संवरणे ब्रह्मायतन^९ एतेष्वा-
यतनेषु^{१०} शेषं धन्वन्तरये निनयेत्सदा गृहेषु स्वस्तिवाचनं सा
१५ महाशान्तिरित्याचक्षते ॥ २३ ॥

- नवेन यक्ष्यमाणः पुराणेनाग्रे यजेताग्निधन्वन्तरी प्रजापतिमिन्द्रं
तिस्रश्च नवाहुतीर्नवेन यजेत शरदि ग्रीहीणां वसन्ते यवानां
वर्षासु श्वामाक्तानामैन्द्राग्नौ वैश्वदेवो द्यावापृथिव्यश्चरव एकचरु-
र्वोक्ते एकोपस्तरणाभिधारणे द्विर्हविषो ऽव्यत्यथ प्राश्नीयाद्भद्राञ्च
२० श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावसेन समशीमहि त्वा । स नो मयोभूः पितो

^१ Thus M², स्रुतवै (इति) B, स्रुतवाह (इति) M¹. * Thus B M²,
शन M². ३ Thus B, आदर्शने M¹ M² ४ *न्ते the MSS

^५ Thus M² only; बलीमाहरति B, बलीन् हरति M¹ ६ Thus
M¹ M², आयु^० B. ७ देहिन्या B, देहिन्यां M¹, देवह्या M².

^८ ब्रह्मायतनेषु एतेष्व^० M¹, ब्रह्मायतनेषु तेष्व^० M², ब्रह्मायतने एतेष्व^० B.

आविशस्व शं तोकाय तनुवे स्योन इत्येतमु त्वं मधुना संयुतं यवं
सरस्वत्या अधि मनावचक्रुषुः^१ । इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः
कीनाशा आसन्मरुतः सुदानव इति यवस्य प्राश्नीयादग्निः प्रथमः
प्राश्नातु स हि वेद यथा हविः । शिवा अस्मभ्यमोषधीः कृणोतु
विश्वचर्षणीरिति श्यामाकस्य प्राश्नीयात्प्राश्नीयात्^२ ॥ २४ ॥

॥ इति जैमिनिसूत्रं पूर्वम् ॥

आहुं करिष्यन्तः स्नाताः शुचिवाससस्तिलैर्वास्त्ववकीर्य^३ सन्ध-
माचरन्तो ऽश्वमुपसाधयेरन्हविष्यैरुपसिच्यैर्वैवं दद्याद्यद्यद्यात्तत्तद्व-
विष्यैरुपसिच्यैव हविष्या इति तिलानामाख्या दन्तधावनं स्नानी-
यानि पाद्यमानीय प्रथमोद्धृतं ब्राह्मणांस्त्र्यवदातानुपवेशयत्या मे
गच्छन्तु पितरो भागधेयं चिराज्जाहृताः^४ सलिलात्समुद्रियात्^५ । २०
अचीयमाणमुपजीवतैनन्मया प्रत्तं स्वधया मदध्वमित्युपमूललूनान्दर्भा-
न्विष्टरान्प्रसव्यान्कृत्वा ब्राह्मणेभ्यः प्रदद्यादेतत्ते पितरासनमसौ थे च
त्वात्रानु तेभ्यश्चासनमित्येवं पितामहायैवं प्रपितामहाय हविष्योदकं
तिरः पवित्रं गन्धान्सुमनसश्च दद्यादन्नमवत्त्वा घृतेनाभिघार्च्य दर्भा-
न्पारिस्तरणीयानिति^६ तदादायाग्नौ करिष्यामीति ब्राह्मणाननुज्ञाप्य^७
प्राग्दक्षिणामुखो ऽग्निं प्रणयित्वा त्रिधून्वन्प्रदक्षिणमग्निं^८ पारिस्तरणाति
प्राचीनावीती त्रिः प्रसव्यं त्रिः पर्युक्षेत्प्रदक्षिणं प्राचीनावीती त्रिः
प्रसव्यमौदुम्वर इध्मः परिधयो भवन्ति मेक्षणं च पवित्रं संस्कृत्या-

१ °वचक्रिषु M^१; °विचक्रिषु. B, M^१ defective. २ The repetition acc. to the comm.; the MSS. do not repeat.

३ Thus M^२; अकीर्य B M^१ ४ °हुता: MSS ५ Thus M^२ and the comm.; समुद्रात् M^१, समुद्रात् B. ६ Thus M^२; B M^२: °स्तरणीयानिति ७ धून्वन् B (comm. : धून्वन्).

- अमुत्पूयाग्नौ पवित्रं प्रास्य मेखणेन जुहोत्यग्रे कव्यवाहनाय स्वधा
 नमः स्वाहा सोमाय पितृमते स्वधा नमः स्वाहेति यज्ञोपवीती
 भूत्वाप उपस्पृश्य यमायाङ्गिरस्वते स्वाहेति मेखणमग्रावनुग्रहरति
 नमस्कारान्कृत्वा यथादेवतं त्रिः पर्युचेत्प्रदक्षिणं प्राचीनावीती त्रिः
 १ प्रसव्यं सव्यञ्जनमभं पात्रेषु वर्धयित्वा मासु पक्वमिति स्वीरं घृतं वा
 सिञ्चन्त्या मासु पक्वममृतं निविष्टं मया प्रक्तं स्वधया मदध्वमिति वर्धि-
 तान्यादिशत्येतद् १ पितरो भागधेयं पात्रेषु दत्तममृतं स्वधावत् ।
 अर्घयमाणमुपजीवते नन्मया प्रक्तं स्वधया मदध्वम् ॥ अमृता वागमृता
 वाचो अग्ने वाचो ऽमृतं त्वं त्रिष्टुतैकधामा २ । एभिर्मन्त्रैः स्वधया
 १० मदध्वमिहास्मभ्यं वसीयो ऽस्तु देवाः ॥ अयं यज्ञः परमो यः पितॄणां
 पात्रदेयं पितृदेवन्यमग्ने । वाक्च मनश्च पितरो न प्रजानीमाश्चिभ्यां
 प्रक्तं स्वधया मदध्वम् ॥ य इह पितरः पार्थिवामो य अन्तरिक्षं
 उत ये समुद्रियाः ३ । ये वाचमाप्त्वा अमृता बभूवुस्ते ४ ऽस्मिन्सर्वे ५
 हविषि मादयन्ताम् ॥ एषा व उर्गेषा वः स्वधा चामत्त च पिबत
 १२ च मा च वः क्षेष्ट । स्वर्धा बहध्वममृतस्य योनिं यात्र स्वधा पितरस्तां
 भजध्वम् ॥ येह पितर उर्ध्ववता च तस्यै जीवेम शरदः शतं वयम् ।
 ज्योतिष्मद्रूताजरं म आयुरित्यर्थतानि ब्राह्मणेभ्य उपनिक्षिप्य स्वा-
 कुपेनानुदिशन्त्यमुष्मै ६ स्वधामुष्मै स्वधेति यन्मे ऽप्रकामा इति भुञ्जतो
 ऽनुमन्त्रयते यन्मे ऽप्रकामा उत वा प्रकामा समृद्धे ७ ब्राह्मणे
 १० ऽब्राह्मणे वा । य स्कन्दति निर्धति वात उग्रां येन नः ग्रीयन्ते

१ In B M¹ first are given all the mantras, then follow the words १० अदि°. २ मृतत्वं B ; अमृतत्वं M¹ (M² defective).
 ३ त्रिष्टुतैक° M¹, त्रिष्टुतैक° B (M² defective). ४ यं the MSS.
 ५ Thus B ; अन्तरिक्षमा M¹; अन्तरिक्षमा M² ६ समुद्रा M²; समुद्रया M¹; समुद्राः B. ७ Thus M²; ते आत्म° M¹, तस्मि° B. ८ वाच-
 क्षेष्ट M², वाचक्षेष्ट B, वाचक्षेष्टे M¹. ९ ब्राह्मणस्यागुपेन M². १० Thus B, समृद्धे M², समृद्धे M¹

पितरो देवताश्च । वायुष्टत्सर्वं शुन्धतु तेन शुद्धेन देवता मादयन्तां
तस्मिच्छुद्धे पितरो मादयन्तामित्यक्रान्समुद्र इत्याश्च गीत्वा संपन्नं
पृष्ठाश्चामयेद्यज्ञोपवीतीं भूत्वाभिरमन्तां भवन्त इत्युक्त्वा प्रदक्षिणं
कृत्वा यन्मे रामेति गच्छतो ऽनुमन्त्रयते यन्मे रामा शकुनिः श्वापदश्च
यन्मे ऽशुचिर्मन्त्रकृतस्य प्राशत् । वैश्वानरः सविता तत्पुनातु तेन
पूतेन देवता मादयन्तां तस्मिन्पूते पितरो मादयन्तामिति ॥१॥

शेषमनुज्ञाप्य प्रत्येत्य प्राग्दक्षिणायतं चतुरश्रं गोमयेनोपलिप्या-
पहता असुरा रक्षांसि पिशाचा पितृषद इति मध्ये रेखां काष्ठेनो-
ल्लिख्य ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमाना असुराः सन्तः स्वधया चरन्ति
परापुरो निपुरो ये भरन्त्यग्निष्टांघ्रोकात्प्रणुनोच्चस्मादित्युल्लुक्कं दक्षि- १०
णतो निदधान्यनुलेखं दर्भानास्तीर्थोदपात्रेणाचामयत्याचाम पितरसौ
ये च त्वात्रानु ते चाचामन्तिवत्येवं पितामहायैवं प्रपितामहाय तेषु
पिण्डाब्धिदधात्यनुनामापहस्तेनैतत्ते पितरसौ ये च त्वात्रानु तेभ्यश्च
स्वधा नम इत्येवं पितामहायैवं प्रपितामहाय नामान्यजानतः
पितरेतत्ते पितामहेतत्ते प्रपितामहेतत्त इति बन्ध्वजानत इदं पितृभ्यः १५
पृथिवीषद्भ्य इदं पितामहेभ्यो ऽन्तरिक्षसद्भ्य इदं प्रपितामहेभ्यो दिवि-
षद्भ्य इत्यत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमावृषायध्वमित्युदगावृत्या तमि-
तोरासीतामीमदन्त पितरो यथाभागमावृषायिषतेति जपित्वा पूर्वव-
दाचामय्य नीवीं निस्रंस्य नमस्कारान्कृत्वा यथादैवतमेतद्दः
पितर इति ब्रह्माण्यादिशत्यूर्णास्तुकां दशाम्बरं वा एतद्दः पितरो २०
वासो गृहान्नः पितरो दत्ताधत्त पितरो गर्भं कुमारं पुष्करस्रजं यथेह

१ Thus B, आवावेत् M²; आचामइति M¹. २ M¹ has after
भूत्वा the words अप उपसृश्य ३ प्रणुनोच्च^० the MSS. ४ आच-
य्य the MSS. ५ Thus at (निवी B). ६ Thus M²; विस्रस्य
B; विष्टस्य M¹.

- पुरुषो ऽसदित्यञ्जनाभ्यञ्जने ददात्याहृत्त्वामावित्यभ्यहृत्त्वामाविति
 गन्धान्सुमनसश्च दद्यान्नमो व पितर इति षड्भिर्नमस्कारैरुपतिष्ठते नमो
 वः पितरो रसाय^१ नमो व पितरः शुष्माय^२ नमो वः पितरो जीवाय^३
 नमो वः पितरो घोराय^४ नमो व पितरो बलाय^५ नमो वः पितरो
 * मन्थवे स्वधायै च पितरो नमो व इत्यूर्जे^६ वहन्तीरमृतं घृतं पयः
 कीलालं परिस्रुतं^७ स्वधा स्य तर्पयत मे पितृनिन्धयः असिच्य^८ मा
 मे क्षेष्टेत्यभिमन्थ्य^९ मा मे क्षेष्ट बहु मे पूर्वमस्तु ब्रह्माणो मे जुषन्ता-
 मन्नमन्नम् । सहस्रधारममृतोदकं मे पूर्वमस्त्वेतत्परमे व्योमन् ॥
 देवाश्च पितरश्चैतत्पूर्तं मे अत्रोपजीवन्ताम् । अक्षीयमाणमुपजीवतै-
- १० नन्मया प्रचं स्वधया मदध्वमिति ये समानाः सुमनस^{१०} इति प्रदक्षिणं
 कृत्वा ये समानाः सुमनसो^{११} जीवा जीवेषु मामकाः । तेषां श्रीर्मयि
 कल्पतामसिंघोके शतं समा इत्यामयावी पिण्डान्प्राश्रीयादन्नाद्य-
 कामो वायौ वा संक्षेपयेदप्सु^{१२} वाभ्यवहरेयुरन्नं गां ब्राह्मणं वा
 प्राशयेयुः^{१३} शेषस्य^{१४} प्राश्रीयाञ्च चाग्नवृत्तिं गच्छेत् ॥२॥
- १५ ऊर्ध्वमाग्रहाण्यास्त्रयो ऽपरपक्षास्तेषामेकैकसिन्धैकैकाष्टका भवति
 शाकाष्टका मांसाष्टकापूपाष्टकेति तत्र शाकमांसापूपानि हवी-
 ष्योदनं च तेषां हविषां स्यात्प्राकावृताग्नी जुहुयादष्टकार्यं स्वाहा
 एकाष्टकार्यं स्वाहा अष्टकार्यं^{१६} सुराधसे स्वाहा संवत्सराय परिव-

१ In the following passage the recension of M¹ is re-
 ceived, after each dative we find in B M² partly abbrevia-
 ted, partly corrupt, the words : स्वधायै च पितरो नमो वः ; M¹ has
 this addition only after the six namaskāramantras and ins.
 after इति the word परान्तेषु Did the text run originally: नमस्का-
 रैरुपतिष्ठते नमो वः स्वधायै च पितरो नमो व इत्यन्तैः ? < परिचय the MSS.
 २ अप प्रसिद्ध om. M¹. ३ क्षेष्टेत्वामन्थ्य M¹ ४ Thus M¹. ५ Here
 M¹ : समनसो सुम^० B M² (also the comm.). ६ मन्त्रापयेन M¹.
 ७ Thus M¹ ८ शयेन B M² ९ न ins. M¹. १० Thus M¹.
 ११ काय B M²

त्सरायेदावत्सरायेद्वत्सरायावत्सराय' कृणुता नमोभिः । त्वया वयं
 सुमता यज्ञियानां ज्योगजीता अहताः स्याम स्वाहेति द्रुत्वोपतिष्ठत
 एहि भगैहि भगैहि भगेति२ मध्यमायां गां कारयेत्तामष्टकायै प्रो-
 चेत्तस्यास्त्रीणि सव्यान्युपोद्धरति पार्श्वमपघर्णी३ श्रोणीमिति४ श्रो
 भूते श्राद्धमन्वष्टक्यं तदहर्वा ब्राह्मणान्द्विरहानुपवेश्य तांस्तर्प- ५
 यित्वा तस्मादग्नेर्दक्षिणतः षडमीन्प्रणीय तेषामेकैकस्मिन्नेकैकां कर्षू
 खानवेदायामेन प्रादेशमात्री पार्थिवेन अङ्गुलामन्वाग्वैकाङ्गुलामिति
 तासु पिण्डान्निदधान्यनुनामापहस्तेन भक्षाः पितृभ्य उपकर्षति५
 पार्श्वानि स्त्रीणां तत्राध्वर्यवः केचिदधीयते मध्यमं पिण्डं पत्नी प्रा-
 श्रीयात्प्रजाकामस्य तथा श्राद्धस्य स्थालीपाकं वा श्राद्धस्य स्थालीपाकं १०
 वा६ ॥३॥

आहिताग्नेः शरीरनाशे त्रीणि षष्टिशतानि पलाशत्स्वरूणामाहृत्य
 तैः प्रतिकृतिं कुर्यात्कृष्णाजिने ऽशीन्यर्धं शिरसि दध्याद्व्रीचायां तु
 दशैव तु बाह्वोश्चैव शतं दध्यादङ्गुलीषु पुनर्दश उरसि त्रिंशतं
 दध्याञ्जठरे विंशतिं तथोर्वोश्चैव शतं दध्यात् भेदे७ चापि दशैव १५
 तु जानुजंघयोस्त्रिंशतं दध्यात् दश पादाङ्गुलीष्वपि८ इत्येतावन्तीह९
 पुरुषस्य शरीराणि भवन्तीति विज्ञायते मध्ये शरीरं सतीशरीर-
 मुप्तकेशं१० निरुत्तनखं प्रक्षालितं चित्तमारोपयन्त्यत्र पात्राण्यपि११

१ Uncertain ; before इद्वत्सराय B inserts: इदुवत्सराय . more-
 over B has: इद्वत्सरायावत्सराय , after इद्वत्सराय M² has: वत्सरायावत्सराय,
 M¹ : वत्सवत्सराय. Five are required acc. to the comm. २ Thus
 B ; M² only twice एहि भग. M¹ twice and at the end ; भगेति:
 ३ Thus B. अपघर्णी M², अपगर्णि M¹ ४ Thus B M², श्रोणिमिति
 M¹. ५ Thus B ; कर्षन्ति M² ; पितृभ्यावकर्षति M¹. ६ The re-
 petition of the closing words alone in M¹ ७ भेदे B (in the
 comm., this passage is missing in the text); भेदे M¹. ८ चापि
 not in M¹. ९ Thus all MSS. The correct reading is no
 doubt . एतावन्ति ह. १० नति B M¹, सती comm. ; instead of
 my restitution ' उप्तकेश', the MSS. have लुप्त°. The text proba-
 bly is corrupt. Are we to read : सति शरीर उप्त° ? ११ Not in B.
 १२ अत्र B inserted १) अर्घ्य

चिनोति तस्यामेनमादधति तस्य नासिकयोः च्चुवौ निदध्यादि-
त्येतानुवाकेन य एवंचिन्स्यात्स यदोपतापी स्यादिति^१ पूर्वमेव
चतुर्गृहीतं गृहीत्वान्यं^२ यथासंभवमास्ये हिरण्यशकलमाधायत्री-
नुपोह्य^३ सामभिरुपतिष्ठते नाके सुपर्णमिति ग्राम्यं गेयमुदिते धूमे
५ त्वेषस्ते धूम ऋग्वतीत्यग्नौ समारूढे ऽग्रे मृड महं^४ असीत्येतयोरन्य-
तरेण पराक्^५ पराग्वा^६ असाँ लोक इति ब्राह्मणम् ॥४॥

आहिताग्रेश्चेत्पूर्वं जाया अग्नयेत तां निर्मन्थ्येन दहेत्सांतपनेन
वा श्मशानकृतं स्वकृतमनिरिणमपसलवकोदकं^७ कृत्वा यत्र वा-
पधयो जायन्ते तत्र शरीरं दग्ध्वोदककरणाय यान्त्थनवेत्तमाणा न
१० वाहिनीषु कुर्वन्ति तेषां योयः पश्चाज्जातः ससो^८ ऽग्रं कुर्यादुप-
कूलमकूले कूपं खात्वा सव्यहस्तस्थानामिकया सकृदुदकं प्रोहति
प्रेतस्य नामकरणेन वाहिनीषु चेदुद्ग्रथ्य^९ केशाचिमज्ज्यैकाञ्जलिं
दत्त्वोपसंगृह्य केशानुष्मुकस्याग्निमारभेताग्रे शूकाहे^{१०} पाषं मे ऽपह-
तेति शमीमारभेत शम्यसि शमय मे पापमित्यश्मानमारभेताश्मासि
१५ स्थिरो ऽस्यहं स्थिरो भूयासमिति तूष्णीं गोमयं कृतोदकं दक्षिणा-
मुखमासीनं तमनुगन्तार उपविशन्ति तानितरः कल्याणीभिर्वाग्भिः
प्रत्याहोपास्तमनवेलायां ग्रामं^{११} प्रविशन्ति तां रात्रिमकमाषेण
वसन्ति शान्त्या वा श्वो भूते क्षीरोदके संसृज्य शरीराण्यवमिश्रत्य
जशृङ्गेण गोशृङ्गेण^{१२} मृगमयेन कोशेन वा^{१३} तृतीयायां गन्धौषधीभिः
२० संसृज्य शमीशाखया पलाशशाखया वासंहादयन्कुम्भ्यामवदध्यात्स्त्री

१. दधाति B

२ इति only in B

३ अन्य only in B.

४ आवाय the MSS ; उपोष्य M¹, प्रोह्य B ५ Thus (rightly) theMSS. ६ परात् M¹, B om ७ After वा both MSS. insert

इति ८ स्वकृतं not in B. ९ B omits the first demonstr.

pronoun, १० जातामसो M¹. ११ MSS. corrupt ; M¹ : वेन्दुकूले, B :

दुत्पद्यत्य (here only the syllable वे seems to fail). १२ Thus

B (and the comm.), शूकाहे M¹. १३ Not in M¹.

चेद्वट एव^१ दध्याच्चतुष्पथमतीत्य महावृक्षं नदीं वा तीर्थेषु निखनेत्
 प्रेतस्य तृतीयायां स्नापयन्त्यपामार्गेण सृदा गोमयेन च^२ वासांसि
 प्रक्षाल्य दशरात्रमासते^३ चतुर्थ्यां भिक्षामावर्तयेरन्तस्य सिद्धमशौ-
 करणं^४ कालं च यावदाकांचेयुर्भिक्षयानुसंतरेयुरूर्ध्वं^५ दशरात्राच्छ्राद्धं
 दद्युर्न दद्युरा श्राद्धस्य प्रदानान्नक्षत्रेषु^६ नियमो मघास्वेकतारेषु भर-
 णीषु च पूर्वसमयेषु^७ न रोहिण्यामुत्तरेषु ध्रुवेषु ब्राह्मणान्हविर-
 हानुपवेश्य तांस्तर्पयित्वैकवत्पिण्डं दद्यान्न चान्विति^८ ब्रूयात्सर्वैः
 कामैस्तर्पयेदनुगमनं कृत्वा शेषमनुज्ञाप्य प्रत्येत्य शेषं^९ न प्राश्नीया-
 द्ब्राह्मणान्स्वस्ति वाच्य प्राश्नीयात् ॥५॥

अथातो गृहकर्मणो गृहवृद्धिमिच्छन्मासिमास्पृतावृत्तौ संवत्सरे^{१०}
 संवत्सरे वा^{११} पूर्वपक्षे पुण्ये नक्षत्रे गृहशान्तिमारभेतापामार्गपला-
 शशिरीषाकौदुम्बरसदाभद्रामृततृणमिन्द्रवल्लीभिर्बद्ध्वा गृहान्परिमार्ज्य
 परिसमूह्यापोऽभ्युक्ष्य पञ्चगव्यैर्दर्भसुष्टिना संप्रोक्ष्य सिद्धार्थकान्तं प्र-
 कीर्य^{१२} वास्तुबलिं कृत्वा वास्तोर्मध्ये वास्तोष्पतिं हुत्वा सावित्र्या
 सहस्रं जुहुयात्ततो दक्षिणपुरस्तात्ततो दक्षिणपश्चात्तत् उत्तरपुरस्तात्तत्^{१३}
 उत्तरपश्चान्मध्ये वा गौर्वासो हिरण्यं दक्षिणा ब्राह्मणान्भेन
 परिविष्यं पुण्याहं स्वस्पृद्धिमिति वाचयित्वैवं प्रयुञ्जानोऽनन्तं महान्तं
 पोषं पुष्यति बहवः पुत्रा भवन्ति न च बालाः प्रमीयन्ते नाग्नि-
 र्दहति न दंष्ट्रिणः स्वादयेयुर्न तस्कराः सपत्ना रक्षांसि पिशाचा अपि

१ Not in M¹. २ न M¹, missing in B; the comm., how-
 ever has च ३ Thus B; दशरात्रशेष M¹. ४ Not in B the
 com n., however seems to indicate, that these words, which
 run thus in M: तस्यासिद्धकर्मौकरणं, belong to the text. ५ अत्र
 not in B M¹ has कालरक्षकांचेयुः भिक्षयानुसंतरीयुः ६ Before नक्षत्रेषु
 M¹ has the following, to me unintelligible words, पशु-
 छेदेकपम्यत्रा ७ M¹ ns. वा ८ न च not in B. ९ om. B; शेषं
 M¹. १० Not in M¹. ११ सं only in M¹.

बाधन्ते यदि गावः प्रतप्येरन्गवां मध्य आहुतिमहसं जुहुयादित्येतैनव
कल्पेनाश्वेष्वस्य राजा विक्रमहिषहस्तिकुलमन्यतरदिद्वपदां चतुष्पदां च^१
व्याख्यातम् ॥६॥

अथातो ऽद्भुतशान्तिं व्याख्यास्यामो ऽथ यद्यगारे स्थूणा विरो-
^५ हेतु^२ कपोतो वागारं गच्छेद्गर्वा गां धयेदनह्वान्वा^३ दिवमुल्लिखे-
दनग्नौ^४ वा धूमो जायेतानग्नौ वा दीप्येत मधु^५ वा^६ जायेत बल्मीकं
वोषजायेत मण्डूको वा मधुगणे^७ वा श्वेच्छानो^८ वा गृहे पर्यट्टेयुस्त्येता-
नन्यांश्च यत इन्द्र भयामहे । सदसस्पतिमद्भुतम् । अधायामुतेसुमु-
दस्य^९ । सनादमे । यद्वा उ विरपतिः शितः । प्रत्यमे । यं रक्षन्ति ।
^{१०} प्राजापत्ययर्चा^{१०} पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च^{११} महाव्याहृतिभिर्जुहोति^{१२}
एतान्यृक्सामानि गायेत् ॥७॥

अथातो ऽनश्रत्संहितायाः कल्पं व्याख्यास्यामः शुचिवासा, स्या-
क्षीरवासा वा हविष्यमश्रमशनमिच्छेदपः फलानि वा ब्राह्मण-
स्त्वेव^{१३} प्रत्याहरेत्प्राङ् वा दक्ष वा ग्रामाग्निष्कम्य शुचौ देशे उदकान्ते
^{१४} वा गोमयेन गोचर्ममात्रं स्थण्डिलमुपलिप्य प्रोक्ष्य लक्षणमुल्लिख्या-
द्विरभ्युक्ष्यामिमुपसमाधाय पाषाणवाज्यभागौ हुत्वाज्याहुतीर्जुहोत्यग्रे
सोमाय रुद्रायेन्द्राय ब्रह्मणे प्रजापतये बृहस्पतये विश्वेभ्यो देवेभ्य
ऋषिभ्य ऋग्भ्यो यजुर्भ्यः सामभ्यः श्रद्धायै ब्रह्मायै मेधायै सावित्र्यै
सदसस्पतये ऽनुमतये च हुत्वा दर्मेष्वासीनः प्राक्तूलेषूदक्तूलेषु वा
^{२०} दक्षिणेन पाणिना दर्मान्धारयन्नोंपूर्वा व्याहृतीः सावित्रीं च चतु-
स्तुष्ट्य मनसा सामसावित्रीं च सोमं राजानं ब्रह्मजज्ञानीये चोमे

१ Not in B

२ वरोहेत्

३ गन्धयेयु अनडवा

४ ० हेतु आगौ

५ मधुना

६ वाग्रमणोवाशपेक्षुआनो

७ Citation corrupt.

८ प्राजा-

९ वायाच

१० पुरस्तात् वोपरि

११ ० व्याहृतीर्जु

१२ ० स्त्वेवा B ;

१३ स्त्वेव M^१ ; स्त्वेव M^२.

वेदादिमारभेत संततमधीयीत मौनी न चान्तरा विरमेत्^१ अथान्तरा
 व्याहरेदथान्तरा विरमेत्^२ त्रीन्प्राणानायम्यात्तम्याचम्य^३ वृत्तान्ता-
 देवारभेत्ताप्रतिभायां यावता कालेन वेदमधीयीत त्रावत्कालमधीयीत
 यजानीयादहो यजुष्टः सामतस्तदवाग्रयासद्वाक्षणं तच्छान्दसं तदैवतं
 साम वा अक्रानित्येतदेव वाभ्यस्येत्तिष्ठामीनः शयानश्चक्रम्यमाणो^४ *
 वा संहितां प्रयुञ्ज्यात्समृद्धिरेवास्य भवत्याद्यं त्रिवर्गं वा सहस्रकृत्व
 इति जैमिनिश्च वार्यमन्तं^५ वा यथाकामी वा द्वादश संहिता अधीत्य
 यदनेनानध्यायेष्वधीतं यदुरव कोपिता यान्यकार्यणि कृतानि ताभिः
 पवते शुद्धमस्य पूतं ब्रह्म भवत्यथापरा द्वादश संहिता अधीत्य ताभिः
 प्रजापतेर्लोकमवाप्नोत्यथापरा द्वादश संहिता अधीत्य ताभिरुशनसो^{१०}
 लोकमवाप्नोत्यनभ्रतसंहितासहस्रमधीत्य ब्रह्मभूतो विरजो भवति
 कामचारी सर्वान्कामानवाप्नोति संवत्सरं मैत्रमद्यः प्रयुञ्जानश्च-
 तुर्लभते षण्मासान्वावकभक्षश्चतुरो मासानुदकसक्तुभक्षो द्वौ मासौ
 फलभक्षो मासमम्भक्षो द्वादशरात्रं वानभन्^६ क्षिप्रमन्तर्धीयते ज्ञाती-
 न्पुनाति सप्तातीतान्सप्तानागतानात्मानं च पञ्चदशं तारयते तामेतां^{१५}
 देविनिश्रेणीत्याचक्षत एतया वै देवा देवत्वमगच्छन्मृष्य ऋषित्वं तस्य
 ह वा एतस्य ब्रह्मसत्त्वस्य त्रिविध एवारम्भो भवति प्रातःसवने मा-
 ध्यदिने सवने आहो वापररात्रे तस्य ह वा एतस्य द्वावेवानध्यायी
 यदात्माशुचिर्यदेशस्तद्वा एतत्प्रजापतिः सप्तऋषिभ्यः प्रोवाच सप्तऋ-
 षयो महाजह्वे महाजह्वर्वाक्षणेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः ॥ ८ ॥

२०

१ Thus B M²; व्याहरेत् M¹. २ Thus M²; B om. अन्तरा
 before विरमेत्; M¹ om. अथान्तरा व्याहरेत्. ३ अतम्य only in B,
 instead of it M²; आचम्य, M¹ om. ४ शयानः only in M¹;
 °चक्रम्य° both MSS. ५ Thus emended; °वावार्यन्तं B, चवाप्यन्तं M¹.
 ६ वानभान् B; वाप्राभान् M¹.

अथ ग्रहाणामातिथ्यं बलिकर्मोपरुतं^१ व्याख्यास्यामः अश्वह-
 धानमशुचिकरणमजाप्यं^२ त्यक्रमङ्गलं । मुख्यकं ग्रहा नयन्ति^३ पुरुषं
 यमसादनम्^४ । ग्रहाणां दीप्रचेष्टानां नक्षत्रपथचारिणाम् । ग्रहातिथ्यं^५
 अवक्ष्यामि शान्तिकर्मणि कारयेत् । भास्कराङ्गारकौ^६ रक्तौ श्वेतौ
 * शुक्रनिशाकरौ । सोमपुत्रो^७ गुरुश्चैव तावुभौ पीतकौ स्मृतौ । कृष्णं
 शनैश्चरं विद्याद्राहुं केतुं तथैव च । ग्रहवर्णानि पुष्पाणि प्राज्ञस्तत्रो-
 पकल्पयेत् । गोमयेन गोचर्ममात्रं स्थण्डिलमुपलिप्य प्रोक्ष्य लक्षण-
 मुल्लिख्याद्भिरभ्युक्ष्यान्निमुपसमाधाय धारावाज्यभागौ द्रुत्वा ग्रहानावा-
 हयन्त्यादित्यं मध्ये लोहितं^८ पूर्वदक्षिणतः सोमम् । पूर्वोत्तरतो
 १० बुधमुत्तरेण^९ गुरुं पूर्वेण भार्गवम् । पश्चिमे शनैश्चरं विद्याद्राहुं
 दक्षिणपश्चिमे^{१०} पश्चिमोत्तरतः केतुं^{११} वृत्तमादित्याय त्रिकोणमङ्गार-
 रकस्य चतुरश्रं^{१२} सोमाय बाणं बुधाय दीर्घचतुरश्रं बृहस्पतये
 पञ्चकोणं शुक्राय धनुः शनैश्चराय राहोः शूर्पं केतोर्ध्वजमिति^{१३}
 ईश्वरं भास्करं विद्यात्^{१४} उमां सोमं तथैव च । स्कन्दमङ्गारकं चैव
 १५ बुधो^{१५} नारायणः स्थितः । बृहस्पतिः^{१६} स्वयं ब्रह्म शुक्रः शक्रस्त-
 थैव^{१७} च । यमं शनैश्चरं विद्याद्राहोः कालदूतिनः^{१८} केतोश्चित्र-
 गुप्तश्चेत्येते ग्रहदेवताः अग्निरापो भूमिर्विष्णुरिन्द्राणी ब्रजापतिः सर्पो
 ब्रह्मेत्येते प्रत्यभिदेवताः जातमर्क^{१९} कलिङ्गेषु यामुनेषु च चन्द्रमाः ।
 विन्ध्य अङ्गारकदेशो^{२०} मध्यदेशो^{२१} बुधः स्मृतः । बृहस्पतिः सि-
 २० न्धुदेशः शक्रदेशो^{२२} घटेषु च । शनैश्चरस्तु सौराष्ट्रो राहुस्तु पूर्वदे-

१ Sic 'are we to read: 'कर्मोपरुतं' ? २ Sic ' 'करण'
 must probably be cancelled ३ नावाहयन्ति ४ 'दने ५ ग्रहातीर्थं
 ६ 'ङ्गारकौ ७ सोपुत्रो = After लोहितं the word दक्षिणतः is inserted.
 ८ लुधउत्त^० ९ दक्षिणतः प^० १० केतु ११ 'आ १२ ध्वजमिति
 १४ चैव instead of विद्यात् १५ बुध १६ 'पाति १७ शुक्र शक्र
 १८ Sic ' १९ Sic ' जानो स्कं to be restored ' २० विन्ध्याम-
 ङ्गारको देशो २१ मघादेशो २२ शक्रोदेशो

शिकः केतुः पर्वत इत्येते देशानां ग्रहजातः इति अर्कसमिधमा-
दित्याय प्रादेशमात्राभिधारितानाम्यादिभिर्जुहुयात्^१ खादिरमङ्गारकाय
पालाशं सोमायापामार्गं बुधायश्चत्थं बृहस्पतये औदुम्बरं शुक्राय
शमीं शनैश्चराय राहोर्दूर्वाः केतोः कुशाग्रमित्यष्टाविंशतिमाज्याहुती-
र्जुहोत्येताभिः पक्वामेर्जुहोत्यादित्याय इलोदनं^२ हविष्यमश्रमङ्गा-
रकाय^३ सोमाय घृतपायसं पयोदनं बृहस्पतये क्षीरोदनं^४ शुक्राय
दध्योदनं बुधाय^५ तिलपिष्टमापोदनं शनैश्चराय राहोर्मांसोदनं केतो-
श्चिशोदनमिति आ सत्येनेत्यादित्याय^६ अग्निर्मूर्धो दिव इत्यङ्गारकाय
आप्यायस्व समेतु इति सोमाय ब्रह्म जज्ञानमिति बुधाय बृहस्पते
अति यदर्थ इति बृहस्पतये अस्य प्रत्नामनु घृतमिति शुक्राय शं नो^७
देवीरभिष्टय इति शनैश्चराय कया नश्चित्र आध्रुवदिति राहोः केतुं
कृषवभकेतव इति केतोः रक्तां^८ धेनुमादित्याय रक्तमनङ्गाहमङ्गा-
रकाय सोमाय शङ्खं बुधाय काञ्चनं बृहस्पतये वासः शुक्राय हयं
नीलां गां शनैश्चराय राहोः कृष्णायसं केतोः कुञ्जरमिति सर्वेषा-
मपि हिरण्यं वा येन वा तुष्यत्याचार्यस्तद्दाति यथा समुत्थितं^९
यश्च^{१०} यन्त्रेण प्रतिहन्यते । तथा ग्रहोपस्पृष्टानां शान्तिर्भवति
दारुणम्^{११} ॥ नादिशोत्पसा युक्तं नादिशोदिवमाश्रितम् । न च
वेदान्तकं विप्रं वृत्तान्तां नारीं परिवृताम्^{१२} ॥ अर्हिसकस्य दान्तस्य
धर्मजितधनस्य च । नित्यं च नियमस्यस्य^{१३} सदानुग्रहा ग्रहाः ॥
ग्रहा गावो नरेन्द्राश्च ब्राह्मणाश्च विशेषतः । पूजिताः पूजयन्त्येते^{१४}
निर्दहन्त्यवमानिताः ॥६॥

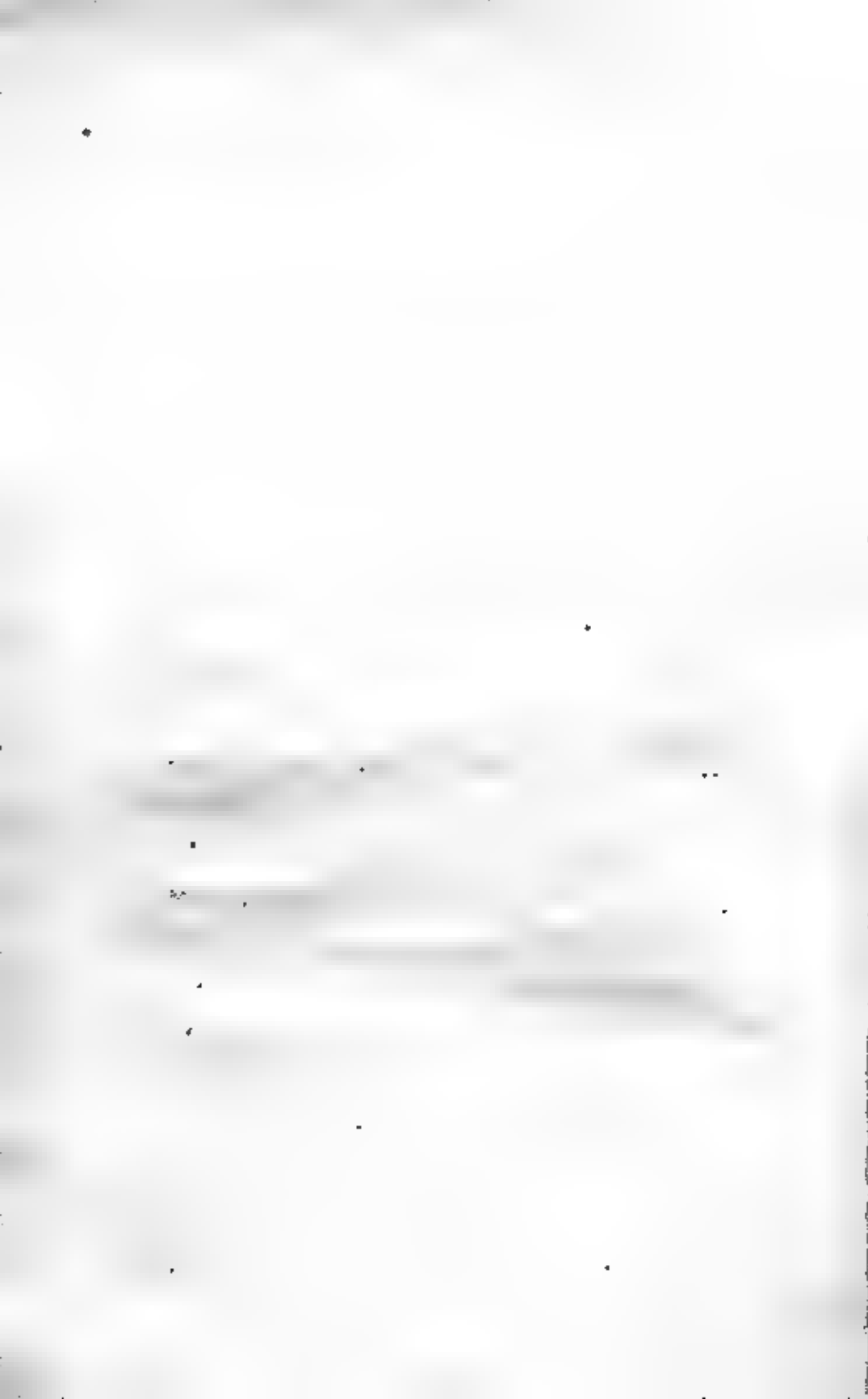
॥ इति जैमिनिस्मृतं समाप्तम् ॥

१ Sic । must we restore इत्येतेषु देशेषु ग्रहा जाता इति २ Sic ।

३ Sic । ४ हविष्य° ५ क्षीरोदनं ६ This word added by me.

७ सासत्यनेत्य° ८ रक्तां ९ उत्थितय°; यन्त्रं must be corrupt; Baudh.

has चोरं १० Sic । ११ A corrupt Sloka । १२ तिष्ठनीयमस्थस्य

EXTRACTS

FROM THE

COMMENTARY.

श्रीनिवासाधरिविरचिता जैमिनिसूत्रव्याख्या सुबोधिनी ॥

जैमिनिसूत्रं पूर्वम् ।

प्रथमः खण्डः ॥

पादैर्हस्तैः शिरोभिश्च भूर्भुवःस्वरधिष्ठितम् ।
ज्योतिष्पूरं दुरालोकं ज्वलज्जाम्बूनदप्रभम् ॥
संप्रवृत्तिनिवृत्तिभ्यां संघिदः सलिलस्य च ।
विराजमानं विश्वेषां हृदि सूर्ये च संततम् ॥
अनाद्यन्तमनोशं तमन्तराध्यायपुरुषम् ।
प्राकारिकाश्च वृत्तीश्च मन्वादेशचनान्यपि ॥
न्यायाश्च शिष्टाचाराश्च समालोक्य पुनः पुनः ।
संक्षिप्ताखिलसारापि स्वल्पप्रस्था सुबोधिनी ॥
व्याख्यया व्यक्तयेपेता मन्त्राणां च यथामति ।
टीका जैमिनिसूत्रस्य श्रीनिवासेन तस्यते ॥
नात्र प्रमाणेन विना कश्चिद्व्यर्थ उच्यते ।
नानूद्यते प्रमाणां तु ग्रन्थविस्तरशङ्कया ॥

ad p 1, l. 1—2. अथेति मङ्गलार्थमत इत्यारम्भार्थम् । अग्निं प्रण-
यिष्यप्रदेशाभ्तरे स्थापयितुमिच्छन्निहितकर्मण इति शेषः । प्रागुत्तरप्रदेशा-
वनतं स्थण्डिलं कृत्याभ्युक्ष्य तस्य मध्ये वक्ष्यमाणपञ्चरेखात्मकलक्षणं ब्रह्मी-
दिना लिखेत् । गोमयेनोपलिप्य त्रिरुद्धृत्याघोक्षितायां भुवि पञ्चप्रस्थमि-
ताभिः सिकताभिर्मृद्भिर्वा कृतमरत्निचतुरश्रं धिष्येयं स्थण्डिलमिति पूर्वा-
चार्यसंज्ञा ॥

ad p 1, l. 2—3 स्थण्डिलमध्यात्प्राङ्मुखी रेखामुल्लिख्य तस्याः
पश्चात्तया संहितां संयुक्तामुदङ्मुखीमरन्त्यायतां रेखामुल्लिख्य तस्याः पश्चा-
त्तस्या मध्ये समाप्तये तिक्तः प्राङ्मुख्या रेखाः प्रादेशायामा उल्लिखेरन् । तथा
च प्रत्यङ्मुखशुक्लाकृतिलक्षणं भवति ॥

ad p. 1, l. 4. यस्मिन्होममात्रे प्रधानं स हुतः अग्नौपासनादिः ।
यस्मिन्न विद्यते होम स अहुतः सन्ध्यावन्दनादिः । यस्मिन्होमो अन्यच्च
प्रधानं स प्रहुतः पुंसुवनादिः । पुंसुवने हि पुरुषसूक्तहोमः पुल्लिङ्गप्रभश्च
प्रधानं । प्राशितं श्राद्धकर्म । एवं चतुर्धा पाकयज्ञान्व्याख्यास्याम । यस्मा-
देते दर्शपूर्णमासादिभ्यो ऽल्पे भवन्ति तस्मादेषु पाकयज्ञाख्या । पाकशब्दो
होवात्पार्थक्यः ॥

ad p. 1, l. 5 तेषां पाकयज्ञानां होम एकाग्रौ कर्तव्यः । न तु कर्म-
णिकर्मणि पृथगग्निरुपादेयः । सर्वकर्मार्थमेकोऽग्निर्धार्यः । स चार्थादीपास-
नाग्निरिति प्रसिद्धं । ब्रह्मचर्याद्यर्थसमिदाधानादिस्तु तेषामौपासनाभ्यसंभ-
वात्तौक्तिके इति सिद्धम् ॥

ad p. 1, l. 5 एते कर्मादौ स्तः विकल्पानुक्तेरेव नित्यत्वे सिद्धे नित्य-
शब्दग्रहणं स्त्रिया अपि यज्ञोपवीताकारेण उत्तरीयं कर्माङ्गं भवति । श्रोतस्व-
र्शाद्यनुकल्पव्याख्यत्यर्थमुक्तग्रहणम् ॥

ad p. 1, l. 5 एते पाकयज्ञा दशपूर्णमासतन्त्रसदृशतन्त्रा भवन्ति ।
एतेन यदेतेष्वनुक्रमाकाङ्क्षितं तदशपूर्णमासाभ्यामानेतव्यं । यथा स्नादिरः
पालाशो घेष्म इत्युक्ते एकाविंशतिरिभ्यद्वारूणाति ॥

ad p. 1, l. 6 द्वाशब्दार्थः । एते स्वतन्त्राश्च भवन्ति न सर्वत्रेषां
दशपूर्णमासतन्त्रमानेतव्यामित्यर्थः । तेनात्र न ऋत्विग्धरणादि । तथा च सुत्र-
द्वयार्थे आचाराद्व्यवस्थापनीयः ॥

ad p. 1, l. 6. पूर्णपात्रस्य दक्षिणत्वं वक्ष्यति (p. 6, l. 1) । तद्यो-
ग्ययथाशक्ति मीहादिपूर्णे पात्रमित्यर्थः ॥

ad p. 1, l. 6. पूर्णपात्रस्य पुरस्तात्त्वादिरादिमयं जलपूर्णं कुवं
शोपनिदधाति ॥

ad p. 1, l. 7. इभ्यश्च बहिर्भ्येभ्याबर्हिः । उपलक्षणमेतत् । अनिर्दिष्ट-
स्थानं सर्वमुत्तरत उपनिदधाति । प्रोक्षणीनामग्नेः पञ्चादुपनिधानमाचारान् ॥

ad p. 1, l. 12—13. शुक्रानां सुमनसामलाभे जपापुष्पादीनि पञ्च
वर्जयित्वा । गन्धपत्र्यश्चेत्सर्ववर्णाः कृष्णरक्षादिवर्णाः सुमनसो ब्राह्माः ।
द्वाशब्दार्थः ॥

ad p. 1, l. 13—14. ऊध्वं न वनीतं वा । बाह्यं वा घनीभूतं ।
इधि वा पयो वा । एताश्चतस्र आज्यप्रकृतय आज्यहेतव आज्यकार्ये भवन्ति
यथाज्यं न लभ्यते ॥

ad p. 1, l. 14. प्राग्विहितस्याचमनस्य प्रदेशनियमोऽयम् ॥

ad p. 1, l. 14—15. प्रसङ्गात्सार्वात्रिकस्याचमनस्यायमनुष्ठानक्रम
उच्यते ॥

ad p. 1, l. 15. शीर्षस्यान्ध्रालान् सलुयी नासिके श्रोत्रे चेत्यर्थः ॥

ad p. 2, l. 3. शत्रिश्चेन्मन्त्रजपकालः घनमिति पदमपोष्य तत्स्थाने
वसित्विति प्रत्यात् ॥

ad p. 2, l. 4. परिसमूहनं नाम आर्द्रेण पाणिना अग्निं परितः संमा-
र्जनं तच्च प्रत्युचमन्ते सहस्रसहस्रवति ॥

ad p. 2, l. 4—5. प्रस्तरमुपसंगृह्य सप्रस्तरेण पाणिना प्रतिदिशं
प्राङ्दक्षिणादिक्रमेण दक्षिणपुस्तानुपक्रम्य प्राचीनानां मूलानि दक्षिणोत्तरा-
ग्रैस्तन्मूलानि च प्रतिलीनाग्रैश्छाद्यन्त्यर्धं प्रागग्रैर्दक्षैः पूर्वपश्चिमयोः प्रादे-
शमात्रैरितरेतरयोरपक्षिमात्रैः परितस्तृणाति ॥

ad p. 2, l. 5 पश्चिमतो वा प्रथमं परिस्तीर्यान्तरं द्वाभ्यामुपरा-
जिभ्यां हर्ममुष्टिभ्यामपक्षिमात्राभ्यां पश्चिमपरिस्तरणदक्षिणोत्तरयोः संसक्त-
मूलभ्यां पूर्वस्यां मध्ये संहिताप्राभ्यामुपहरेत्परितस्तृणीयान् ॥

ad p. 2, l. 6 पूर्वस्यामुक्तः परिस्तरणसन्धिस्तु दक्षिणोत्तरो भवति ।
दक्षिणपरिस्तरणमुत्तरमुपरिगतं यस्मिन्तादृशो भवतीत्यर्थः । पक्षद्वये प्रथम-
अधुनप्रथः द्वितीयस्त्रिकोण इति वेदितव्यम् ॥

द्वितीयः खण्डः ॥

ad p. 2, l. 7. पूर्वगृहीताप्रस्तरात्पश्चिन्नसंज्ञे भाविनी तृणे अपर्या-
णीमे अक्षिप्राम्रे अन्नन्तर्गमे अन्तस्तृणात्तररहिते प्रादेशमात्रे ते गृह्णाति ॥

ad p. 2, l. 10—14. ते पश्चिमे कस्यचिन्पात्रस्योपरिष्ठाद्व्यामकरेण
धारयन्तस्मिन्यात्रे पश्चिमे प्लावयन्माज्यमासिष्य अग्रेरुत्तरतः परिस्तरणस्या-
न्तरेव कतिचिदङ्गारानुपपन्नस्य तेषु तद्वाज्यमारोप्य वर्मज्वालयया प्रदीप्य
दर्माप्राभ्यां क्षिप्त्वा त्रिर्दर्मज्वालयया प्रदक्षिणीकृत्य परिस्तरणादुत्तरत आज्य-
मबरोप्याङ्गारानग्री संयोज्य उद्गमप्राभ्यां पवित्राभ्यामाज्यं च हविष्य प्रणी-
ताश्च सुधं चाग्नेन यजुषा विरुपुनाति प्रागपधर्मं मन्त्रोक्तिः सङ्करसङ्कृदिति
वक्ष्यति (p. 2, l. 15) । देवा स्वादिता स्वा त्वां । उपपदनीयं वस्तु पुनातु
पवित्रीकरोतु । अक्षिप्रद्रेण पश्चिमेणादित्येनासौ वा आदित्यो ऽक्षिप्रं पश्चि-
मिनि प्राक्षर्य । वसोस्तेजस्यिनः सूर्यस्य रश्मिभ्योऽपुनात्विमिति मन्त्रार्थः ॥

ad p. 2, l. 15. आज्यस्य विहितमुत्पवर्नं । पश्चिमतः पश्चिमे पुनरा-
ह्वय आह्वय कर्तव्यं । तथा च पश्चिमे प्रागानीय पश्चाग्नीत्वा प्रागनेतव्ये
इति सिद्धम् ॥

ad p. 2, l. 15—p. 3, l. 8. प्रणीतार्थमुत्पृता अपा परिस्तरणाद्-
द्विरुत्तरतो ऽग्रेः प्रतिष्ठाप्य दक्षैः प्रच्छाद्य तथा दक्षिणतो ऽग्रेः पूर्णपात्रक-
षयोदत्तरतः प्रस्तरं निधाय तनुपरिष्ठान्तपश्चिमे निधाय विरुपाक्षदैवतमिमं
मन्त्रं अपति । परिस्तरणादौ प्रस्तरोपसंग्रहणस्य प्रणीताप्रणयमानन्तरं प्रस्तर-
निधानस्य च विधानात्तदन्तर्विहितानि कर्माणि प्रस्तरपाणिना कर्तव्यानीति
गम्यते । तप इत्यादि दश पदार्थाधिदैवतानि विरुपाक्षधिभूतिभूतानि पूर्व
प्रपद्ये । तानि मामवन्तु महादेवभजनशक्तं कुर्वन्तु । अन्नन्तरं भूर्भुवःस्वः
त्रैलोक्यात्मतया वर्तमानमोमिति प्रणवाम्तयेद्यशुश्चैतन्यरूपं । महान्तमपरि-

च्छिन्नमात्मानं परमात्मानं त्वामध्यारोहामि शरणीकरोमि । त्वं भक्षेणु प्रक-
 दितरौद्रेचेपतया विरूपाक्षो ऽसि मयंकरनेत्रो ऽसि । इन्ताभ्यां हंष्टाभ्याम-
 नाक्लिं व्यक्तीभवति प्रकाशते इति इन्ताञ्जिरसि । तादृशस्य ते शय्या निवासः
 पर्ये पर्येष्टताच्छुभतया दुर्गमेकान्तरे भवति । नमः पर्याय च पर्याशथाय
 चेति श्रूयते (cp. T. S. IV 5 9 m) । परमार्थस्वरूपस्य ते तव तु गृहा
 गृहं निवासस्थानमन्तरिक्षे विशुद्धहृदयदहराकाशे तव विमितं विगतमान-
 मपणिच्छिन्नं । हिरण्यं हितं च रमणीयं चादित्यवर्णमिति वा । यस्मादेवं
 तस्माद्देवानां सर्वेषां तानि हृदयानि सारांशा जयस्ये कुम्भे हवाच्छिदुरस्व-
 भावे स्वयि अन्तः तदन्तर्भागे संनिहितानि संगृहीतानि । नमो च किरके-
 भ्यो देवानां हृदयेभ्य इति श्रूयते (cp. T. S. I. c p) । सर्वदेवतात्मास्तीति
 यावत् । बलभूर्बलाकरश्च त्वं बलधा च अऊनां बलपोषकश्च । रक्ष णो
 अस्मान् राक्षसार्थे । मा प्रमदः प्रमादादस्तरा मा त्याहीः । सत्यं बलु ते तव
 स्वरूपमेव कथमन्तरास्यागो मयेदिति भावः । तादृश ते तव कालरूपस्य
 पुत्राश्चैत्रादिमासकया यद्वक्षेणु वसन्तादिषु सर्वो ऽपि यज्ञस्त्वां संवत्सरे
 संवत्सरे कामं प्राप्तिं पूरयतीति कामप्रः कामपूरकः । तादृशेन दर्शपूर्णमासा-
 दिना यज्ञेन सर्वेषु याजयिष्या पुनः पुनर्गृह्यैर्व्यं दीक्षां यदुमेवोपयान्ते पुनः
 पुनः परिचर्तमानैश्चैत्रादिभिर्यजनदेवमुच्यते त्वमेव बलु सर्वकामाप्ता सर्व-
 यज्ञानामाधारभूतो यजनीयश्चेति यावत् । लौकिकदृष्ट्या साजात्येनापि विशेष-
 षरक्षणीयतामाह । त्वं देवानामित्यादि । उपधावति शरणीकरोति । उपगत-
 मित्यादि कृतस्य प्रतिकरणं प्रतिहनने तस्मा कार्थीरिति भावः । त्वामित्यादि
 प्रसूतो ऽनुज्ञातः । शिष्टं स्पष्टम् ॥

द्वितीयः खण्डः ॥

ad p. 3. l. 9 ॥ अथगता अथ प्रणीतास्वासिच्य । अथ निवृत्त्य
 पूर्वैः संसृज्य संमार्गान्संमार्जनेसाधनभूताभ्यर्चनभ्युदयामौ क्षिप्त्वा जानु
 दक्षिणमाख्य अवनम्य । घृतं निरोदय । तस्मिन्नाज्ये पुणस्मी अम्बुका sic)
 पिपीलिका इत्यादिजन्तुजातममेभ्यं पवित्रं किञ्चिद्वा पञ्चभ्यः पञ्चानधिकम-
 वपयेत् संमाम्येत् वेत्तदुवृष्ट्य देवस्य त्वेत्थम्युच्यैताभ्यामेव पवित्राभ्यां
 प्राग्बहुपूय होतव्यं जुहुयात् । अधिकाशुद्रावन्यवान्यमुपादाय यथाविधि
 संस्कार्यमिति भावः ॥

ad p. 3. l. 11—13 स्ववीयसं स्ववीयांसं स्थूलतमं मध्यममाया-
 मेन न्यूनमग्नेः पश्चाद्गणे । दीर्घं मत्त्वमं स्थूल्येन न्यूनमग्नेर्दक्षिणतः । कनी-
 यसं कनीयांसमायामेन स्थूल्येन कनीयांसमग्नेरुत्तरतः । एवं त्रीन्परिधीन्य-
 रस्परसंस्पृष्टान्परिदधाति । विहिनशुक्लसुमनोभिरम्यायत न मलंकुर्यात् ॥

ad p. 3. l. 13 कोशं धारं निनयति सिञ्चति ॥

ad p. 3, l. 18—20. हे जातवेदः अयमिधमः ते आत्मा शरीरं । तेन इधमेन वर्धस्व च इध्यस्व च दीप्यस्व चास्मानिन्द्रि दीपय वर्धय च प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनाप्रायेण समेधय संपन्नान्कुरुष्व च ॥

ad p. 3, l. 20—22. अग्रावेधः । उत्तरं परिधिसन्धिमनुगतादेशात् प्रायुकोणवाग्नयेत्यर्थः । अथवा विद्विष्णुस्तया यावदग्नेयकोणमित्यर्थः । सततं निरन्तरमाज्यमासिञ्चन्प्रजापतये स्वाहेति मनसोऽन्तरिक्षमवहृत्य नीत्वा । अथ दक्षिणं परिधिसन्धिमनुगतादेशादिन्द्राय स्वाहेति मनसा मन्त्र-मुखरन्प्राग्वद्यावदेशानकोणं स्पर्धुं नीत्वा । एवमाधारी नाम द्वे आहुती जुहोति ॥

ad p. 4, l. 1—3 तावाज्यभागदेशाद्यन्तरेण तयोर्मध्य इत्यर्थः । आहुतीनामासां अतस्तृणां चक्ष्यमाणानां च लोकः स्थानं भवतीति । एताव-दग्निमुखं नाम सर्वाग्निकर्मणां पूर्वोक्तम् ॥

ad p. 4, l. 4—5. इदमादीनि परिभाषासूत्राण्या खण्डसमाप्तः । स्विष्टकृतसंविधनः स्थानात्प्रत्यगाहुत्या आहुतिमनभिजुह्वदसंयोजयम् । हुत-स्यहुतस्य उत्तरपूर्वामुत्तरपूर्वामाहुतिं जुहोति ॥

ad p. 4, l. 5—6. लाजान्वपतीति विधानात् वपनरूपहेमो लाज-होमः । लाजहोमाज्यहोमाभ्यामभ्यन्न सर्वाहुतीनामन्ते सर्वाहुतीनामुत्तरपूर्व-भागे स्विष्टकृदग्निर्नित्यः । अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति तद्वीयाहुतिर्नित्या सार्व-त्रिकेत्यर्थः ॥

ad p. 4, l. 6—7. अधदानानन्तरं स्थालीस्थे हविवि यत्प्रत्यभिघा-रणं विधास्यते तत्स्विष्टकृतमधवाय न कुर्यात् शेषस्य स्विष्टकृतप्रकारस्यान-भिधानात् । उपस्तीर्य सकृद्वक्ष्ये द्विरभिघारणमिति दर्शपूर्णमासत आनी-यते द्विरवदानमपि पञ्चावसिनामिति च ॥

ad p. 4, l. 7—8. प्रत्यभिघारयति स्थालीस्थं हविरिति शेषः । अङ्गुष्ठेन संभिधानात्तर्जनीमध्यमाभ्यां चाङ्गुलिभ्याम् ॥

ad p. 4, l. 9—10. जामदग्न्यानां भार्गवाणां । तस्मि पञ्चावसं भव-तीति पूर्वाचार्यमतानुषादः । प्रत्यभिघारणं विना अथोपस्तरणेन सह पञ्च संख्या ॥

ad p. 4, l. 10. विहितमुपस्तरणमभिघारणं चाङ्गुल्या तर्जिन्या दर्भ-कूर्चेन वा कर्तव्यमित्यर्थः ॥

अतुर्थः खण्डः ॥

ad p. 4, l. 13. निरस्यति निष्कर्षति ॥

ad p. 4, l. 14—15. अनुग्रहरति जुहोति । द्विषन्तं मे अभिधेहि जानीहि तं प्रतिदह चेति ॥

ad p. 5, l. 5—7. दर्भान्परिस्तरणानि । सद्सि शुभकरमसीति । प्रणीताचमसं प्रति ॥

ad p. 6, l. 8—12. ऋत्विजो देवाः पृथिव्यादयः पृथिवी होतेत्येवमादि श्रूयते । मासास्तदेवता । गृहा गेहाधिष्ठाप्यः ॥

ad p. 6, l. 1—2. यथाश्रद्धदक्षिणा येषां ते यथाश्रद्धदक्षिणा इमे सर्वे पाकयज्ञा भवन्ति । विहितहिरण्ययादौ ब्राह्मणविहितेतरदानं च यथाश्रद्धं भवेदित्यर्थः ॥

ad p. 6, l. 2. विहितहिरण्ययादिदानाशक्तौ सर्वपाकयज्ञेषु पूर्णपात्रमात्रं वा दक्षिणा भवति । दक्षिणा चाध्यापकाय तदभावे श्रोत्रियायेति वक्ष्यति । आवृत्तिः प्रश्नसमाप्तिद्योतनाथः ॥

पञ्चमः खण्डः ॥

ad p. 6, l. 3. गृष्टे प्रथमगर्भाया नार्याः पुंसुवनं । अन्यत्र चतुर्थे मासि स्यात् ॥

ad p. 6, l. 3—4. पृषदाज्यं दधियुक्तमाज्यं । स्यात्सीपाकवत्संस्कृत्य हविर्विद्योत्प्रेत्यर्थः । प्रसङ्गादस्माकं पुरुषसूक्तं सप्तर्चमत्र व्याख्यायते ॥

ad p. 6, l. 4—6. मायौ च वृषणवत् यवं च शिशवत् संनिवेश्य रेतोविन्दुयद्वप्रगेन दधिविन्दुना सहानेन मन्त्रेण प्राशयेत् ॥

ad p. 6, l. 7—8. कलाभ्यामुपहितं मूलतः संसक्तं न्यमोघशृङ्गं बटसमिधमं । तथा च वृषणोपहितशिशवदशमिति यावत् ॥

ad p. 6, l. 8. एवं कृतमिदं कर्म निश्चयेन कुमारोत्पत्तये स्यादिति पूर्वान्वार्या आचक्षते ॥

षष्ठः खण्डः ॥

ad p. 6, l. 10—11. अथ इत्यादि नाम्नीमुखदिनात्पूर्वेषुर्घा । नाम्नीमुखदिने यद्यार्चं संस्कृत्य तदनन्तरं वा इत्यर्थः ॥

ad p. 6, l. 12—15. इध्यादिभिश्चतुर्भिः शुक्रद्रव्यैरष्टाभ्यो देवताभ्यः प्रतिद्रव्यमेकैका पंक्तिरिति चतुर्धा हरति । नमः शब्दस्य पृथक्पृथक्योगः । अग्न्यायतने यत्राग्निः प्रलेप्यते तत्रेत्यर्थः ॥

ad p. 6, l. 16. माषाशनेन मत्स्याशनेन मांसाशनेन भक्ष्याशनेन वा निश्चयेदित्यपरं मतमित्यर्थः ॥

सप्तमः खण्डः ॥

ad p. 7, l. 2—3. आ मूर्धनः मूर्धपर्यन्तं । प्राणसंमितं नासमभिरुह्य । सीमन्तं केशविभागं प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठन्कुर्यात् । मन्त्रे विभजामीति शेषः । प्रतिमन्त्रं सकृत्सकृदिति ब्राह्मः ॥

ad p. 7, l. 5. परा अन्या भार्येत्यर्थः ॥

अष्टमः खण्डः ॥

ad p. 7, l. 7—10. जातरूपेण समांशसुवर्णेन शिलावै संक्षोद्य बालं प्राशयेत् । इदं व्रीहियवमध्रमयं सुवर्णशकलः रसः इदं सुवर्णं प्राणेनाग्नस्य प्राण-
त्वासेन सह सहितममृतं पिबेति शेषः । पृथिवीत्यादि घौरादित्यस्तदन्तर्बर्ती
पुरुषः पिता तद्वीर्यत्वाद्द्वयस्य तस्य धात्री पृथिवी माता । तस्याः सख्योष-
धीशरीरेणास्य पूर्वं जननं । ततोऽन्नरूपेण । ततः शुक्ररूपेण । ततः क्रमाच्छरीर-
त्वेन । ततोऽस्य पितुरेव स्तनौ व्रीहियवौ । तौ हैतौ प्रजापते । स्तनौ यद्व्री-
हियवञ्चेति श्रुतिः । हिरण्यं च प्राजापत्यो रस इति । शतं शब्दः शतं संव-
त्सरान् जीवाहि जीव । पश्याहि पश्य ॥

ad p. 7, l. 16. वाक्यद्वयमेतत् । पुत्रं प्रत्याह पूर्वं कतमो ऽसि त्व-
मस्मिन् जन्मनि । तं समस्तगुणैर्मां भ्रां संप्रविशानुकुरु । असावित्यस्य स्थाने
आग्निनेत्यादि नाक्षत्रं तामास्य संबुद्ध्या निर्दिशेत् ॥

ad p. 7, l. 18. पशुतां हिंकारः सामान्यकतया शुद्ध इति ॥

ad p. 7, l. 19—p. 8, l. 3. तण्डुलावयवाः फलीकरणाः । लौकिक-
कामाक्षीपासनवद्भूमः । शृङ्गादयो ऽष्टौ बालघातिग्रहाः । क्षतुर्थीत्रयं ग्रह-
मार्थं । तथा लिखन्लिखन्निस्त्रादि दश । अयमग्नः शत्रुः कुम्भीत्येकः । निपु-
णहा अन्नीमुख इति पदद्वन्द्वः । एते सर्वे इतःप्रवेशाज्ज्ञान्तिवति ॥

ad p. 8, l. 3. सूतकौ सूतकवन्तौ ॥

ad p. 8, l. 3—4. उन्थानमशुचित्वान्मोक्षः ॥

नवमः खण्डः ॥

ad p. 8, l. 5. द्वादश्यं जन्मदिनाद्द्वादशे दिवस इत्यर्थः ॥

ad p. 8, l. 8. (अनुनाम) यथा कथंखिदस्य जन्मनक्षत्रसंबन्ध-
सहितं वा । यथा सुकृष्टिकः अग्निमित्रः मेघ इति ॥

ad p. 8, l. 8. (अनुदैवतं) देवतासंबन्धसहितं वा । यथा केशवः
शंकर इत्यादि ॥

ad p. 8, l. 8. (अनुनाम) पित्रादेर्नामानुगतं वा । यथा विश्वामित्र
पराशर इत्यादि ॥

ad p. 8, l. 8. (अतद्धितं) सर्वत्र तद्धितान्तवर्जम् ॥

ad p. 8, l. 8. (आकारान्तं स्त्रियै) विहितं नामैव स्त्रियै चेदाकारा-
न्तं कुर्यात् स्त्रीप्रत्ययोपलक्षणेमेतत् । यथा जया शंकरीत्यादि ॥

ad p. 8, l. 8—9 (यथार्थं वा) उक्तसर्वविशेषानपेक्षया यथार्थ-
मर्थानुरूपं ज्योतिर्दशाभाविकर्मनिर्णये यो ऽर्धो ऽमिलापितो ऽभिधातुं तद-
भिधानसमर्थं वा नाम कुर्यात् । यथा सुयज्ञः पुण्यकीर्तिः महामतिरिति ॥

ad p. 8, l. 9. (कुमारयज्ञेषु च) नामकर्मार्थं ध्वजमाण्डपादशुभयो होतव्या इत्यर्थः ॥

ad p. 8, l. 9. नामाधानानन्तरं कुमारस्य जन्मनक्षत्रं तद्दिवसं जन्म-
तिथिं च यजते । तेभ्यः स्वनामभिर्बुध्यात् ॥

ad p. 8, l. 10—11. जुष्टः सेधिताः सर्वैरित्यर्थः । अग्निधन्वन्त-
रिभ्यां स्वाहा प्रजापतये स्वाहेत्यादि सप्ताहुतयः ॥

एकादशः खण्डः ॥

ad p. 8, l. 16. जटा इति शिखाशब्दाख्या केशाः ॥

ad p. 9, l. 1. स्फाण्डं (sic) सह कथितम् ॥

ad p. 9, l. 7. दर्भपेक्षुलोति दर्भद्वयमूलप्रवेशः ॥

ad p. 9, l. 8—9. कोतविष्किन्नान् केशान् सदर्भपेक्षुलोकान्स्-
व्यहस्तेनानेन मन्त्रेण धारयेत् । सुयसये सुखेन वपनं कर्तुमित्यर्थः ॥

ad p. 9, l. 13—14. तथाति चार्थः । एताभ्यां मन्त्राभ्यां क्रमात्पश्चा-
दुत्तरतश्च पथमेव क्षिप्यात् जुगादानं विना सर्वमाघर्तेतेत्यर्थः । तदिति
पूरणः । अयं कुमारस्य येन तुरेण कृतवपनः भूयः दीर्घकालं चराति अस्मि-
न्लोके चरिष्यति उयोक् चिरकालं च सूर्ये पश्याति द्रव्यसि च ॥

ad p. 9, l. 18. एकार्येयाणामेका ब्रूया व्यायेयाणां तिस्र इत्यादि
गोत्रकल्पः । कुलकल्पस्तु पित्रादिभिराभितः प्रकारः । तथा नापितं बीधये-
दिति शेषः ॥

ad p. 9, l. 19. पश्चाद्वपनक्षानीभन्तरं प्रधानाहुतयः ॥

ad p. 10, l. 2—3. धाम्यएत्यन्ते धाम्यक्षेत्रे । निखनेषु निगूहेत्क-
र्मकरः ॥

द्वादशः खण्डः ॥

ad p. 10, l. 5—6. अतिक्रान्तयोऽश्वयस्कं ब्राह्मणं नोपनयति ।
अनिघनेन्द्रियतया ह्येष शुद्रप्रायो भवतीति ॥

ad p. 10, l. 8—14. हे सोम ब्रह्मणा मन्त्रेण महे महते धोत्राय
धोत्रियत्वाच्च परिविधमसि परिधानवन्तं करोमि । इमं यथा जरिमा जरा
अशक्तिं न यात् न प्राप्नुयात् यथा च उयोक् सदा धोत्रे धोत्रियत्वे अग्नि-
जागरादधिकं जागरुको भवेत् तथा त्वमनुगृहीध्वेति शेषः । एष यादिति
साहितं एतत् । अथ कुमारं प्रति जीवाहीत्यादि व्याख्यातं । राष्ट्राय राज्य-
रक्षायै । हे पोषेति पोष्याधिष्ठात्री देवतां प्रति । पोषाय पुष्ट्यै समृद्धयै ॥

ad p. 10, l. 18. द्विषन्तं (9c) इत्यकारान्तं प्रथमैकप्रचनं द्विष-
न्तित्यर्थः (!) ॥

ad p. 11, l. 1—4 च तुभ्यं । अष्टाष्टयं ब्रूते परमात्मने नमः
करोमीत्यन्वयः । लिङ्गान्कुमारेण वक्तव्यो मन्त्रः ॥

ad p. 11, l. 4. (अधिगन्तरधिगच्छ) अधिगन्तव्यमिति शेषः ।
पथमाचार्यः कुमारं ब्रूयात् ॥

ad p. 11, l. 4—5 इत्यमाचार्यं कुमारो ब्रूयात् । असावित्यत्रा-
चार्यनाम संबुद्धया अमुष्मै इत्यत्रात्मानं अनुर्थ्या च निर्दिशेत् ॥

ad p. 11, l. 6—7. आचार्यः जलगतानामपां नीचैः आधेण इतरस्य
शिष्याजलेः पूरयति स्यात् । इदमुक्कप्रदानरूपेण गुरोर्वेदप्रदानप्रतिष्ठानम् ॥

ad p. 11, l. 7. पथमाचार्यं कुमारं संशास्तेन प्रार्थयति ॥

ad p. 11, l. 9—10. तु मर्त्यं प्रयुयोतनं प्रमिश्रय भगवन्मयं तु
आगन्ना अस्मानागच्छता सह समगन्माहे संगच्छेमहि ॥

ad p. 11, l. 12—14. स त्वं मा विस्मसः मा विनश्यितो भव । हे
अमृत । क्लोपः सवर्णदोषश्च क्षान्वस । मृत्योरन्तरं प्रवेशरन्ध्रं च मा कुरु ॥

ad p. 11, l. 14—17. हृदयदेशमालभ्य जपति नाभेरधिच्छेदेन
दक्षिणमंसमन्ववमृश्य ततो हृदयदेशमालभ्य कुमारस्य इमं मन्त्रं जपति
आचार्यत्वेन व्रते भयि मम वार्यं वेदमयीमेकवतः अथञ्चलब्रह्मचर्यं त्वां
मयि नियुनक्तुं नियोजयतु मद्दर्शनं करोत्वित्यर्थः ॥

ad p. 12, l. 8—10. (श्रुतस्य etc.) श्रुतस्य माधमधर्मस्य गोप्त्री
तपसश्च परस्वी पालयित्री भरातीश्च शयून्सहमाना प्रसह्य वर्तमाना मा
रिषाम मा नश्येम भर्तारो धर्तारः शिष्टं स्पष्टम् ॥

ad p. 12, l. 12. कौपीनं कटिबन्धं चात्तरं तक्षौमं वा शणसंबन्धि
वास्यातलर्द्धेयमित्यर्थः ॥

ad p. 12, l. 18. भिक्षावाक्ये हा इति च हि इति चाक्षरे न धर्ध-
येनोच्चैर्ब्रूयात् । नीचैस्तरामितरवर्णैश्चो ब्रूयादित्यर्थः ॥

ad p. 13, l. 3—4. (अनूच्य etc.) पथमुक्तां वदुः सावित्रीमनूच्य
वेदमादितः किञ्चिदेकसामावरमुक् पूर्वमाचार्यादधीत्य पठिष्यमाणैश्चतुर्मिर्म-
न्त्रैश्चतस्रो घृतेनाह्ताः समिधो अग्रावाद्ध्यत् । उपनयनप्रभृत्यासमावर्तन-
पर्यन्तं यद्व्याख्यं तद्व्रतमात्रं एभिर्मन्त्रैरादिश्यते । तदिदं षोडशे गौदानकरणे
विस्तृत्य पुनरपि तत्रापोद्भूत्य सज्जमादेशयेतेति विश्वास्यति (cf. p. 17, l. 1) ।
समावर्तनेत्वस्यात्यन्तविस्मर्गः । इदं विस्तृत्यैव गौदानिकाद्यन्तरालव्रतादेशः ॥

ad p. 13, l. 8. तदेतन्मन्त्रचतुष्टयेन समिधाधानं वस्त्रादेरप्युपल-
क्षणं सर्वत्र गौदानिकादिव्रतोपक्रमेऽपि कर्तव्यम् ॥

ad p. 13, l. 9—10. वतसमासावन्नादिष्टस्य महतो वतस्य समा-
प्यर्थे समावर्तनाद्दण्डसादनपूर्वकाले गौदानिकादिसमाप्तौ च एभिर्मन्त्रैः
सामिथ आधेयाः तदान्नौ च मन्त्रानेवमूहेदित्यर्थः ॥

ad p. 13, l. 12. (त्रिरात्रम् etc.) अक्षारमलवणं च भैक्षमाचार्या-
नुकुर्यान्नीत ॥

ad p. 13, l. 13—14. अग्न्यज्य आज्येनासिध्य । स्थालीपात्रेन
चक्षणा व्याहृतिभिरिष्टा तन्मूले हुत्वेत्यर्थः । यज्ञोपवीतं दण्डं च ब्रह्मचारि-
णस्तस्मिन्नेव पलाशे उत्क्षिप्य प्रत्येयान् प्रत्यागच्छेत् । ततश्च यज्ञोपवीतं
दण्डं खान्यद्वादधीत ॥

अथोदशः खण्डः ॥

ad p. 13, l. 15—16. मार्जयेत् आत्मानं प्रोक्षयेत् । तन्मध्ये सूर्य-
श्चाग्निश्चेति सायंप्रातर्मन्त्रावमनं स्मृतिसिद्धम् ॥

ad p. 13, l. 16. (वामदेव्यमन्त्रे) अन्ते वामदेव्यं प्रोक्षणमन्त्रः
स्यात् । अन्तमहणमिदमन्यैरपि स्मृतान्तरसिद्धं प्रोक्षणं तरत्समन्दीयावृष्टे
ज्ञापयति ॥

ad p. 13, l. 16—18. नक्षत्रोदयोपलक्षितकालादग्निं सन्ध्यां पर-
मात्मातृमादिस्थान्तर्वर्तिनं ध्यायेदित्यर्थः । स्मृतिजिज्ञास्येदनामन्तरकृत्यमे-
तत् । प्रातर्विशेषो वक्ष्यते (p. 13, l. 21) । सायमपेक्षो ऽयं विधिः ॥

ad p. 13, l. 18—19. प्राणत्यागप्रकारस्तु सन्ध्याहृतिकमित्यादि
मनूक्तः (cp. Mānavadharmasāstra VI. 70, II. 78) । स्मृत्यन्तर-
सिद्धतर्पणान्तरकृत्यमेतत् । आधत्तेत्येत् पठेत् ॥

ad p. 13, l. 19. (शतकृत्यो वा दशाधरम्) दशाधृतस्त्वधरं मत-
मित्यर्थः. (B: दशाधृतयस्त्वधरम्मत्) ॥

ad p. 14, l. 1—2. यस्मिन्सुप्ते ऽनुत्थिते सूर्य उदेनि स सूर्याभ्यु-
दितः । यस्मिन्सुप्ते ऽनुत्थिते सूर्यो निमोचति अस्तमेति स सूर्याभिनिमृक्तः ।
तच्छेषं तस्मात्सुप्तिकालाद्दृशेयं रात्रिशेषं वा ॥

अथोदशः खण्डः ॥

ad p. 14, l. 4. अथणसमवस्थितचन्द्रयुक्पौर्णमासी भावणी ।
तथा प्रौष्ठपदो । अर्थापौर्णमास्योरन्यतरं स्यादित्यर्थः ॥

ad p. 14, l. 4. (हस्तेन) तत्रक्षत्रयोगिपूर्णिमाभावे संनिधानाद्वा
पिकेण हस्तेन उपाकुर्यादित्यर्थः ॥

ad p. 14, l. 4—6. सर्वे आचार्यः शिष्याश्च । पुरस्ताज्जप इत्यु-
क्त्वा भूम्यालम्बजपात्प्रागेव कार्यः । अध्येष्यमाणो वेदः नः सहास्तु सर्वे-

शामधीनो ऽस्तु । तथा भुनक्तु परिपालयतु । तथा शेषमपि ज्ञातव्यं । मा
विद्विषामहे वयं परस्परम् ॥

ad p. 14, l. 8—9. छन्दांस्यामेयैन्द्रपधमानानि । आदितः ऋक्पूर्व ।
अधीत्य अध्याप्य । यथार्थं यथाशक्ति पक्वार्चावरमित्यर्थः ॥

ad p. 14, l. 9—10. ऋषिभ्यः स्वाहेत्यादिप्रकारेण । ऋष्यादीन्
षड्विष्ठा ऋचं सामेत्यादि ऋग्भिश्च तिसृभिस्तिस्र आहुतीर्भुज्यादित्यर्थः ।
ऋषय ऋक्सामद्रष्टारः । वेदा ऋक्सामवाक्याः । छन्दांसि ऋक्सामयो-
र्यानि गायत्र्यादीनि । यजूंषि यानि सूत्रब्राह्मणमन्त्राणि ॥

ad p. 14, l. 10. पताभिरेव धानाभिः पूर्याभिः षड्विभः दडाहुति-
मन्त्रैस्तिथ्यर्थः । तानेव ऋष्यादींस्तृप्तिभाजः कुर्यात् । तानावाहनादिभिः
संपूज्य हुतशेषा धानास्तेभ्यो निधेयाचार्य्ये । शिष्याश्च तानन्निस्तर्पयेयुः ॥

ad p. 14, l. 10—13. (आचार्यमाचार्यांश्च) आचार्यैर्जैमिनिमाचा-
र्यास्तलवकारादीनेनाम्नयोदश ऋष्यादीनि च तृप्तिभाजः कुर्यादित्यर्थः ॥

ad p. 14, l. 16. (सावित्रमहः काङ्क्षन्ते) सावित्रमह इस्तनन्तं ।
तदेष पर्वदक्षिणा कर्मणि च काङ्क्षन्ते केचिदाचार्याः ॥

ad p. 14, l. 16. (उरुसर्गे च) सावित्रमहः अन्यच्च कर्मजातमुपा-
हृतिप्रदेव स्यात् ॥

ad p. 14, l. 16—17. (पक्षिणी...अधीयात्) पक्षिणी पक्षतुल्या-
गामिघर्तमानाहर्षुक्तां रात्रिमुत्सर्गे इति शेषः । आचार्यस्यैवैतानि घर्णानि
(sic.) स्युः ॥

पञ्चदशः खण्डः ॥

ad p. 15, l. 1—2. यथास्वं स्वस्थानेषु । छन्दांसि गायत्र्यादीनि ।
चतुर्दशराणीत्युपलक्षणमभ्येषामपि शिष्येन सहेति शेषः । नो अस्मानिति ।
हृष्यमर्धाभि (?) सम्भिपुनःसरमुक्त्वा उरुदृष्टमित्यर्थः । ततश्च स्विष्टकृ-
दादि हविःशेषप्राशनास्तमुपाकर्मवन् ॥

ad p. 15, l. 2—3. (उत्सृज्या^० . अधीयीरन्) आध्यायदिने ऽध्य-
यनमनध्यायदिने तदभाचश्च । उभयोरनुपालनं । यथास्वं स्वायत्तं (B: स्वा-
युक्तं) पठितमेव वेदावयवमित्यर्थः ॥

ad p. 15, l. 3. अतस्तैष्याः पूर्णिमाया ऊर्ध्वमग्नेषु सन्तु मेघघ्नैः
ऽहीत्यर्थः । नाधीयेत नाध्येतव्यम् ॥

षोडशः खण्डः ॥

ad p. 15, l. 4. गोदानसमाप्तिकं पवमानपर्यन्ताध्ययनमत्र गोदा-
नशब्देनेत्यते । वतानीति आरश्यपर्वादौ । दशाध्यायी उपनिषदिति ।

तवशाव्यथाहृतिसामगायत्राणि यदुपनयनादि यद् ब्राह्मणं वा वर्णानं
यावदध्ययनकालं वा ब्रह्मचर्यमिति वक्ष्यमाणकालमध्ये गौदानसमाप्तसामो-
पनिषत् साम्नामध्ययनार्थाख्यः संवत्सरा भवन्ति । औपनिषदस्तु समानम-
नत्वाद्ब्रह्मोपासः वक्ष्यमाणादित्यत्रातिकान् (p. 15, l. 6) एवो विज्ञानमयः ।
इदं च सूत्रं तत्तत्संवत्सरानुष्ठेयव्रतविधानार्थम् ॥

ad p. 15, l. 4-5. तेषु त्रिषु संवत्सरेषु उद्कोपस्पर्शनं ज्ञानम् ॥

ad p. 15, l. 5. अनुपस्पृश्य ब्रह्मात्मा शतभोजनं न कुर्यात् । भैक्ष-
करणदि स्वस्नातेनापि कार्यमिति भावः । दिनचतुर्भागे ऽत्र प्रातःशब्दः ॥

ad p. 15 l. 5 (साय^० आधानान्) न भुञ्ज्यादिति शेषः । भैक्ष-
शब्दं तु ज्ञानात्प्राक् समिदाधानादनन्तरमन्यत्वा वा ज्ञानसमिदाधानयोर्भे-
दवति । प्रदोषान्ते दिवसचतुर्भागे ऽत्र सार्यशब्दः ॥

ad p. 15, l. 5—6. (अरण्यात् दध्यान्) सदा साये समिदाधा-
नमिति वक्ष्यमाणस्य (p. 16, l. 8) अयमेनद्रनविषयो गुणविधिः । इदं व्रतं
गौदानिकनिमित्तत्वेन त्रिष्वं गौदानिकं व्रातिकमौपनिषदमिति तत्तत्संज्ञां च
लभते । तथा च संवत्सरत्रयस्यादौ त्रिरादेशनमन्ते त्रि सामामिष्य तदेतद्-
त्तादेशने सर्वेष्वेवादि विधिः । तत्र व्रतादावग्रे व्रतपत इत्यादिमन्त्रेषु गौदा-
निकं व्रतं चरिष्यामि अन्ते ब्रह्मचरिणमित्यादि तत्तत्प्रामाण्यनिर्देशः । उपनयना-
दिष्टं सामान्यव्रतं तु सर्वेष्वेवचतुसरणिः । यद्यमुत्तरत्र प्राणं । अत्र औपासन-
वत्पूर्वोत्तरमन्त्रमध्ये व्रतसमिदाधानं व्रतादौ तु पूर्वपरिवेकात्प्रागुपनयनवत् ।
वत्सोपयतिमेकस्नाजिनदण्डधारणं च प्रायः कुर्वन्ति । उपाकृतेः प्रागेव
गौदानिकादेशः ॥

ad p. 15, l. 6. (आदित्यव्रातिकः संवत्सराः) आदित्यव्रतानि शुक्रि-
यसामानि । उक्तकालमध्ये तदध्ययनार्थः संवत्सरो भवति । इदं तद्व्रतविधा-
नार्थम् ॥

ad p. 15, l. 6. (एकवासाः) एकसहायं वासो यावद्भुवंसं बलीत ॥

ad p. 15, l. 6—7. (न युक्तमारोहेत्) युक्तमनोरथप्रभृति ॥

ad p. 15, l. 8. (नोर्ध्वं प्रकृष्यात्) अपः प्रकृष्यात् प्रस्यन्त्येत् ।

अनुचित्वनिमित्तं तु ज्ञानं भवति ॥

ad p. 15, l. 8—9. तस्मिन्स्वत्सरे व्रते समाप्ते सति भाव-
येदध्यापयेदित्यर्थः । इति गौदानिकार्द्धमिच्छत्यारि समाप्तानि ॥

† These difficult and doubtless corrupt words are hand-
ed down thus in M². ब्रह्मव्याहृतिसामगायत्री (lacuna)...दिपुत्रा दश वर्णान्

सप्तदशः खण्डः ॥

ad p. 15, l. 10. महानाम्ब्य इति विद्वा मध्यमिति शकरीत्रयं सप्तम (षष्ठामि M) । तद्व्ययनार्थः द्वादश संवत्सराः नव पञ्चा । त्रयो वा संवत्सरा इति विविधास्तत्र कल्पा भवन्ति ॥

ad p. 15, l. 11. श्रुता अभ्यापिता भविष्यन्ति चेदित्यर्थः ॥

ad p. 15, l. 11—12. शुक्लत्वमत्र द्युचित्वं । विहिते काले संवत्सरमात्रमेव खरेत् ॥

ad p. 15, l. 12. (यतं दिवा) यतं समग्रं खरन्दिवा भूयः बहुश-
स्तिष्ठेत् ॥

ad p. 15 l. 12. (अथासीत् नहं) भूय इति शेषः ॥

ad p. 15, l. 12—13 (तस्य परिद्व्यात्) अत्रं तु तदुक्तवद्वा भवत्विति भावः ॥

ad p. 15, l. 13. (रागदोषाश्च कृष्णं) रागदोषाद्धेतोः कृष्णं न परि-
द्व्यात् ॥

ad p. 15, l. 14 उपस्पृशेत् क्षायात् । प्रत्यहमनेन (प्रत्यग्गमनेन M)
या क्षानयोक्त्या यवृच्छया (°वृच्छया M) । संगम्यन्ते (संगम्यते M) तासु
सर्वास्त्वित्यर्थः । अप इत्युक्ता अबुक्ता (thus emended ; अयुक्ता B,
अमुक्ता M) इति हेतोः । अस्ति हि श्रुतिः आपो वै शक्यं इति ॥

ad p. 15, l. 14. (नावा न प्रक्षायान्) नावा अपो न प्रविशेत् ।
अथतीर्थैव नद्यादिकं लङ्घयेदित्यर्थः ॥

ad p. 15, l. 14—15. (प्राणं...उभयतः) प्राणसंशये तु नावैव लङ्घ-
यन्तुभयतस्तीरयोः उपस्पृशेत् क्षायात् ॥

ad p. 15, l. 15. उभयत इति शेषः । पशूना इति । अस्ति हि श्रुतिः
पशवो वै महानाम्ब्य इति ॥

ad p. 15, l. 15—16. प्रतिवृष्टि गृहानिर्गतः किञ्चित्कालो गृहं प्रवि-
शेदित्यर्थः ॥

ad p. 15, l. 16—17. (एकमस्य. उपोषितः) ब्रह्मचर्यान्ते महाना-
म्नीब्रह्मचर्यान्ते इत्यर्थः । एकरात्रं एकमहोरात्रमुपोषितः स्यादिति शेषः ॥

ad p. 15, l. 17—19. (अरण्यं. सपुरीषाः) तस्मिन्नुपोषणदिने ।
आचार्यकृत्यमेतत् । अपामद्भिरित्यर्थः । तं ब्रह्मचारिणमुपवसन्तं । समनुप-
रिगृह्यालिङ्ग्य । निमीलितं मीलिताक्षं कृत्वा । स्तोत्रियाः स्तोत्रियसामसहितौ
महानाम्नीः । उपगायेत् अभ्यापयेत् । पचा ह्येवेत्यादि पञ्च पुरीषपदानि ॥

ad p. 15 l. 19—20. शिष्यो ग्रामं प्रत्येत्येति शेषः ॥

ad p. 15, l. 20—p. 16, l. 1. (रात्रिम्^० व्यग्यतः) उदयार्धं धार-
यन्निति शेषः ॥

ad p. 16, l. 1—2. (श्वो^० वेष्टयेत्) आचार्यकृत्यं । श्वो भूने
प्रभाते । वासं मुखवेष्टनवस्त्रम् ॥

ad p. 16, l. 2. (उद्यम्य घीक्षेत्) ता एवापः । ब्रह्मचारिकृत्यम् ॥

ad p. 16, l. 2—4. (स्वरं^० उपहरेत्) अप कांस्थगताः । प्रकृत
मेव वासःप्रभृति । उपहरेत् वशाद्वाचार्याय गृहं गताय ॥

ad p. 16, l. 4—5. स्थालीपाकात् हविषेत्यर्थः (sic) । पुरस्तत्त्वा-
न्ते इवमिति व्रतसमाप्तिद्योतकः । तस्मादत्रैव व्रतान्तसमिध आधाय स्थिष्ट-
कृदायुक्तरतन्त्रम् ॥

ad p. 16, l. 6—7. (गौर्दक्षिणा) दत्तस्य वरसस्य माता गौरेष
दीयते । महानस्त्रीकव्रतं समाप्तम् ॥

अष्टादशः खण्डः ॥

ad p. 16, l. 7. वेदार्थं ब्रह्मचर्यं यदुपनयन आदिष्टं तदष्टादश
वर्षाणि खरितव्यम् ॥

ad p. 16, l. 7. (जननान् .. एके) तथा ओपनीय (तथा ओपरि M)
पञ्चवर्षाणीत्यर्थः । सप्तमे ओपनीयते ॥

ad p. 16, l. 7—8. (याद्यद्व्ययनं, ब्रह्मचर्यचरणमिति शेषः ॥

ad p. 16, l. 8. (सदा . आधानं) औपासनवस्त्रं । अग्नये समि-
धमिस्थाधुपनयनवदाहुतिः ॥

ad p. 16, l. 8—9 द्वे त्रिवृती त्रिप्रकारे वस्तुनी केने इति चेत्त्रि-
वृत्तं त्रिणि त्रिगुणे उपानहौ च वर्जयेत् ॥

ad p. 16, l. 9. (षोडशे गोदानकरणं) गोदानमिति केशान्तकरणं
तत्संस्कारः । तदस्मिन्पाकयज्ञे इति । तद्गोदानकरणमिदमपि घृणोति ॥

ad p. 16, l. 9—10. (तत् आचक्षते) अत एवोपनयनाद्येताव-
त्कालं केशा धार्या इति ज्ञायते । ब्रह्मचर्यान्ते एतत्कर्म । पञ्चमे ओपनयन
तदादि षोडश वर्षाणि ब्रह्मचर्यं तन्मन्त्रे चानुकल्पाश्रयेण महानास्त्रसमाप्ता
मेधाविना च अभ्येतव्यज्ञानस्य सर्वस्याप्यभ्ययने चार्थादिदं षोडशे भवि-
ष्यतीति मुख्याभिप्रायेणैवं (मुख्यान्तमा^० M) षोडश इत्युक्तं पक्षाभतेरेण
तत्रागवापरं (sic B; तदन्यागवापरं M) वा यथाकथञ्चित् ब्रह्मचर्यावसान
एवेदं कुर्यात् ॥

ad p. 16, l. 11. अधिकृतं विरुपाक्षहोमान्नं कर्तव्यं । क्षानीयादि-
(भि)श्च प्रोक्ष्य इति विशेषः ॥

ad p. 16, l. 10—11. (उपनयनेन व्रतादेशनं) वक्ष्यमाणमपोद्भूत्य
 स्रजमादेशयेनेति (p. 17, l. 1) आदेशनमुपनयनेन व्याख्यातमिति शेषः ।
 तदेतद्रतादेशनं सर्वत्रेति सिद्धे इदमुपनयनादिष्टस्य महतो व्रतस्येह निवृत्तिं
 ज्ञापयति । अतो विरूपाक्षादुत्पन्नन्तरं व्रतान्तसमिध आधेया , पुनरादेश-
 कालं तु वक्ष्यत्यपोद्भूत्य स्रजमादेशयेनेति ॥

ad p. 16, l. 11. (न त्विह वासः) इह व्रतादेशे ऽहतं वासः न
 नियुक्तं न नियतं । अस्तु धा मा वेत्यर्थः । अत एव सर्वत्र व्रतादेशेषूपनयन-
 वस्तूतनवस्त्राद्यस्तीति ज्ञायते ॥

ad p. 16, l. 11—12. (सर्वाणि औद्गाहमनिः) समिधाधानादन-
 न्तरमुदकदानाद्या (sic M, 'मुदगादानाद्याः B) धपने त्वयं विशेषः ।
 औद्गाहमनिराचार्यः । आचार्यग्रहणं पूजार्थम् ॥

ad p. 16 l. 12. (उत्तकेशः कात्यान्) उत्तकेशः धान्यवस्त्रस्य गोष्ठे
 वा निष्ठातकेशः ॥

ad p. 16, l. 12—14 वनस्पतीनां चर्मणा संपिष्टेन कानीयेन। वन-
 स्पलेस्त्यगसि त्वं हे शोधनि मा शोधय । तां त्याभिहरे धारयामि ॥

ad p. 16, l. 15. (कात्या^० कुरते) कुरते आत्मानमसंकुर्वते । देवेषु
 मनुष्येषु च मध्ये मे पुत्र्यं गन्धं कुरु । शिष्टं स्पष्टम् ॥

ad p. 16, l. 19—p. 17, l. 1. आदर्शो ऽसि त्वं देवमनुष्या उभये
 मामादस्यासन्नदरेण दद्यासुः । शोभो ऽसि शोभयितासि त्वं देवेषु मनु-
 ष्येषु च मध्ये अहं शोभासं शोभिषीय । रोचो ऽसि रोचयितानि त्वं देव-
 मनुष्येषु अहं रोचासं रोचिषीय ॥

ad p. 17, l. 1. (अपोद्भूत्य °देशयेत्) अपोद्भूत्य अपनीय स्रज-
 मस्याचार्य आदेशयेत् व्रतसमिध आधापयेत् । एतत्कर्मादौ नियतिगस्य
 व्रतस्य पुनराधानं । कुतः ॥

ad p. 17 l. 1—2. (उक्ता संवत्सरेषु) प्राक्संवत्सरेषूक्ता एवा-
 न्नापि नियमा न नूतनमिति भावः । तत उत्तरवर्त्तनं प्रायश्चित्तान्तं कृत्वा
 मूर्धोरम्भजपः ॥

एकोनविंशः खण्डः ॥

ad p. 17, l. 3—5. आस्यन्यथाशक्ति दक्षिणां दत्त्वा शुक्लानुमतः
 समावर्तनं करिष्यमाण इत्यर्थः । ज्ञानं ज्ञानोर्य । शुक्ले अनुपशुक्ले उपानहौ ॥

ad p. 17, l. 5. उपकल्लः संनद्धः ॥

ad p. 17, l. 6—7. पूर्वव्रतान्ते व्रतान्तसमिध आधापानन्तरकृत्य-
 भेतत् । आस्तीर्य पश्चादग्नेरिति शेषः । अस्तु तत्रैव पात्रावस्थितास्त्वस्तु ॥

ad p. 17, l. 8. (तां .वाद्येन्) आचार्य एव ॥

ad p. 17, l. 8. (केशान्त°...व्याख्याता । वक्ष्यमाणस्नानीयानुले-
पनसुमनआदर्शान्वनरूपतेस्ववगसीत्यादिमन्त्रैर्विनिर्मुञ्जीतेत्यर्थः ॥

ad p. 17, l. 9. (परिवापनं च) वक्ष्यमाणवपने प्रकारश्च मेखलां
सावयित्वा महाव्यावृत्तिभिर्विरूपाक्षेण च हुत्वा सर्वौषधीभिरित्यादिकृत्यं ।
तत्रार्थं विशेषः ॥

ad p. 17 l. 9—11. शिष्यकृत्यमेतत् ॥

ad p. 17 l. 11—12. आचार्यकृत्यमेतत् । हे सरस्वति नः शिष्या
शानमा शोभनतमा भव । सुमृडोका सुखकरतमा भव । ते तव व्योम
व्यापकं परं धाम मा संवृशि मां प्रति संदर्शनाय भवतु ॥

ad p. 17, l. 18—19. स्नानीयगन्धकृजां गोदानकरणयज्ञिनियोगा-
दमन्तरकृत्यमेतत् । अमन्तरीयमात्रस्य परेधानमव ॥

ad p. 17, l. 19—20. (सव्य° वृत्तिर्णं) तथैव श्रुत्वा । मा मां
घाषापृथिवी यशसा संयोजयतां । इन्द्रपृहस्पती भमेन माप्येन संयोजयतां ।
भगस्य यद्यशस्तन्मां विन्दतु । यशः मा मां प्रतिमुख्यतां न विमुञ्चतु ।
पशस्वी अहं अस्याः संसदः प्रवदिता प्रकर्षेण घातमी ह्यां भवेयं । अस्याः
संसदः अहमुत्तमश्च भूयासमित्यर्थः ॥

ad p. 17, l. 20. (विवृतं . °मुञ्जते) आदर्शमावशो ऽसीत्य दिम-
न्त्रेणायेष्य धृतोत्तरीयस्येदमुच्यते । प्रतिमुञ्जते सूत्रप्रोतमासञ्जयति ॥

ad p. 17, l. 20—21. पालाशं विवृतं मणिं । स्वस्वयनकामः सुष्ठु-
जीवनकामः ॥

ad p. 17, l. 21—p. 18, l. 2. अर्कवानजवान् । पालाशमेवैषां
मुख्यम् ॥

ad p. 18, l. 3. (उपानहाध° .मामिति) करेण युगपदा-
वधीत (sic) ॥

ad p. 18, l. 3. अथ सव्यमिति शेषः । नेत्रे नेत्रिणी इत्यर्थः ।
अथोत्तरतन्त्रः समूर्ध्वारम्भजवः समोर्वाक्षेणः समाप्यते ॥

ad p. 18, l. 3. [तस्य .भवन्ति] यावज्जीवमिति शेषः ॥

ad p. 18, l. 4. [नजात° .इच्छेत्] स्वभावाद्वाद्याद्वा नभिरधो
यस्या न लोमनि तथा उपहास्यतीति, [उपहास्यन्तीति M] उपहासं
भैयुनं नेच्छेत् न तादेयीं परित्येक्तुं कामयेत्यर्थः ॥

ad p. 18, l. 5. [न कर्त्तानि . °चिन्वीत] वृत्तान्दिश्य इति शेषः ॥

ad p. 18, l. 6. [नैक.] ग्रामान्तर्गते भवेत् ॥

ad p. 18, l. 6. (न वृद्धनै. सह) ग्रामान्तर्गते भवेत् ॥

ad p. 18, l. 6—7. [न संकममारोहेत्] संकमश्चकमं पिण्डशिला वा (sic, the Comm. on this sūtra is missing in M) ॥

ad p. 18 l. 7 [नान्तर्धायासीत्] आसनादिभिर्भूमिमन्तर्धायाना-
च्छाद्य ॥

ad p. 18, l. 7. [नापरया अङ्गीयात्] अपरया द्वारा गृहस्या-
प्रधानद्वारेण प्रपञ्चमानीतम् ॥

ad p. 18, l. 7. (न शुक्लं) शुक्लं गतरसम् ॥

ad p. 18, l. 8. (न द्विःपक्वं) मतोष्णस्योष्णतावाप्तये ॥

ad p. 18, l. 8—9. (न पर्युषितम् . °घृतेभ्यः) पर्युषितं पुरातनं
शाकादिभ्यो ऽभ्यत्र तानि विनेत्यर्थः । यथाअपिष्टाद्यादीत्यन्वयः । काणितं
शर्करा ॥

ad p. 18, l. 9. [शुक्ला...भाषेत] शुक्लाः परेषां प्रीतिकरीः ॥

ad p. 18, l. 10—11 अशुक्ला अमती ऽधीतयेवज्ञातो विद्याज्ञा-
तकः । अशुक्ला अवेदे ऽनुष्ठितव्रतज्ञातो व्रतज्ञातकः । अधीतयेदो
ऽनुष्ठितव्रतज्ञातश्च विद्याव्रतज्ञातकः ॥

ad p. 18 l. 11—12. [तेषां...भ्रेष्ट] उत्तमस्तूतीयः विद्याव्रत-
ज्ञातकः ॥

ad p. 18, l. 12—13 (ज्ञात्वा°...°नयत्विति) ज्ञात्वा एवं ज्ञाना-
क्यं पाकयज्ञं निर्वर्त्य ॥

ad p. 18, l. 13. (आचार्यकह्यो वा) आचार्यस्य पुत्रादिवो तथा
वाच्य इत्यर्थः ॥

ad p. 18, l. 13. (तस्मै...आहरेत्) आचार्यस्तत्कह्यो वेति शेषः ॥

ad p. 18, l. 13—14. विष्टरमास्तनूचं दद्यादिति शेषः ॥

ad p. 18, l. 15 शुद्धा वेदस्य पार्श्वं प्रक्षालयेत् ॥

ad p. 18, l. 16. (मयि वर्च °ङ्गीयात्) परमेष्ठी प्रजापतिः मयि
वर्चश्च गन्धश्च । अथो अथ । यज्ञस्य यत्पयः यो रसः तत्सर्वं दिवि आकाशे
धां सूर्यमिव दंहुतु दहीकरोतु ॥

ad p. 18, l. 16—17. (आश्वमनीयामि° ..अधस्तात्) यस्मिन्मघते
तच्चमसं । पात्रचमसं चमसपात्रं भक्षणपात्रमित्यर्थः । अधस्तादिष्टरेण तुल-
कूर्चेण उपहितं संसक्तं भवति ॥

ad p. 18, l. 17. (विष्टरैः.. भवतः) प्रागेव तौ द्वौ विष्टरौ संहितामौ
संशुद्धाभौ भवतः यश्चमसस्याधस्तात्निहितो यश्चोपरि निधास्यते ॥

ad p. 18, l. 18. (एक° उत्तरतः) उत्तरतश्चमसस्योपरि निधातव्यः ॥

ad p. 18, l. 18. (तयो^० भवतः) इधि च मधु च तयोर्विष्टरयो-
र्मध्ये यथा भवेतां तथा तौ विष्टरौ कृत्वा संनिहिते अन्तश्चमससिक्ते भवतः ।
इदमितरयोर्मधुपर्कयोरुपलक्षणम् ॥

ad p. 18, l. 18—19. (दध्ना.. ०मन्थः) दध्ना चेन्मधुसंनिहितं स
इधिमन्थनामा मधुपर्कः ॥

ad p. 19, l. 3. (परः सौरिति) परः अन्यः । स्वाधितेपाणिः स्वह-
पाणिर्भूत्वा । नां तस्मै अतकाय इष्ट्वा दर्शयित्वाह ॥

ad p. 19 l. 3—4. (ताम^० धेनुरिति) गोधेनुरित्यादिमन्त्रेण नाम-
भिर्मन्थ्य ॥

ad p. 19, l. 4. (कर्तव्या, ब्रूयात्) कर्तव्या भोजनार्थं संस्कृतव्या
येन् । कुरुतेति संस्कुरुतेति ब्रूयात् । न त्वभिमन्त्रयेत् ॥

ad p. 19, l. 4—8. इति मन्त्रः । गौः धेनुः पातव्याक्षीरः । इत्या
इधियोग्या ॥

ad p. 19, l. 7—8. विष्टरादिगधान्तमिहार्च्यशब्देनोच्यते ॥

ad p. 19, l. 8. (सेध्व कुर्यात्) आतिथ्यमतिथिभोजनभूतां गाम-
प्यदिष्टप्युपलक्षणं कुर्यात् संस्कुर्यात् अनुस्वर्गे सति ॥

ad p. 19, l. 8—9. तां संस्करिष्यमाणां गामतिथये स्वा जुष्टं प्रोक्षा-
मीत्यस्तेन साधिनेण प्रोक्षेत् ॥ इति समावर्तनम् ॥

विंशः खण्डः ॥

ad p. 19, l. 10—11. अनस्रिका वसिन्वयसि स्वयमेव लज्जया
वासः परिदधाति तद्वयस्कां । समानजातीयामसवर्णां मातुरसपिण्डां मातु-
रर्धशरीरत्वात्पितुरप्युपलक्षणं । संगतः पिण्डे शरीरो यस्याः सा सपिण्डा ।
वरस्य मात्रा पित्रा च रक्तधातुसंबन्धरहितामित्यर्थः । तच्च सापिण्डत्वं सप्त-
पुरुषमिति वत् सप्तमे शरीरे निवर्तते । तथा च मातुलदुहितुर्दुहिता पितृष्व-
सुदुहितुर्दुहिता इत्येवमादयः अपरिमाणाः मातुः स्वपित्रा तस्य स्वपुत्रेण
तस्य स्वदुहित्रा तस्याश्च स्वदुहित्रा धातुसंबन्धो अस्तीति मातुलदुहितुदु-
हितां मातुः पञ्चमीति स्याज्या । एवेमन्यत्राप्युक्तम् ॥

ad p. 19, l. 11—12. (ज्यायसाः कनीयसीं) ज्यायसाः वयसा ज्ये-
ष्ठतमस्य वरस्य । कनीयसीं वयसा यवीयसीं जायां कुर्यात् ॥

ad p. 19, l. 12—14. दूतं दुहितृमतिप्रदाननिर्णयाय प्रस्थास्थमानं
गणपतिसंकल्पस्य सायं कुर्वन् । नाग्दीप्रतिसरानन्तरकृत्यमेतत् ॥ अनुत्तरा-
शशकैरतः । ऋजवः पन्थाः पन्थानः सन्तु । एभिः पथिभिः न सखायः

धरेयं कन्यागृहं यन्ति प्राप्नुवन्ति । अर्थमा ख न. समनुनीयात् भगवन् नः समनुनीयात् । हे देवाः जास्पत्यं जायापत्यं सं सम्यक् सुयममस्तु सुकरमस्तु ॥

ad p. 19, l. 14—16 दूत्यकृत्यानुष्ठानस्वस्तिवाचनकन्यादेशमगम-
नमधुपर्कप्रहणसंभारकल्पनानन्तरकृत्यमेतदनुमन्त्रणम् ॥

ad p. 19, l. 19. पूर्णपात्रनिधानानन्तरकृत्यमेतत् प्रोक्षणाद्या कर्म-
समाप्तेः ॥

ad p. 19, l. 20. [मातुं .मन्त्री] मातुरभावे अशक्तौ तन्मात्री
तत्सदृशा धारयेत् । मातुः स्वसा मातामही वा ॥

ad p. 19, l. 21—p. 20, l. 1. एवंजातीयं एवंप्रकारमन्यद्वा आ-
स्तरणं कशिपु कम्बलादि । यथा संवेशनकाले प्रसार्यमाणं परिस्तरणवर्हिषः
पश्मार्धे प्राप्नोति स्पृशति ॥

ad p. 20, l. 1—3. अथ समुपनिहितं देवस्य त्वेति प्रोक्ष्यानन्तर-
मेवास्यै वाससी वृदाति । प्रतिवासी मन्त्रावृत्तिः । याः देवीः देव्यः इदं
वास अथयन् तन्नुसंतानं कृतवत्यः । या अतन्वत विस्तारितवत्यः । या
अकृन्तन् स्फुरिद्वतवत्यः । या अभितः अस्ताम् (thus also the text is to
be emended) दशाः अददन्त कृतवत्यः । तास्या देवीर्देव्यः जरसा सह
संज्ययन्तु संयोजयन्तु । आयुष्मतीत्यादि स्पष्टम् ॥

ad p. 20, l. 3—4. परिहितोपसंघीतवस्त्रद्वयां आप्यामोपसभां
अधूमन्थारमनोर्मध्येन नीत्वा उपवेश्य भीसूक्तेन मङ्गल्यसूत्रं बद्ध्वा भूषणा-
म्यलंकृत्य प्रत्यङ्मुखः अशुरेण संकल्प्य यथाशक्ति वरवा गोत्रनामपुरः स्त-
रं दत्तामेनामुपवेश्य । भूम्यालम्भाविपुरस्तम्भः आप्यानन्तरं लाजानां वा
ह्युपवनं । तन्त्राम्ने परकां प्रसार्यानन्तरमिदं । अभिजहि आरोहेत्यर्थः ॥

ad p. 20, l. 4—5 (प्र मे ..कल्पतामिति) अधूरेकां प्राङ्मुखी
आरोहति ॥

ad p. 20, l. 5 (अजपर्यां...प्रास्या इति) प्र मे इत्यादि तस्या-
मजपर्यां वरः स्वयं प्रास्याः पतियानः पन्थाः कल्पतामिति जपेत् ॥

ad p. 20, l. 5—6. (इक्षिणतः .पतिः) उपविशेदित्यर्थः ॥

ad p. 20, l. 6. (उभावन्वारभेयातां) उभौ द्रुपती तामेरकामन्वा-
रभेयातां सहैवारोहेताम् ॥

ad p. 20, l. 8—19. संराधा नाम देवता सा ख पृथिव्यात्मका
साधेज्यते । संराधा हे संराधे । या त्वमहं विधरणी इति सर्वस्य प्रपञ्चस्य
धारयित्री इति संकल्प्य तिरञ्जी निपद्यसे तिर्यक् भूता शेषे पृथिवीरूपेण
त्वास्यां घृतस्य धारया राधयामसिं तर्पयामः । अत्र ऋगर्थे न सिद्धे
ऋच परं वतुर्थ्यन्त आद्रात् ॥

एकविंशः खण्डः ॥

ad p. 20, l. 20. संपातलेकान्तरमिदम् ॥

ad p. 20, l. 20. (ग्रहस्तं पुंसः) पुंसः प्रजाः कामयमानः ग्रहस्तं मणिवन्धनप्रदेशं गृह्णति ॥

ad p. 21, l. 15—17. हे जानकि त्वं ईरसि ईनाम (इदं नाम B) देवता भियो अधिष्ठात्री इव त्वेत्यादि प्रसिद्धा सासि । दीर्घरेफौ (°रेफौ MSS) प्रमादपठितावार्यौ वा । ते माता ऊर्क ऊर्क नाम देवता प्रजानाम-
भानां चाधिष्ठात्री । सा ते माता । यस्मात्त्वमूर्जः पुत्री ईर (इदं B) चेति नाम सिद्धं तस्मात्सा तादृशी त्वं प्रजया सह रायस्योपेण सह मामेहि प्राप्नुहि ॥

ad p. 21, l. 17—18. तस्यां प्रत्यागतायां ज्ञाता वा अस्या अभ्यो वा बभूवुः लाजानभिघारितान् कस्या कारयित्वा वा यूपान्वाजालिनोपहस्योपह-
स्यास्या अजलौ शिर्शिखावपेत् ॥

ad p. 21, l. 18—19. तान् लाजान् । इतरा पत्नी । हत्वा भर्ता कारयित्वेत्यर्थः । प्रत्याहुति अग्निं परिक्रम्यपरिक्रम्य तिष्ठन्ती जुहुयात् । कल्पतेत्यादिमन्त्रास्तु लिङ्गात्पतिरेव भवेत् ॥

ad p. 21, l. 19—p. 22, l. 3. इयं कन्या कस्या पितृभ्यः पति-
लोकं यती पितृगृहात्पतिगृहं प्राप्नुवती दीक्षां सहधर्मचारिणीनिषमस-
पक्षत अवाप्नोति स्मेत्यर्थः । इयं नारी मम भार्या उपभूते मनुष्येन भूते ।
कथमिति चेत् । दीर्घायुरित्यादि । इयं कन्या मम भार्या अयं मम पुत्र इव मि-
ममग्निं भावयित्वा अयं कृत अयजत । स देवो अयं मा इमां मां च इतः
मंदेशात् मनुजान् मनुष्यं प्राप्नुमनुजानात् ॥

ad p. 22, l. 3—4. होमत्रयस्यास्य वक्ष्यमाणधारिकावपक्षस्य चान्ते
अतुःकृत्व इमं मन्त्रं जपेत् ।

ad p. 22, l. 4—5. (तूर्णं...चतुर्थं) चतुर्थमग्राधावपेत् लाजधा-
रिका कामाय वक्ष्य इष्टमाप्स्यर्थम् ॥

ad p. 22, l. 5 (इक्षिणं...°वक्षते) अतस्तेनाधपेदिति भावः । काम-
साधनत्वात्तस्मिन् कामशब्दः ॥

ad p. 22 l. 9—10. सममे पदे पनां निवर्त्य प्राक्यस्त्रीमवस्थाप्य
उदकुम्भगताजिह्वदकुम्भधरो लाजघापः पतिञ्च तां प्रोक्षयेयुः ॥

ad p. 22, l. 10—11. विवाहोत्सवे प्रेक्षकाः ॥

ad p. 22, l. 12—15. प्रागेव तथा प्रतिहाप्य तथा प्रतिकां कुर्वती
मां ध्रुवादीन्वद्वा प्रथममेते दृश्यन्ते तदा प्रेक्षयेत् । तान्दर्शयित्वा पश्येति
प्रेरयेत् । सापि ध्रुवं दृष्ट्वा ॥

इति शिखण्डः ॥

ad p. 22, l. 18—21 स्वं कुलं भर्तृगृहं प्राप्तां तां वर्षं सुशीलाः
सुप्रजाः समवजीर्णाः जीवत्पतयो जरत्य प्रत्यवरोपयन्ति शिबिकादिभ्यः
स्वाङ्गे अनेन मन्त्रेणावरोपयन्ति । एना एनेन । अजीर्णा अजीर्णा सनी ।
शिष्टं स्पष्टम् ॥

ad p. 22, l. 21—p. 23, l. 1. अथ तां पतिर्जरतीनामङ्गाप्रत्यव-
रोप्य वृषभस्य अर्मण्यास्तीर्णं अनया श्रुत्वा उपवेशयेत् । पुरस्तन्वान्तकृत्य-
मेतत् ॥

ad p. 23, l. 1. तस्या अङ्गे कुमारं निवेश्य तस्य हस्ते मोदकान्
फलानि वा दद्यात् ॥

ad p. 23, l. 4. (. रमस्येति) ततश्चोत्तरतन्त्रम् ॥

ad p. 23, l. 4—5. अथ संवेशिनौ अखदयाशायिनौ । असंवर्तमानौ
अपरिष्वजन्तौ ॥

ad p. 23, l. 5--6. (ऊर्ध्वं . संभवः) निरात्रादूर्ध्वं संनिहिते पुण्य-
क्षिणे संभवः संयोगः स्यात् । चतुर्थस्याह अपुण्यत्वे यावत्पुण्यदिनं अप-
रिष्वजन्तौ सह शयात्तामेव ॥

ad p. 23, l. 6. (निशायां . °कर्मण्यं) ऊर्ध्वं निरात्राभिशायां चतु-
र्थ्यां रात्रादित्यर्थः । जाया च पतिश्च जायापतिकर्मण्यं गृहस्थकर्माहं सायं-
प्रातर्होमादि तद्व्यापभृति कार्यमित्यर्थः ॥

ad p. 23, l. 6—16. औपासनाङ्गी पुरस्तन्वान्तकृत्यमेतत् । संवे-
शनाङ्गे उयं होमः प्रत्याहुति संपातं च सिञ्चेत् ॥

ad p. 23, l. 16—17. प्रायश्चित्ताहुत्यनन्तरं अरोरखदायाग्नये स्वाहा
प्रजापतये स्वाहेति ससंपातं हुत्वा । एतासां सप्ताहुतीनां संपाताभ्यामे-
समानीय भार्याहस्ते हत्वा समाभिनवरम्भ्राणि समालिम्पेति तां ब्रूयात् ॥

ad p. 23, l. 17. (नाभिं प्रथमं) प्रेषिता सा मिषितैः संपातैर्नाभिं
प्रथममञ्जीत ॥

ad p. 23, l. 17—18. (ततो याम्यूर्ध्वं) तत ऊर्ध्वं यानि चक्षुर्मा-
णकर्णस्यानि ताम्यञ्जीत ॥

ad p. 23, l. 18. (ततो याम्यर्वाञ्छि) ततो याम्यर्वाञ्छि नाभियोनि-
रायषस्ताम्यञ्जीत । ततः स्विष्टकृदाद्युत्तरतन्त्रं । आज्ये चरौ च क्रमात् प्रस्तर-
मूलाञ्जनं भवति ॥

ad p. 23, l. 18—19. (ऊर्ध्वमर्थः ° तृचेन) संवेशनं मैथुनं । तृच-
स्यान्ते संयोगः ॥

ad p. 23, l. 19—p. 24, l. 1. भार्यो प्रत्यभिमन्त्रणं ।...इयं स्त्री
हिरण्यथी अरणी पुष्करणी एनामभिनौ देवौ निर्मन्थतां निर्मन्थीतां सूतवै
प्रसवाय । शिष्टं स्पष्टम् ॥

ad p. 24, l. 1. [चतुष्टुतात्रेवमेव] एवमेवार्थरात्रादूर्ध्वमेतेन तृचेन
कुर्यादित्यर्थः ॥

ad p. 24, l. 1—2. [संवेशने...द्यात्] अग्रे प्रायश्चित्तेत्यादि संवे-
शनहोमानन्तरमाचार्याय विधाहोमप्रवेशहोमसंवेशनहोमानामङ्गभूतां दक्षि-
णां मां दद्यात् ॥

ad p. 24, l. 2. आचार्यस्यादर्शने उपद्रष्टृभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां
मां दद्यात् । विधाहः समाप्तः ॥

त्रयोविंशः खण्डः ॥

ad p. 24, l. 3. [सर्ध्वप्रातर्होमे] विधिं वचयाम इति शेषः ॥

ad p. 24, l. 3—4. [अग्नय...उत्तरां] सायमिति शेषः । आग्न्य-
पयो वीहिर्वा होमद्रव्यम् ॥

ad p. 24, l. 4. [एवं...सूर्ये] अयं विशेष इत्यर्थः । अस्य औपास-
नस्य विश्वेदे अपि सायमुपक्रम पठार्यं भवति ॥

ad p. 24, l. 4—7. सायं प्रातश्च सिद्धस्यास्य बली द्वौ उद्गारी
वर्धयित्वा सार्धं गृहीत्वा तयोः पूर्वस्मान्तराद्वाप्रावेताः समाहुतीर्जुहोति
औपासनाग्नौ तद्भावे पचमाग्नौ ॥

ad p. 24, l. 7. [मनसोत्तरां] उत्तरां प्रजापतय इत्येतां मनसा
जुहोति ॥

ad p. 24, l. 7—9 ततो होमार्थमुद्गृह्यतादेवेत्यर्थः । सिद्धमाचारात्
गन्धपुष्पमुभयतश्चोदकं बलिहरणेषु । ये देवा हर्षणाः हर्षकराः । वेपनाः
भीतिकराः । स्फातिमाहराः भुक्तिमिच्छन्तः । वातस्य आजमन्तरिक्षमनुसं-
चरन्ति । तेभ्य इत्यादि स्पष्टम् ॥

ad p. 24, l. 9—10. [एवमशनायति] अशनायति अन्नक्रामे सति
पुरुषे एवमेव पूर्ववदेव बलिं भूयो हरेदित्यर्थः ॥

ad p. 24, l. 10. (आयस्थाने . स्वाहेति) तत्रावशिष्टं सर्वं आय-
स्थाने लभस्थाने संवत्सराहाराय (सराभाराय B) लभ्यमानस्य मीक्षादेः
संप्रहस्थाने मृत्योरधिष्ठानाय स्वाहा इति मन्त्रेण बलिं हरेत् ॥

ad p. 24, l. 10—14. शेषस्य द्वितीयस्य उद्गृह्यतास्य बलि-
हरणमेतेषु सप्तसु आयतनेषु । ततः प्रवक्षिणमावृत्तं कुर्यात् । उद्गृह्यते इत्या-
दीनामुपपात्रसमीपे गृहमध्ये नवसु वास्तुभागेषु उत्तरपूर्वसिन्धुभागे खदवा-

देः स्थाने द्वारबाह्यशिलायां द्वारपिधानफलकायां वास्तुमध्ये इति क्रमादर्थः
गृह्याभ्य इत्यादि स्पष्टम् ॥

ad p. 24, l. 14. (शेषं - निनयेन्) शेषं सर्वं ब्रह्मायतने एव धन्व-
न्तरये हरेत् ॥

ad p. 24, l. 14. [सदा . °वाचनं] यथा प्रसन्ना ब्राह्मणाः स्वस्त्य-
स्त्विति वदन्ति तथा तेषां प्रेरणं स्वस्तिवाचनं । ब्राह्मणाम्भोजनादिभिः
सत्कुर्यादित्यर्थः । सोऽयं मनुष्ययज्ञः ॥

ad p. 24, l. 14—15. यद्वाह्यौ सन्तुतैः स्वस्तिवाचनं सा महती
सर्षारिष्टानां शान्तिरित्याचक्षते वदत्याचार्याः । वैश्वदेवं समाप्तम् ॥

चतुर्थ्यस्यः स्यात् ॥

ad p. 24, l. 16. नवधिकारेण चरुणा चययमाणस्तज्जातीयैर्नैव पुरा-
णधिकारेण चरुणाग्रेऽग्निधन्वन्तरी प्रजापतिमिन्द्रं च यजेत ॥

ad p. 24, l. 17. [तिस्रश्च नवाहुतीः] तदनन्तरं तिस्रो नवाहुती-
र्षयमाणा जुहुयात् । एकेनैव तन्नेरोति भावः ॥

ad p. 24, l. 17. (नवेन यजेत) चययमाणविविधेषु सिद्धार्थं वि-
धिर्नियमार्थः । नवेन द्रव्येण यजेतैव नाम्यत्र पूर्वं तद्विनियोग इति शरदि
संबध्यते ॥

ad p. 24, l. 17. (शरदि ग्रीहीणां) ऐन्द्राग्नौ वैश्वदेवो द्यावापृथि-
व्यश्चरति इति प्रतिवाक्यं संबध्यते शरदि ग्रीहीणां विकारेण ऐन्द्राग्नौ
वैश्वदेवश्च द्यावापृथिव्यश्च चयश्चरति पृथक् पात्रपक्वाः स्युः ॥

ad p. 24, l. 18—19. (एकचरुर्वा) एकपात्रपक्वचरुर्वा ऐन्द्राग्नौ
वैश्वदेवो द्यावापृथिव्यश्च स्यात् । तदेवं पुरस्तन्त्रान्ते पुराणेनैकेनैव चरुणा-
ग्निधन्वन्तरिभ्यां स्वाहा प्रजापतये स्वाहा इन्द्राय स्वाहा इति तिस्रो हुत्वा-
नन्तरं त्रिभिर्वा चरुभिरेकचरुणा वा इन्द्राग्निभ्यां स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः
स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा इति तिस्र आहुतीजुहुयात् । अथ स्पष्टकृत् ।
तत्र प्रतिहविः सकृद्वचनां पञ्चावसिनः द्विर्द्विरेकैकस्यात् । अतुभेदेन तु
द्रव्यभेदः ॥

ad p. 24, l. 19. (उक्ते . °धारणे) प्राशनाय होम इव उपस्तरणाभि-
धाने कुर्यात् ॥

ad p. 24, l. 19 (द्विर्हविषोऽवद्यति) प्राशनाय नवात् हविषः
द्विग्वद्यति ॥

ad p. 25, l. 3—5. प्रादवाचम्य परतन्त्रं समापयेत् । विश्ववर्णी-
सर्वप्रजास्वरूपिणी (sic) । वाक्यावृत्तिः समाप्तिहापनार्थः ॥

भीनेवासाध्वरिहता टीकेयमतिलक्ष्यपरिः ।

सुमतीनां भवेन्नित्यं संतोषाय सुबोधिनी ॥

इति जैमिनिसूत्रं पूर्वम् ॥

जैमिनिसूत्रमुत्तरम् ॥

प्रथमः खण्डः ॥

ad p. 25, l. 6—8. शुचिवाससः शुक्रवाससः । वास्तु गृहं ।
सम्यमाचरन्तः अग्रादक्षिणेत्येन क्रियाः कुर्वन्तः । हविर्धैत्यैस्तैरुपसिष्य
संसृज्य अन्नमुपसाधयेरन् पक्वेरन् ॥

ad p. 25, l. 9—11. (पाद्यमानीय etc.) सर्वस्मात् (सर्वस्मात् B, व्य-
ष्वस्मात् M) तद्वत्कृद्धारात्माशुद्धं पाद्यं ज्ञातवज्ज्यस्तेभ्यः समानीय इत्या-
ताम्नास्त्राणांरूपवदातान् त्रिभिर्विधाजम्भवृत्तैरवदातान् शुद्धान् वा मे गन्ध-
गित्वादिना उपवेशयेत् ॥

ad p. 25, l. 11—13. मूलसमीपे क्षिप्वा समाहृतान्दर्भाग्रसव्यान्
अग्रक्षिप्तं वदाम्बिह्वरान् कृत्वा मन्त्रैर्ग्राह्येभ्यः प्रद्यात् ॥

ad p. 25, l. 13—14. (हविर्धैत्यै...वद्यात्, हविर्धैत्यैस्तैः सहित-
मुदकं तिर्यङ् व्यस्तपवित्रं गन्धान्सुमनस्तश्च तृणीं वद्यात् ॥

ad p. 25, l. 14—17. अथवा अवदाय । परिस्तरणीयानीति (sic B
et M) इतिशब्दः प्रभृतिपर्यायः इधमपरिधिमेक्षणानां ग्रहणार्थः । तत्स-
र्वमादायाग्री करिष्यामीत्युक्ते कुर्विति तैरनुवातः । प्राग्दक्षिणामुक्ताः आग्ने-
यामिमुक्ताः । त्रिधून्वन् इत्यन्तृणानि ॥

ad p. 26, l. 5—6. क्षीरं घृतं वासिञ्चति । वर्धयित्वा प्रभृतं परि-
वेष्ट्य (परिवेष्ट्य the MSS.) । मया प्रसे धृतं हविः । आमासु पकमा-
मपि अपकमपि असुपकमपि दुस्वादुपकमपि तस्मिन्निदम उपममृतं निविष्टं
तस्म त् दे पितरःधूर्य स्वधया मवध्यमित्यर्थः ॥

ad p. 26, l. 6—17. वर्धितानि एतद् इत्यादिभिरादिशति संकल्प-
यति । (ad अमृता etc. l. 8) : हे अग्ने त्वं एकधामापि अद्विती-
यस्वरूपोऽपि त्रिवृता त्रिविधयावृत्त्या पश्यन्ती मध्यमा वैश्वर्यात्मना वर्त-
मानोऽसि । तस्माद् दे वाचोऽमृतवाचः सरस्वत्याः अमृतपरमार्थस्वरूप
मेजोमयी वागिति हि श्रूयते । त्वदनुग्रहेण वाक् श्रुज्जयी अथ वा प्रयुज्य-

१ °लक्ष्ये B, M.

२ This indication not in the MSS.

माना साप्यमृता भवतु । पितॄणां भवणीया भवतु । वाचः वाक्यमन्यन्न
अमृता भवन्तु । एभिर्द्वितीयादि स्पष्टं । हे देवा इहलोके अस्मभ्यं वसीथः
सुखमस्तु । (ad l. 10 sq.) : अयं यज्ञ इत्यादिपूर्वार्थं स्पष्टं । पितृवैचल्यं
पाशदेयमिदं हविरपि परमं भवतिवत्यर्थः । नो अस्माकं वाक्च मनश्च पितर
इति प्रतिजानीमः पितृस्वरूपमित्येव संकल्पयामः । तस्मात्तदुभयं शुद्धं ।
अभिभ्यां प्रसं अभिनोर्बाहुभ्यां वत्तं तस्याहविरपि शुद्धमिति भावः ।
(ad l. 12 sq.) : य इह पितर इत्यादि स्पष्टं । ये पितरः वाचं वाक्चः श्रुत्या
रहस्यं वस्त्वात्त्वा ब्रह्म विदित्वेत्यर्थः (ब्रह्मविदित्वेत्यर्थः B) अमृता बभूवुः ।
शिष्टं स्पष्टं ॥

ad p. 26, l. 18. अनुविशति निर्दिशति ॥

ad p. 26, l. 19—p. 27, l. 2. मे मया संपादिता भोग्यादयः ।
यद्यदि । अप्रकामा अरमणीयाः । प्रकामा रमणीया वा । ब्राह्मणे भोक्तृरिति ।
समृद्धे भोजिये । यद्यपि सति । ब्राह्मणे वा अधोत्रिये । यद्यपि वा सति ।
यो वात उर्मा निर्मूर्तिं ब्राह्मणं रक्षो यथा स्कन्दति निगृह्णाति । नः पितरः
येन प्रकारेण प्रीयन्ते तथा तत्सर्वं स वायुः शुग्धम् शुद्धं करोतु । तेनेत्यादि
स्पष्टम् ॥

ad p. 27, l. 4—6. यस्मे मया वत्तं मन्त्रकृतं हविः रामा शुक्लिः
भ्रातृ इति तिर्यग्योनयः एवमादिरशुचिर्जन्तुः । प्राशन् प्राशति सः ।
वैश्वानर इत्यादि स्पष्टम् ॥

द्वितीयः खण्डः ॥

ad p. 27, l. 7—11. शेषमनुज्ञाप्य अन्नशेषैः किं क्रियतामिति
प्रश्नेन इष्टैः सद्भुज्यतामिति प्रत्यनुज्ञां लब्ध्वा । उल्लुक् संनिहितादेव
पितृकार्यभेदेः कंथिबुल्लुक्माकर्मसमाप्तिं अनिर्वास्यद्विप्रिकं (sic) निदध्यात् ॥

ad p. 27, l. 13. अपहस्तेन पितृतीर्थेन ॥

ad p. 27, l. 15—17. माशदीनामविचारेण (°नां विचारेण B)
पित्रादीनिधिवेचयतः इदं पितृभ्य इत्यादयो मन्त्राः ॥

ad p. 27, l. 19 sq. पित्रे नमः पितामहाय नमः प्रपितामहाय नमः
इति नमस्कृत्य । एतद् इत्यादिना क्षीमपुच्छं वा वक्षपुच्छं वाच्छिद्य वक्ष्मा-
त्यतिसृजति ॥

तृतीयः खण्डः ॥

ad p. 28, l. 15—16. मार्गशीर्षमासे वा पौर्णमासी सा आग्रहा-
यणी । ततः परं ये त्रयोऽपरपक्षास्तेषामपरपक्षाणां मध्ये एकैकस्मिन्नपरपक्षे
एकैकाष्टका कर्तव्या भवति । अष्टम्यां कर्तव्या आश्विन्या अष्टकेत्युच्यते ।

ताश्च तिस्रो ऽष्टका क्रमात् शाकाष्टका मांसष्टका अपूपष्टकेति च अभिधीयन्ते ॥

ad p. 28, l. 16—p. 29, l. 2. तेषां हविषां तैर्हविर्भिः ओदनेन च पृथक्पृथक्पठितैश्चतुर्भिर्मन्त्रैश्चतस्र आहुतीः स्थालीपाकावृता रेखनादि-पूर्णपात्रदक्षिणान्तकमेण जुहुयात् । अष्टकाद्यस्तिस्रो देवताः संवत्सरादि-पञ्च प्रकारभेदः (°कं B) कालात्मा भगवान् चतुर्थी देवता । तस्मै भगवते नमोमिहविर्भिः कुर्युता रतिं कुरुत हे सखायः कुर्युता इति सांहितो दीर्घः । तेषां संवत्सरादीनां पञ्चानां यज्ञियानां यजनीयानां सुमतौ सुमत्या अनुग्रहेण वयं सकुटुम्बाः ज्योक् विरमजीता अजीर्णाः अहताः अविच्छिन्नायुषश्च स्वाम भवेम ॥

ad p. 29, l. 2—3 अष्टस्य आहुतिभ्यः परमेहि भवेति त्रिदश वा अग्नि-मुपस्थाप्य स्थिरकृतं कृत्वा प्रस्तराद्यानायुत्तरतश्च समापयेत् । स्थिरकृद्ब-दानं तु हविर्द्वयात्पृथक्पृथक्सकृत्सकृच्चति ॥

ad p. 29, l. 4. [तस्या° ओलीमिति] तस्या गोः सम्यं पार्श्वं सव्यं जघनं सव्यमुद [1. °मूकं] च हविरर्थमुद्धरति ॥

ad p. 29, l. 4—5. यस्मिन्दिने अयं होमः ततः परस्मिन्दिनस्ये अन्व-हक्यं नाम आर्चं कर्तव्यं होमदिवसे वा ॥

ad p. 29, l. 5—7. ब्राह्मणान्द्विरहोदं यत्तदन्तर्भाजनकानीयाति-कान् स्मार्ताश्च दत्तपाद्यान् आ मे गच्छन्त्स्वित्यादिनोपयेय्य तांस्तर्पयित्वा आसनादिशेषानुष्ठापनपर्यन्तं यथाविधि कृत्वा प्रत्येक्य वावतिपिण्डनिधानकर्म । प्राग्दक्षिणायतं चतुरभं गोमयेनोपसिष्य तस्मात्पितृहोमाग्नेर्दक्षिणतः षड-ग्रीन्युपलक्षणं वावतिपिण्डसंभयानग्रीनेत्यर्थः प्रलीय ये रूपाणीत्यादिना प्राग्गुह्येन प्रतिष्ठाप्य ये समाना इति प्राग्दक्षिणपर्यन्तं यथा न नश्येत्तथा कृत्वा तेषामग्रीनामेकैकस्मिन्नप्रायेकैकस्याग्नेरुत्तरपश्चादेकैकां कर्पूयघटमायामेन प्राग्दक्षिणेन प्रादेशमाग्नीं पार्थिवेन पृथुत्वेन विस्तरेण ज्यङ्गलामवागवा । वाशब्दार्थः । अथस्ताव निक्षतयेत्यर्थः (°एकाङ्गुलां खानयेन्निखनेत् ॥

ad p. 29 l. 8. (तासु. °हस्तेन) तासु कर्पूषु अग्रहता इति पृथक् रेखा लिखित्वा अनुलेखं दर्भानास्तीर्याचमनादि क्रमेण यथाविधि षट् पिण्डान्मिलितेन हविर्द्वयेन निदध्यात् । पिण्डमाजस्वत्र मञ्जाः पितृभ्यः पार्श्वानि खण्णामिति वचनात्पितृमातृपितामहपितामहीप्रपितामहप्रपिता-मह इति गम्यन्ते । जीवतो विना मृतांनामेव पिण्डदानमिति ग्राह्यं । अनु-नामापहस्तेनेति वयंशकथनस्योपलक्षणत्वात् (वयंश° M, विभ्यंश° B) पूर्वजगृहः सर्वो ऽपि विधिरत्र प्राप्नोति ॥

ad p. 29, l. 8—9. मांसाहकायामुद्भूतस्य सन्ध्याङ्गत्रयस्य अन्तरं सारभूतं मज्जांशं पितृभ्यः पितृपितामहप्रपितामहेभ्य उपकर्षति पाश्चात्ति वाङ्मांसानि स्त्रीभ्यः मातृपितामहीप्रपितामहीभ्यः प्रददातीत्यर्थः ॥

ad p. 29, l. 9—11. तत्रामयावी पितृह्यभ्रात्रीयादित्यानुकृतिरपि कविनियोगे केचिद्व्यर्थवः कर्मतन्त्रकर्तारः पूर्वोक्तार्थाः प्रजाकामस्य पत्नी मध्यमे पितृहं प्राप्तीयात् । आहस्य सर्वस्यापि स्वासीपाकं पुनरोचमसं वा पत्नी प्राप्तीयादिति ब्राह्मणेष्वधीयते ॥

चतुर्थः खण्डः ॥

ad p. 29, l. 12—13. अथ बह्नाविसंस्कारपटलमुपक्रमिष्यमास आहिताग्निसंस्कारस्य प्रधानत्वात्तमेव प्रथमं विधित्सुः सनिशरीर (sic, cp. p. 29, l. 17) इत्यादिना अनष्टशरीरस्य विशेषं विधास्यन्नष्टशरीरस्याहिताग्नेः कर्तव्यं विधाति । आहिताग्नेः शरीरनाशे पलाशसकृणां पलाशपक्ष्मनालानां बीजि यष्टिरातानि चप्टयुत्तरशतत्रयमाहृत्य तैरक्ष्णां प्रतिनिधिभूतैः कृष्णाग्निने त्वक्स्थानापने कृष्णाग्निने नाद्विस्थानापनैः कुशैर्बन्धनसाधनैस्तानिताम्यङ्गानि बद्ध्वा प्रतिकृतिं कुर्यात् । तत्र प्रत्यङ्गमिव स्तापयिच्छेदे (sic) ब्राह्मणमेवोदाहरति अशीत्यर्धमित्यादि विज्ञायत इत्यन्तेन ॥

ad p. 29, l. 13—17...इत्येवंप्रकारेण यथावन्ति यथावत्संख्यानि इहलोके पुरुषस्य मध्ये शरीरं शरीरमध्ये शरीराणि शरीराङ्गभूताम्यक्षीनि भवन्तीति विज्ञायते भूतौ इदमन इत्यर्थः । अथ आहिताग्नेः कमसंस्कार उच्यते. Now follows immediately the text (with commentary) of Jain. brahm. (cp. Journ. of the American Oriental Society, XLX, p. 103 sqq.) I. 46; I. 47; I. 48 After the comm. on Jain. br. I. 48. 5 the text continues: इत ऊर्ध्वं संस्तरणीं नाम तां हत्वा तस्यास्तत्तदङ्गानि परेतस्य तत्तदङ्गेषु विन्यसनादिविधिः कलाचतुष्टयमुक्तत्वाच्च व्याख्यातः; then follows the sūtra (cp. Jain. gr̥hs. p. 30, l. 3) आस्ये हिरण्यशकलमादाय (sic) उपरि काष्ठानि संस्तीर्य यथास्थितमग्नीम्बोला उपवीथयन्ति (cp. Jain. br. I. 49. 5); then follows Jain. br. I. 49. 6, first sentence (unto देवलोकः प्रत्यागच्छति) and then Jain. gr̥hs. p. 30, l. 4 (अथ साममिदपतिष्ठते) unto l. 6 (...इति ब्राह्मणं). Colophon of this part: इत्याहिताग्निरवहनपटलः ॥

ad p. 29, l. 17—18. वक्ष्यति (viz. p. 30, l. 7) आहिताग्नेः पूर्व जाया भियेत तां निर्मन्थ्येन बदेदित्यादि तस्यायं पुरस्तादपवादः निराश्रयकरानिष्पुरीषकरणादुतीनां निवृत्त्यर्थम् । अन्यसर्वमाहिताग्निबदेव ।

सर्तीशरीरं पतिवताशरीरमित्यर्थः । उपरिष्टाद्वक्ष्यमाणनिर्मन्थेन दहने तु अपतिवताया इति गम्यते ॥

ad p. 29, l. 18—p. 30, l. 2. (अत्र पात्राणि...इत्येतेनानुवाकेन) अत्र सर्तीशरीरदहने तस्यामित्याद्यनुवाकविहितं यद्वपावनिधानमपि आहिताग्निवदेव कुर्यादित्यर्थः । वधनेनापि सिद्धे सत्याग्नेऽयं नियमार्थः । अत्रैव पात्राण्यपविनोति (sic) नाम्यत्रेति । तस्मान्निर्मन्थेन दहने पात्राणामग्नीनां च उत्सर्ग एव न तु चित्तासंयोगः उभयत्रापि भार्याभावात् आहिताग्नेः श्रौतकर्मलोपस्तुत्यः ॥

ad p. 30 l. 2. (य एवंषित्.. पूर्वमेव) स यदोपतापी स्यादित्यादिना पूर्वोक्तः । जीवत एव श्मशानप्रवेशविधि पूर्वमेव कृतादियुगेभ्येव नानुना प्राकृतैस्तथा कर्तुं शक्यमित्यर्थः ॥

ad p. 30, l. 3. (चतुर्गृहं °संभवं) अन्यमाहिताग्नीतरमौपासनाग्निमन्तं समिदाधानाग्निमन्तं वा । आहिताग्निसंस्कारोक्तप्रकारेषु यथा यावता प्रकारेण संभाव्यते तथा संस्कुर्यात् । चतुर्गृहीतं गृहीत्वा । होमस्तु सर्वेषामग्निमन्तां कार्य इत्यर्थः ॥

ad p. 30, l. 4—6. (सामभिरुष° etc.) सामभिरेतैर्वच्यमाणैरग्निमुपतिष्ठते । नाके सुपर्णमिति श्रुत्वा (श्रुत्वा M) ग्राम्ये गेयमरण्ये गेयमिति च द्वे सामनी । तत्र ग्राम्यं सामात्र गेयं भवति । चित्ताग्निसंयोगेन धूम उदिते सति त्वेवस्ते धूम आरुणवर्त्तति साम गेयं । अग्नौ समाकृते परेतं स्पृहवति अग्ने मृदमहं असीति अस्यामृषि द्वे सामनी । तयोऽव्यतरेणोपतिष्ठते । असौ लोकः परान्वै भवति असंनिहितो वै भवति तस्मात्पराग्निरेतैः सामभिरुपतिष्ठेत अनाधु सैरित्यर्थः । इति हि ब्राह्मणं इति प्ररोचनार्थः ॥

पञ्चम खण्डः ।

ad p 30, l. 6—7. निर्मन्थेनापूर्वार्णिमन्थनजनितेन । सांतपनेन भौताग्निसंततकपालोद्भूतेनाग्निना वा तां दहेत् । अत्र वक्तव्यसर्तीशरीरमित्यादि सूत्रव्याख्यानानुसर एव उक्तम् ॥

ad p. 30, l. 7—9. श्मशानकृतं श्मशानार्थं स्वतः । अनिरिणं ऊपरवर्जितं । अपसलवमोदकं अपसव्यावृत्तोदकं च । स्वकृतं स्वत एव तथाविधं । तदलाभे यत्ततस्तथा कृत्वा वा यत्र वा ओषधयो जायन्ते तस्मिन्स्थले वा शरीरं निःशेषं दग्ध्वा दग्धमनवेक्षमाणा उदककरालाय यान्ति ॥

ad p. 30, l. 9—10. (न वाहिनीषु कुर्वन्ति) वाहिनीषु नदीषु प्रवाहजलोष्णित्यर्थः उदकदानं न कुर्यात् किंतु स्थावरजलेषु वाप्यादिवेध कुर्यादित्यर्थः ॥

ad p. 30, l. 10. (तेषां योयः अग्रं) तेषामुदकदायिनां मध्ये योयः पश्चाज्जातं वयसन्मूत्रः स्यात्सो अग्रमुदकदानमाचरेत् । तदनन्तरं वयोज्येष्ठ इत्यर्थः ॥

ad p. 30, l. 10—11. (कुर्यादुपकूलं) जलमध्ये उदकदानं न कुर्यात् किंतु उपकूलं कूलसमीपे कुर्यात् । यथा कूले क्षिप्यमाणं जलं पुनर्वाप्यादौ संनिपतेत् तथा कुर्यादिति गम्यते ॥

ad p. 30, l. 11. [अकूले स्नात्वा] वाप्यादिजलस्य कूलादतिविप्रकृष्टत्वादिनिमित्तेन जलाशयकूले उदकदानं कर्तुं अलाभे सति कचिस्कूपं स्नात्वा घटाद्यादृतजलेन तस्मिन्कूपे कुर्यात् ॥

ad p. 30, l. 11—12. एतत्त उदकं गोविन्दशर्मसिन्धेयमादिप्रकारेणेत्यर्थः ॥

ad p. 30, l. 12. (वाहिनीषु केशान्) स्थावरजलाहामेन प्रवाहजलेष्वेवोदकदाने केशानुद्यैर्बद्ध्वा उदकं श्यादित्यर्थः । अन्यत्र मुक्तकेशेनैव उदकदानमिति गम्यते ॥

ad p. 30, l. 12—14. (निमज्ज्य etc.) उक्तप्रकारेण निमज्ज्य एकाञ्जलिं दद्यात् सम्बमानान् केशान् करनिष्पीडितजलानुपनिष्य जलाशयतीरं (रा MS.) नीतस्य दीप्ताङ्गारकरस्य उत्सुकस्याग्निमेनेन मन्त्रेण स्पृशेत् । श्लाहिर्नाम कश्चिदग्निः । अगृह्णेति म्यथयात् बहुवचनं अगृह्णीत्यर्थः ॥

ad p. 30, l. 16—17 कल्याणीभिर्दोर्धामुपो भवन्त इत्यादिभिः शोकापनोदिनीभिर्वाग्भेरित्यर्थः ॥

ad p. 30, l. 17 मायो नाम प्रमाणविशेषः । मायप्रमाणपरिमितस्वर्णं विक्रीतव्येण सर्वे जुह्यावृत्तिं कुर्वन्ति । अल्पमभ्रमतीत्यर्थः ॥

ad p. 30, l. 18. (शास्त्रा वा) किञ्चिद्व्यभिहित्वा वेत्यर्थः । इत्युदकदानविधिः । अथ संचयनविधिः ॥

ad p. 30, l. 18—19. क्षीरोदके समे संस्तुज्य शरीराण्यस्थीनि भृगुमयेन कोशेन औचित्यात् गोष्ठकागनिर्मितेनेत्यर्थः ॥

ad p. 30, l. 20. (असंज्ञाद्यन्) असंज्ञाद्यन् कटकटाशब्दमकारयन् ॥

ad p. 31, l. 1 तदाहृत्य गच्छन् कंचन चतुष्पथं महाधूर्तं नदीं वा अतीत्य गत्वा तीर्थेषु पुण्येषु निखनेत् ॥

ad p. 31, l. 2. प्रेतस्य तृतीये अह्नि संचयनानन्तरं संस्कृतीरं धोत्रिया अपामार्गपिष्टेन मृदा गोमयेन च स्वरुदत्तेन आपयन्ति ॥

ad p. 31, l. 2—3. (घासांसि आसते) सर्वेऽप्यग्निं इति शेषः॥

ad p. 31, l. 3 [चतुर्थ्याः . °वर्तयेत्] चतुर्थ्यादेवसमारभ्य अग्निः सर्वे भिक्षाशनेन जीवेयुः तस्यां भिक्षार्या भोग्रियगृहे नीतायां वैश्वदेवादेः सिद्धत्वाद्यशेषासिततया पूना अग्निनो भवन्तीति भावः ॥

ad p. 31, l. 4. (कालं च संतरेयुः) यावत्कालं च ये (वयं MS) अग्नौकरणादिकारिणो भवेयुस्तावत्कालं भिक्षाग्निं च स्युरित्यर्थः ॥

ad p. 31, l. 4—5 (ऊर्ध्वं etc) एकोद्दिष्टश्चाहप्रदानपर्यन्तं दद्याद्दम्ये विहितादन्यत् न किंचित्कस्यैविहयु ॥

ad p. 31, l. 5. (नक्षत्रेषु नियमः) एकोद्दिष्टश्चाहस्य नक्षत्रनियम उच्यते ॥

ad p. 31, l. 5—6. (मघासु . °समयेषु) एकतारेषु आर्द्राषिन्ना-
स्यातीषु पूर्वसमयेषु पूर्वफल्गुनीपूर्वाषाढापूर्वभोष्ठपश्चासु ॥

ad p. 31, l. 6. (न रोहिण्यामुजरेषु ध्रुवेषु) उत्तरेषु उत्तरफल्गु-
णीउत्तराषाढोत्तराश्लेषासु एतान्येव प्रतिविद्धानि नक्षत्राणि ध्रुवाणीत्य-
भिधीयन्ते । विहिताभे [sic] प्रतिविद्धे तरेषु नक्षत्रेष्वपि कुर्यादिति भावः ॥

ad p. 31, l. 6—9. सामान्यभाक्षापेक्षया एकोद्दिष्टभाक्षे विशेष-
विधिरुच्यते । एकघत् यथाभाक्षं पिण्डप्रदानं च क्रियमाणं मृतमेकं प्राप्नो-
ति । तथा मन्त्रघाक्त्येषु पितामहादिनिर्देशवर्जं पश्विन्यासः कर्तव्यः । ये
च त्यागान्विन्यादि च न भयात् । मृतस्य एकस्यैवार्थे इयवरा ब्राह्मणा
भोजनीयाः । ते च वस्त्रादि (1 वस्त्रादिभिः) सर्वकामैश्च तर्पणीयाः । पिण्ड-
दानानन्तरं च गच्छतोऽनुमन्त्रणं शेषस्याप्राशनं (sic) स्वस्तिवाचनानन्तरं
भोजनं चेति ॥

॥ १०३३ ॥ अष्टः स्रगः ॥

ad p. 31, l. 10—11. गृहकर्माणः गृहस्थाश्रमधर्मस्य सिद्धयर्थं
गृहवृद्धिं गृहस्य धनधान्यैर्दिग्गजैश्चतुष्पद्भिश्च समृद्धिमिच्छन्नुत्तुङ्गकाले गृह-
शान्त्यार्थं कर्म आरभेत ॥

ad p. 31, l. 11—15. अयामार्गादयो ऽष्टौ । सवामद्रा शिशुपूला ।
अमृता पूर्वा [1 दूर्धा] । एषं कुशा । परिसमृद्धा संमृष्टधूल्यादिकं कचि-
त्समृद्धीकृत्य । सिद्ध्यर्थकान् सर्षपान् । वास्तुबलिं कृत्वा गृहमध्ये प्रदेशमीश्व-
[व]र्त्तमानेष्वपुण्यादिभिरलंकृत्येत्यर्थः । अलंकृतवास्तुस्थले पुस्तन्मान्ते वा-
स्तोष्पतये स्वाहेत्याज्येन हुत्वा सावित्र्या सहस्रं चाज्येन शुद्धयात् ॥

ad p. 31, l. 15 16. उक्तप्रकारेण चतसृषु विदिक्षु होतव्यं वा-
स्तुमध्ये मार्गं वेत्यर्थः ॥

ad p. 31, l. 16. [गौर्वा^० ..दक्षिणा] त्रयमिदं समुदितं दक्षिणा-
त्वेन देयं न तु विकल्पः ॥

ad p. 31, l. 16—17. परिविध्य तर्पयित्वा । पुण्याहं भवन्तो ब्रुव-
न्स्वित्वादि तैः पुण्याहं वाचयित्वा समापयेत् ॥

ad p. 32, l. १—3. अभ्यादिकं वा उपतप्येत सर्वेषां द्विपदां अतु-
ष्यामन्यतरद्वा उपतप्येत तदाप्येषं जुहुयादित्यर्थः ॥

अष्टमः खण्डः ॥ १

ad p. 32, l. 12. अथातः अनभ्रता प्रयोजक्या संहिता अनभ्रत्सं-
हिता तत्प्रयोगं तत्प्रयोगविधिं व्याख्यास्याम इत्यर्थः ॥

ad p. 32, l. 12—13. अनभ्रत्संहितायाः प्रयोक्ता शुक्लवासाभ्यरि-
यासा वा स्यात् ॥

ad p. 32, l. 13—14. ब्राह्मण एव अनभ्रत्संहितां प्रयुज्यान्न तु
क्षत्रियवैश्यौ ॥

ad p. 32, l. 21—p. 33, l. 1. सामसाधित्रौ तत्सविमुर्वेण्यमिति
साम । सोमं राजानमिति साम । ब्रह्म जज्ञानमित्यूचि सामद्वयं च मनसा-
धीत्य वेदादिमारभेत ॥

ad p. 33, l. 1. [संतत^०. मौनी] संतनमविच्छिन्नधारं यथा भव-
ति तथा मौनी व्यवहारान्तररहितः ॥

ad p. 33, l. 1. [न चान्तरा विरमेत्] संहितासमाप्तिपर्यन्तं मध्ये
विरतो न भवेत् ॥

ad p. 33, l. 1—3. (अथान्तरा आरभेत) अथ मध्ये व्यवहरेत्
विरतो वा भवेच्चैत् आतम्य यावद्गानि [1. यावद्गानं] निरुज्जग्राणो भूत्वा
वृत्तान्ताग्रागधीताच्छेषमारभेत ॥

ad p. 33, l. 3 4. अप्रतिभायां मध्ये कतिपयवेदांशस्य स्फुरणे
यावता कालेन अस्फुरितांशं वेदमधीयीत तावत्कालं ऋग्वेदाद्यजुर्वेदास्ता-
मवेदाद्वा यज्जानीयात् यावतीर्ऋचः यावति यजूंषि यावन्ति वा सामानि
जानीयात्तान्यधीयीत^१ । एवं चेत् अस्फुरितांशाध्ययनफलमाप्नुयादित्यर्थः ॥

ad p. 33, l. 4—5. अस्फुरितांशवेदतुल्यच्छन्दोदैवतब्राह्मणं साम
वा तावत्कालमधीत्य तत्कलमाप्नुयात् ॥

१ The Comm. on the 7th. kh. is missing.

२ Here M² breaks off.

ad p. 33, l. 5. (अक्रानि^० अभ्ययेत्) अक्रानित्यूचि यस्साम तदे-
कमेव वा अस्फुरितवेदांशाध्ययनतुल्यकालमावर्त्य अस्फुरितवेदांशाध्ययन-
फलमाप्नुयात् ॥

ad p. 33, l. 5—6. अस्य संहितां प्रयुज्जानस्य सर्वाभीष्टसमृद्धिर्भ-
वत्येव [सर्वाभीष्टसमृद्धिर्भवतेव MS.] ॥

ad p. 33, l. 6—7. (आद्यं जैमिनि) आद्यं त्रिवर्गं अग्न आयाही-
त्यूचि यस्सामग्र्यं तदेव वा सहस्रकृत्व आषत्यं संहिताप्रयोगफलं लभतेति
जैमिनेर्मतमिति । आचार्यग्रहणं पूजार्थं ॥

ad p. 33, l. 7 [च धार्यमन्नं वा] यत्तियासि च धार्यमित्यन्तं यानि
सामानि तानि मात्रमधीत्य वा संहिताध्ययनफलमाप्नुयात् ॥

ad p. 33, l. 7. [यथाकामी वा] स्वैश्या यत्र क्वचित् यानि कानि
च सामानि यथाशक्ति धाधीत्य संहिताध्ययनफलमश्नुयादित्यर्थः ॥

ad p. 33, l. 7—9. [द्वादश संहिता ब्रह्म भवति] अनभ्रसंहिता
द्वादशधावर्त्य यदनेनाधयित्रा (। ० ध्येत्वा ?) अनध्यायेषु अष्टम्यादिषु अधी-
तं गुरवो वा अगुरुष्वया कोपिता वेति यत् यानि वा अकार्याणि विहित-
भित्ताशनादि प्रतानुष्ठानप्रतिषिद्धपर्युषितभोजनादीनि कृतानि ताभिर्बुध-
र्याभिः पथते अपवित्रतां न प्राप्नोति । अस्य ब्रह्म अधीनो वेदश्च शुद्धस्ते-
जस्वी भवति ॥

ad p. 33, l. 9—10. द्वादशसंहितावृत्त्यनन्तरं पुनर्द्वादशधावर्त्य
शुक्लस्य लोकं प्राप्नोति ॥

ad p. 33, l. 12—13. [चक्षुर्लभते] चक्षुरतीन्द्रियज्ञानमित्यर्थः ॥

ad p. 33 l. 13—14. यावकः यवधिकारः । उदकमिलिताः सक्ल-
वः उदकसक्लवः । सक्लवो लाञ्छणी । एवं संहितां प्रयुज्जानः क्षिप्रमन्तर्धा-
नशक्तिं लभते ॥

ad p. 33, l. 14—15. (ज्ञातीन्पुनाति) बन्धूभिर्पुनात् करोति ॥

ad p. 33, l. 15 तारयते कर्मबन्धादुद्धरति ॥

ad p. 33, l. 15—16. (तामेतां आचक्षते) तामेतामनभ्रसंहितां
देवलोकमारोढुं सोपानपरं परेत्याचक्षते पूर्वाचार्याः ॥

ad p. 33, l. 16. एतया वा अनभ्रसंहितया बहुधावृत्तया देवत्वं
देवा अश्रित्वमृषयश्च प्राप्नुवन्तः ॥

ad p. 33, l. 16—19. अस्य अनश्वत्संहिताध्ययनस्य प्रातर्मध्यह्ने
ब्राह्मे मुहूर्ते वा आरम्भकालः न तु पुण्यदिनान्वेषणम् ॥

ad p. 33, l. 19—20. (तद्वा एतत् etc.) एतदनश्वत्संहिताध्ययन-
विधानं । ब्राह्मणेभ्य इति द्विरावृत्तिः प्रश्नसमाप्तिद्योतका । इत्यनश्वत्संहिता-
पटल ॥ १

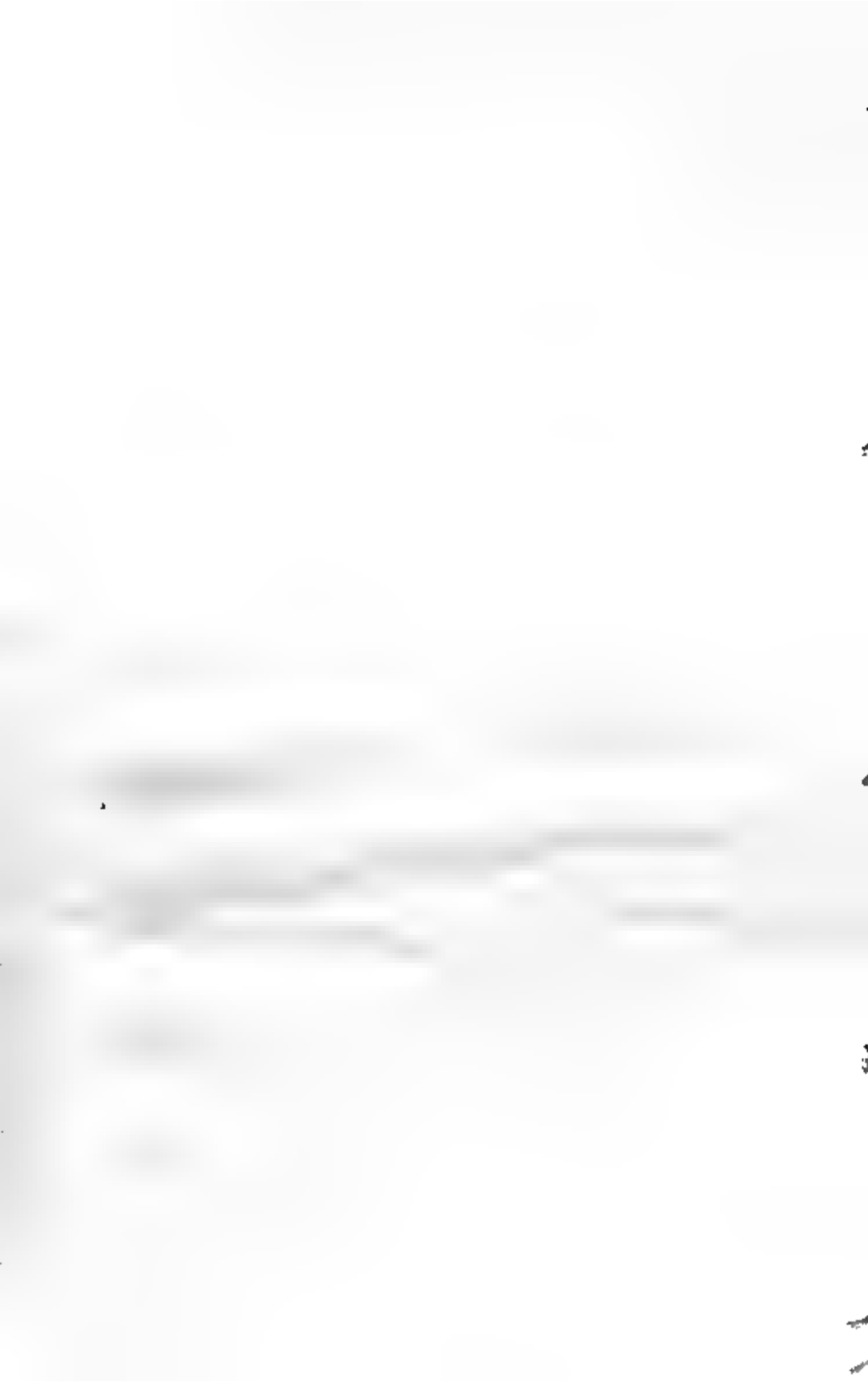
यस्यात्मा कमलाक्षपादजलजे भृङ्गायते सर्वदा यद्वुद्धिर्निगमार्थबीध-
सरणौ नाभ्येति वकाध्वनि ।

विश्वामित्रकुलाग्निपार्विकशशिः स श्रीनिवासाध्वरी चक्रे जैमिनि-
गृह्यकर्मविवृतिं बालात्मयोधलमम् ॥

इति जैमिनिसूत्रव्याख्यानं संपूर्णम् ॥

१ Text and Comm. of khanda 9 are not given in our
Subodhinī.

१ 1. °शशी

LIST OF MANTRAS.

The parallels only from the Mantrabrāhmaṇa are given completely ; for those mantras, that are not found in any printed text, parallels from other unpublished texts are given, if possible. After a pratika the fat figure refers to the page of the Jaim grhya, the second figure to the line. Before a pratika the figure

1, indicates, that the mantra is cited pratikena in the Jaim. grhs. and that it occurs in the Jaiminiyasaṁhitā ,

2, indicates, that the mantra is cited sakalapāthena in the Jaim grhs. and notwithstanding is found in the Jaiminiyasaṁhitā ;

3, indicates, that the mantra sakalapāthena is found in the Agniśtomasaṁhitā of the Jaiminīyas ;

4, indicates, that the mantra has nowhere an exact parallel ;

5, indicates, that the mantra agrees exactly with the Mantrabrāhmaṇa and that it occurs only in this text.

The mantras occurring in II. 9 are not registered in this list.

More parallels than those that are indicated by me, can easily be found by means of the "Spruchverzeichnis" to the Manavagrhya (ed. Knauer) and by means of the Mantrapāṭha.

The Sāmaveda (Jaiminīya recension) is cited as JS, according to the text published by me.

The Mantrabrāhmaṇa (MBr.) is cited acc. to the edition of Satyavrata in the "Uṣā".

The Gobhulagrhya (Gobh) according to the edition of Knauer

The Mantrapāṭha according to the edition of Winternitz.

Wherever the single name of an author is given, the Grhyasūtra attributed to this author is meant.

- 1 अक्रान्तमुद्रः 27, 2 ; 33, 5 : JS. I. 3. 6. 5 ; III. 49. 1.
 अन्नय इन्द्राग्निभ्याम् 4, 3.
 अन्नये कथ्यवाहनाय स्वाहा 26, 1 : MBr. II. 3. 2 (var.).
 अन्नये अग्नीषोमाभ्याम् 4, 3.
 अन्नये त्वा परिददामि 11, 17.
 अन्नये अनुमतये स्वाहा 4, 13.
 अन्नये समिधमहार्णम् 11, 21 : MBr. I. 6. 32 (var.).
 अन्नये सोमाय प्रजापतये 6, 13.
 अन्नये सोमाय रुद्राय 32, 16.
 अन्नये स्वाहा 4, 1.
 अन्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा 24, 5.
 अग्निः प्रथमः प्राज्ञातु 25, 3 : MBr. II. 1. 15 (var.).
 अग्निरैतु प्रथमः 19, 15 : MBr. I. 7. 10 (var.).
- 1 अग्ने त्वं नो अन्तम 13, 20 : JS. I. 2. 4. 9. 2 ; III. 34. 15.
 अग्ने प्रायश्चित्ते 23, 6 : MBr. I. 4. 1 [var.].
- 1 अग्ने मृड 30, 5 : JS. I. 1. 3. 3.
 अग्ने वायो सूर्य 23, 14 : MBr. I. 4. 5 (var.).
 अग्ने व्रतपते 13, 4. 9 : MBr. I. 6. 9 [varr.].
- 4 अग्ने शुक्रादे 30, 13.
 अघोरखण्ड 21, 7 : MBr. I. 2. 17 (var.).
 अह्नादह्नात् 7, 10 : MBr. I. 5. 16 (varr.).
 अन्न पितरः 27, 17 : MBr. II. 3. 6.
 अदिते अनुमम्यस्व 3, 14 (5, 18) : Gobh. I. 3. 1.
- 1 अध्यायामुत (?) 32, 8 : JS ?
- 4 अधिगन्तारधिगच्छ 11, 4.
 अनुमते अनुमम्यस्व 3, 14 (5, 18) : Gobh. I. 3. 2.
 अनुक्षरा अजयः 19, 12.
- 4 अन्तरिक्षे अहस्य 4, 12.
 अन्नपते अहस्य 8, 14.
 अन्वद्य नः 20, 12 : MBr. II. 2. 19 (varr.), cp. AV. VII.
 20. 1 ; Maitr. S. III, p. 189, l. 10 ; Kauś.
 sū. 45. 16.

- अपहतो मे पाप्मा 17, 11.
 अपहता असुराः 27, 7 : MBr. II. 3. 3 (varr.).
 1 अपो अभिवीक्षे 16, 3 : cp. Khad. II. 5. 31
 अप्रजस्ताम् 20, 16 : MBr. I. 1. 14 (var).
 अप्लरासु या मेधा 12, 4 Tatt. ar. X. 41 ; Mantrap. II.
 4. 6 ; Hir. I. 8. 4.
 अभिरमन्तां नवस्तः 27, 3.
 अभ्यर्द्धवासां 28, 1.
 अमिमन्त पितरः 27, 18 : MBr. II. 3. 7.
 अमुष्यै स्वधा 26, 18.
 4 अमृता वाक् 26, 8 : cp. Kāth. (altind. ahnenk. p. 255).
 अमो अहमसि 21, 12 : cp. Mantrap. I. 3. 14 ; differing in
 Jaim. up. brāhmi. I. 54. 6.
 4 अयं यद्वाः 26, 10 : cp. Kāth. (altind. ahnenk. p. 256).
 अयं त इक्ष्म आत्मा 3, 18 : Āśv I. 10. 12 ; Bhar. I. 4 ; Hir.
 I. 2. 11.
 अदधस्यरुद्धा 22, 14 : cp. Gobh. II. 3. 11.
 4 अर्कवानन्नादः 18, 1.
 अर्यस्यं तु 22, 2 : MBr. I. 2. 3 (var.)
 अश्मा भव 7, 17 : MBr. I. 5. 18. a and 19.
 4 अश्मसि 30, 14.
 अष्टकायै सुराधसे स्वाहा 28, 18.
 अष्टकार्थं स्वाहा 28, 17.
 अहे त्वा परिददामि 7, 12 : MBr. I. 5. 15 (var.).
 आकृत्यै स्वाहा 4, 17.
 आर्द्धवासौ 28, 1.
 आन्नाम पितः 27, 11.
 4 आदृशोऽसि 16, 19.
 आदित्य व्रतपते 13, 6 : MBr. I. 6. 11 (varr.).
 आ नः प्रजाम् 21, 9 : MBr. I. 2. 18 (var.).
 आप उन्वन्तु 9, 6 : MBr. I. 6. 3 (Jaim. longer).
 आप ओषधयः 5, 11.

- १ आपोहिष्टीयास्तिष्ठाः 13, 16 ; 22, 10. (do not seem to occur in Jaim. Saṃh.).
- ४ आमास्तु पक्वम् 26, 5—6 : cp. Kath. (altind. ahnenk. p. 256).
- ४ आ मे गच्छन्तु पितरः 25, 9 : cp. Kath. (I c. p. 255).
आयमगात्सविता 9, 2—4 : MBr. I. 6. 1 (Jaim. much longer).
आयुषे स्वा 4, 13.
आलिलन्धिलिलन् 8, 1. cp. Parask. I. 16. 23.
- ४ इक्ष्मक्ष्मयं रसः 7, 8.
इदं पितृभ्यः 27, 15.
इदं भूमेर्भजामहे 2, 2 : MBr. II. 4. 1 (cp. Jaim. gr̥hs. p. 2, 1. 3)
इन्द्रस्ते हस्तम् 11, 10. Hir. I. 5. 19 ; MBr. I. 6. 15 (varr.).
इन्द्राय स्वाहा 3, 21.
इमंस्तोम्यं वृचम् 2, 3 : JS. III. 32. 4—6.
इममश्मानम् 10, 17 : MBr. I. 2. 1 [var].
इमामग्निस्त्रायताम् 19, 17. MBr. I. 1. 11 [var.].
इयं दुरुक्तात् 12, 6 : MBr. I. 6. 27 [slight var.].
इयं नारी 21, 20 : MBr. I. 2. 2 [longer].
इह गाधः 22, 21 = Bhāradv., MBr. I. 3. 13 [var]
इह धृतिः 23, 2 : MBr. I. 3. 14.
इह प्रियम् 22, 19 : Mantrap. I. 9. 4.
- ४ ईर्त्यमसि (!) 21, 16.
- १ उदुत्तमम् 17, 8 : JS. II. 5. 1.
- २ उदु ल्यम् 4, 19 : JS. I. 1. 3. 11 ; IV. 1. 10.
उद्वयं तमसस्पति 4, 21 ; 13, 21
उष्णेन वायो 9, 4—6 : MBr. I. 6. 2 (var.).
ऊर्जे बहन्तीः 28, 5 MBr. II. 3. 15.
- १ श्रुचं साम 14, 9 : JS. I. 2. 3. 6. 10.
श्रुचा स्तोमम् 4, 18.
श्रुतस्य गोप्त्री 12, 8 : MBr. I. 6. 28 (var.).
एकमिधे 22, 6 : MBr. I. 2. 9—12 [varr].
एकाष्टकायै स्वाहा 28, 18.

- 4 एतस्ते पितरसौ 25, 12.
 एतस्ते पितरसौ 27, 13.
 एतद्भः पितरः 26, 7 : cp. Kāth. [altind. ahnenk. p. 256].
 एतद्भः पितरः 27, 20 : MBr. II, 3, 14, 12, 16 [the last with var]
 एतमु स्यम् 25, 1 : MBr. II. I. 16 (slight var).
 4 एषा च ऊर्ह 26, 14 : cp. Kāth. (altind. ahnenk. p. 256).
 एहि भग 29, 3.
 ओ तपश्च तेजश्च 2, 17 : MBr. II. 4, 5 and 6 (several varr.),
 ओषधयो वनस्पतयः 5, 11.
 कन्यला 21, 19 : MBr. I. 2. 5 [slight var.].
 कामाय स्वाहा 4, 17 : cp. Mān. II. 13. 6.
 को नामासि 11, 7 : MBr. I. 6. 17.
 को ऽसि कतमो ऽसि 7, 16 : MBr. I. 5. 14 a.
 4 गन्धर्वो ऽसि 18, 1
 गर्भं चेहि 23, 20 : MBr. I. 4. 7.
 गृहाः पशवः 5, 10.
 गृहामि ते 21, 1 : MBr. I. 2. 16 [slight var.]
 गृह्याभ्यो देवताभ्यः 24, 11 : Mān. II. 12. 6; Kauś. su. 74. 10.
 3 गौर्धेनुर्हव्या 19, 3--7.
 चन्द्र प्रायश्चित्ते 23, 12 MBr. I. 4. 3 (varr.).
 2 चित्रं देवानाम् 4. 20. JS. II. 4. 6.
 औषा स्थ 12, 19—20. cp. Śaṅk. II. 6. 1.
 4 ज्योतिरभिधीते 16, 3 : cp. khād. II. 5. 31.
 1 तस्मै मन्त्री (चतस्रः) 13, 16 JS. III. 31. 27.
 तां पूषन् 21, 11.
 त्रियायुषम् 10, 1 = Mantrap. 11. 7. 2, MBr. I. 6. 8 (varr.)
 jaim. up. brāhm. IV. 3. 1 (first half).
 1 त्वं वरुण 13, 20 : JS. III. 54. 6.
 1 त्वेयस्ते धूम 30, 5 : JS. I. 1. 9. 3.
 1 दधिक्राव्णः 14, 13 JS. I. 2. 3. 5. 7.
 4 विष्यद्भ्यः 4, 11.
 देव सवित प्रसुष 3, 15—17 (5, 18). MBr. I. 1. 1.
 देवस्त्वा सवित 2, 13. Gobh. I. 7. 25.
 देवस्य स्वा सवितु 1, 7 ; 18, 19.
 देवा ऋषिजः 5, 8.
 4 देवाश्च पितरश्च 28, 9
 देहि भिक्षां भवति 12, 18 Kauś. su. 57. 18.
 घोस्ते पृष्टम् 20, 13 : MBr. I. 1. 12 ; Hir. I. 19. 7.

- 5 द्विषन्तं मे ऽभिघेहि 4, 14 : MBr. II. 8 13. b.
द्विषतां वज्रो ऽसि 17, 7.
- 1 धानावन्तम् 14, 13 : JS. I. 2. 1. 10. 7
घारयतु प्रजापतिः 9, 8 : Man. I. 21. 3.
ध्रुवो ऽसि 22, 12—13 : cp. Gobh. II. 3. 9.
नमो घः पितरः 28, 2 : MBr. II. 3. 8—11 (varr.).
नमो वाताय 11, 2.
- 1 नाके सुपर्णम् 30, 4 JS. I. 2. 3. 1. 3.
नाम्नीमुखाः पितरः 6, 18.
नेत्रे स्थः 18, 3 : MBr. I. 11. 12 (var).
परीममिन्द्र }
परीमं पौष } 10, 8—14 ; 17, 19. Hir. I. 4. 8 ; Kath.
41 ; AV. XIX. 2. 42.
परीमं सोम }
पथित्रे स्थः 2, 8 : Gobh. I. 7. 22.
- 4 पशुमभिर्वीक्षे 16, 3. cp. Khad. II. 5. 31.
पितरेतसे 27, 15.
- 1 पुढपसूक्तम् 6, 4 : JS. II. 3. 6—4. 2.
पूषा स्वितः 22, 16.
- 4 पृथिव्यामकुक्ष्य 4, 21.
प्रजापतये स्वाहा 3, 21.
- 4 प्रजापतिः पुढपः 6, 5.
प्रजापते न स्वतः 5, 2 ; 6, 22 ; 20, 19 ; 32, 10 : MBr. II. 5. 9.
प्रजां पशुन् 7, 5.
- 1 प्रत्यग्रे 32, 9 : JS. I. 1. 10. 6.
- 4 प्रदानः प्रयच्छ 11, 4.
- 1 प्र मित्राय 14, 1 : JS. I. 2. 2. 3. 3.
- 5 प्र मे पतियानः 20, 4 : MBr. I. 1. 8. a.
प्राणानां प्रन्धिरसि 11, 13 : MBr. I. 6. 20 (differing).
प्राणाय स्वापानाय 7, 2.
- 5 प्रास्थाः (पतियानः etc.) 20, 5 : MBr. I. 1. 9. a.
ब्रह्मचर्यमगाम् 11, 7 : MBr. I. 6. 16
ब्रह्मचार्यसि 11, 20 : MBr. I. 6. 25 (var.), 26 (var.).
ब्रह्मचार्याचार्याधीनः 13, 10.
- 1 ब्रह्मजज्ञानीये (उभे) 32, 21 to JS. I. 2. 3. 1. 9.
ब्रह्मवर्चसी भूयासम् 17, 21.
भद्राग्रः भयः 24, 19 : MBr. II. 1. 13 (slight varr.).
भवति भिक्षां देहि 12, 16 : Kauś. sū. 57. 16.
भिक्षां भवति देहि 12, 17 : Kauś. sū. 57. 17.
भूर्भुवः स्वाहा 10, 20—11, 1.

- भूः स्वाहा भुवः स्वाहा 4, 1 ; 5, 4 ; 12, 5.
 मनः समाधीयताम् 6, 17.
 भयि पया विराट् 18, 15.
 मयि व्रते 11, 14—17 : MBr. I. 2, 21 (varr.)
 1,3 मयि वर्चः 18, 16 : JS. II. 1. 4.
 मयि श्रीं धयताम् 18, 15 : Āśv. I. 24, 29 ; Mān. I. 9, 16.
 1 महानास्त्री 15, 11 : JS. II. 7.
 महाव्याहृति 6, 22 ; 8, 19 ; 10, 19 ; 20, 7, 32, 10.
 महं स्वायशसे 18, 20.
 मा ते गृहे 20, 10 : MBr. I. 1. 13 (varr.).
 4 मा मे क्षेष्ट 28, 7 : cp. Kāth. (altind. ahnenk. p. 258.)
 मासाः पितरः 5, 9
 4 मृत्योरधिष्ठानाय स्वाहा 24, 10.
 1 मेधाकायम् 14, 10 : JS. III. 28, 6.
 4 य इह पितरः 26, 12 : cp. Kāth. (altind. ahnenk. p. 255-256).
 1 यं रक्षन्ति 32, 9 : JS. I. 2. 1. 8, 1.
 1 यज्ञः संवत्सरः 5, 12.
 1 यत् इन्द्र 32, 8 : JS. I. 2. 2. 5, 2 ; III. 55, 12.
 यत्पुत्रेण 9, 16—18 : Mān. I. 21, 7 ; Āśv. I. 17, 16, Par.
 II. 1, 19. Mantrap. 11, 1, 7, Hir. I. 9, 16.
 यदप्सु ते सप्तस्थिति 5 15—17 : TBr. 11, 5, 8, 6.
 1 यद् उ विश्रुतिः 32, 9 : JS. I. 1. 12, 8.
 4 यन्मे प्रकामः 26, 18 sqq. : cp. Kāth. (altind. ahnenk. p. 256—257).
 4 यन्मे रामः 27, 4 : cp. Kāth. (altind. ahnenk. p. 258).
 यमायाङ्गिरश्चते 26, 3.
 1 यशसा मे 17, 19 : JS. II. 2, 2.
 या अकृन्तन् 20, 2 : MBr. I. 1, 5 (varr.).
 या तिरश्ची 20, 7—9 : MBr. I. 5, 6 (varr.).
 यानि कानि च पापानि 20, 17 : MBr. I. 3, 6 (varr.).
 येन तत्प्रजापतिः 9, 11.
 येन धाता 9, 9—11 : Āśv. I. 17, 12 ; MBr. I. 6, 7 (many varr.).
 येन भूयश्चरात्ययम् 9, 13. Āśv. I. 17, 13 (text of Bibl. Ind.).
 ये रूपाणि 27, 9 : MBr. II. 3, 4 (varr.).
 ये समानाः 28, 10.—12.
 4 येह पितरः 26, 16 : cp. Kāth. (altind. ahnenk. p. 256).
 4 ये हर्वणाः 24, 8.
 4 वनस्पतीनां गन्धः 16, 14—16.
 4 वनस्पतीनां पुष्पम् 16, 17.
 4 वनस्पतेस्त्वक् 16, 13.

- 1 वाग्देव्यम् 5, 17; 13, 16: to JS. III. 4. 5.
 वायो प्रायश्चित्ते 23, 8: MBr. I. 4. 2 (var.).
 वायो व्रतपते 13, 5: MBr. I. 6. 10 (differing.).
 विरुपाक्षो ऽसि 2, 17(20); 9, 1: MBr. II. 4. 6 (many differences).
 विष्वा इत त्वया 22, 3: MBr. I. 2. 5. b (var.).
 विष्णोर्मनसा पुन 2, 9: Gobh. I. 7. 23.
 विष्णुर्धोनिम् 23, 18—20: MBr. I. 4. 6.
- 4 वेदेषु यथास्वम् 15, 1.
 वेदो ऽसि 7, 17.
 स्यादिति 13, 13; 32, 20.
 व्रतानां व्रतपते 13, 7: MBr. I. 6. 13 (differing.).
 शङ्खाय मर्काय 7, 20: cp. Par. I. 16. 23.
- 4 शम्यसि 30, 14.
 शिवा नः शंतमा 17, 12: cp. Taitt. Ar. I. 3 (9).
 संवासराय परिवारसराय 28, 18: MBr. I. 1. 12 (var.).
- 1 सदसस्पातिमद्भुतम् 14, 9; 32, 8: JS. I. 2. 1. 6. 7.
 सदसि सन्मे भूयाः 5, 6: cp. Kauś. sū. 136. 3.
- 1 सनादमे 32, 9: JS. I. 1. 8. 8.
- 1 समन्या यन्ति 16, 3: JS. II. 1. 6.
 सं मासं प्रविश (l) 7, 16: cp. MBr. I. 5. 14. b.
- 3 समुद्रं वः गहिलोमि 5, 12—15.
 समुद्रयै स्वाहा 4, 15; 17. Man. II. 13. 6.
 सरस्वतेऽनुमन्यस्व 3, 14: Khad. I. 2. 19; Gobh. I. 3. 3 (var.).
 सह नो ऽस्तु 14, 5: Par. II. 10. 22 (var.).
 सामसावित्री 14, 7; 32, 21.
- 1 सावित्री 13, 19; 14, 2, 7, 31, 14; 32, 18: JS. IV. 3. 8.
 सुमङ्गलीरियम् 22, 10: MBr. I. 2. 14.
 सूर्य प्रायश्चित्ते 23, 10: MBr. I. 4. 4 (var.).
 सोमः प्रथमः 21, 4.
- 1 सोमं राजानम् 14, 8, 32. 21 JS. I. 1. 10. 1.
 सोमाय पितृगते 26, 2: MBr. II. 2. 1 (var.).
- 1 सोमाय स्वाहा 4, 1.
 सोमो ऽद्वत् 21, 3: MBr. I. 1. 17.
- 4 स्वराभिधीते 16, 2: cp. Khad. II. 5. 31.
 स्वस्त्ययनो ऽसि 12, 13; 17, 21.
 हि भूर्भुवः स्वः । किं पश्यसि 7, 4: MBr. I. 5. 5 (slight var.).
 हि भूर्भुवः स्वरागन्त्रा 11, 8: MBr. I. 6. 14.
 हिरण्ययी अगन्त्री 23, 22

THE RULES OF DOMESTIC CEREMONIES OF THE JAIMINÎYAS.

I. 1.

General outline of grhya-sacrifices.

Now, being about to carry forward the fire (to the place where he is to perform the domestic ritual, he should prepare with sand or clay) a piece of ground sloping towards the north-east (measuring a square cubit); having sprinkled over with water this *sthaṇḍila*, he should in its centre (with a grass stalk) make the mark by drawing one line from west to east and another touching the first, at its west side, from south to north; then three lines in the middle from west to east.¹ Having sprinkled it over (with water), he should establish thereon the fire with the formula: "Bhūh, bhuvah, svaḥ". This making the mark must at all times be performed (when a fire is established for ritual purposes).

Now we shall explain the sacrifices of cooked food. They are *huta* (i. e. consisting of a simple burnt-offering), *ahuta* (devoid of any burnt-offering), *prahuta* (preceded by a burnt-offering), and *prāsita* (i. e. where food is eaten). The burnt-offerings are performed in one single fire (not in three, as is the case with the Vedic ritual).

Regularly prescribed are (here) the wearing of the upper garment above the left shoulder and beneath the right arm-pit, and the sipping of water.

These offerings follow the rite of the new and full-moon sacrifices (i. e. the now following description must be completed according to this rite), or they are self-dependent.

1. The mark thus resembles a trident, the points of which are directed toward the west.

To the south of the fire and near it he places a vessel (filled with rice etc., destined as sacrificial fee for the officiating priest) and a sacrificial ladle filled with water ; to the north of the fire the fuel and Kuśa grass.

After being sprinkled once with the formula : "On the instigation of god Sāvitrī I sprinkle thee with the arms of the Aśvins with the hands of Pūṣan," and twice without muttering the formula, the fuel and grass have been put down ready. The fuel should be of palāśa or khadira wood. If he cannot obtain this wood he should take the fuel from any tree with the exception of Vibhītaka, tilvaka, bādha, nimba, rājavrikṣa, śalmali, arali, dadhūttha, kovidāra and śleṣmātaka.¹ If kuśa grass cannot be obtained, any kind of grass is allowed with the exception of śūka-grass, saccharum reed, uśtra², halbaja, mutava, nala and śuṣṭha. The flowers (used for ornamenting the fire-stand) should be white. If he cannot obtain these, fragrant flowers of any other colour are to be used, with the exception of japārūpa, kākuttha, caṇḍī and kuraṇḍaka.

There are four normal substitutes of the clarified melted butter (the "ghee", destined for the offerings) viz. fresh butter (?), milk (?), sour coagulated milk, and fresh milk.

Behind the fire should take place the rinsing of the mouth. Thrice he should rinse the mouth, twice wipe (his lips with the base of the thumb of the right hand).

Once he should touch water : having sprinkled his feet, he should touch with water the head and the organs of sense in the head (i. e. eyes, nose, ears).

Having touched water he mutters, sitting down behind the fire on which fuel has been put, whilst touching

1 Cp. Gobh. I 5, 15, these kinds of wood are used in abhicāra-rites.

2 Uncertain, cp. Gobh. I 5, 18.

the earth, the formula: "Here we partake of the earth; here the prosperous, here the auspicious. Repel the adversaries, obtain thee another one's wealth, and if it is night, the same formula, but closing with: "another one's riches."

With the triplet, beginning: "Let us prepare this song" he should wipe with his wet hand around the fire, or thrice with the first of these three verses.

Having seized a *prastara* (i. e. a bundle of *darbha* grass taken from the *barhis*), he strews (this grass) round (the fire) at every quarter of the sky, beginning in the south-east, (first from east to west, then from west to north, from north to east, from east to south) covering the roots (of one layer) with the tips (of the next). Or he strews the grass first at the west side and lays down two rows of grass in easterly direction at the southern and northern ends of the westerly row, so that they join before the fire and form a triangle. At the point, where these last two rows are connected (i. e. at the east side, before the fire) the tips of the southern blades of grass lie above those of the northern.

I. 2.

From the *prastara* he takes two (grass-stalks as) "purifiers," measuring a span, even, with unbroken tips, and which do not bear a young shoot in them. Holding them between thumb and ring-finger, he cuts them (to obtain the required length) with any other instrument than his fingernails, muttering the formula: "You two are purifiers, sacred to Viṣṇu." Three times he should stroke them upward with water, muttering the formula: "Through the mind of Viṣṇu you are purified", once with this formula, twice silently. Holding (in his left hand) the 'purifiers' above a vessel, he pours in it (with the right hand) the ghee (destined for the

sacrifice). Then he thrusts some burning coals out of the fire in northerly direction, puts (the vessel with the ghee) thereon, holds two flaming young stalks of darbha grass above it, throws the two stalks into (the fire), moves thrice a burning grass stalk from left to right around the vessel, removes it from the fire in northerly direction, thrusts the burning coals back into the fire and purifies thrice with the northward-pointed purifiers the ghee, the sacrificial substance (destined for the chief oblation), the praṇṭa-water, and the sacrificial ladle, muttering (each time) the formula: "May the god Savitṛ purify thee with unimpaired purifier, with the rays of the good Sun."¹ Of the ghee (the purifying takes place) whilst moving the two purifiers back (only, and not forward through the ghee). This purifying is performed once with the formula, twice silently.

Having carried the praṇṭa-water to the north of the fire, having covered it with dūrvā-grass, having put down the prastara (i. e. the bundle of grass) to the south of the fire, having put the two purifiers above the bundle of grass, he mutters the virūpākṣa formula: Om I heat, lustre, truth, all-soul, firmness, righteousness, vitality, renunciation, Brahman, brahman; to these I resort, may these favour me. Bhūh, bhuvah, svah, om I The great all-soul I ascend. Thou art the one with deformed eyes², of shining teeth (?) Thy couch is on the leaf³, thy dwelling is in the atmosphere, golden is thy shed. There those hearts of the Gods are deposited inside an iron jar⁴. Strong (art thou) and bestowing strength. Protect us, do not neglect us. In truth, thou hast twelve sons; these, performing for thee year

1 The translation of the following words fall out in a European language.

2 Rudra is meant.

3 Cp TS IV 5. 9. m

4 The commentator cites TS. IV. 5. 9. p.

after year a desire-granting sacrifice, again practise chastity¹. Thou art the brāhmin² of the Gods, I am the brāhmin of men : the brāhmin resorts to the brāhmin : to thee I resort. When I mutter the formula, do not obstruct my muttering, when I offer, do not obstruct my offering, when I perform a sacrificial action, do not obstruct my action. To thee I resort. Instigated by thee I will perform here the sacrificial action. May this thrive for me. Obeisance to the God of the deformed eyes, to the one of shining teeth, to the son of Brahman, to the Highest, the Best, the unfailing, the Lord of sacrificial action !"

I. 3.

He should pour the contents of the sruva-ladle into the praṇṭa-water, hold the sruva above the fire (to expel all evil influence), sweep it clean by means of darbha-grass stalks, throw these stalks after sprinkling them into the fire, bend his right knee, sprinkle the ghee after having removed from it anything unfit for sacrifice that might have fallen into it, e. g. a wood fletcher, a tryambakāfly, a bee, an ant, up to five³, purify it (with the two 'purifiers') and then make the offering. He lays around (the fire) the (three) enclosing pegs, touching each other with their extremities : the middle and thickest one on the west-, the longest one on the south-⁴, the smallest one on the north side.

On the south side of the fire he pours a panl of water with the formula "Aditi give thy consent", on the west

1. Rudra-Śiva being considered as the Time, the Year, his twelve sons are the months. At the end of each year they again begin their sacrifice, introduced by the dīkṣā of which chastity is a factor.
2. I. e. the purohita.
3. After he has removed some unclean animal five times, he need not need it further.
4. The second madhyama is almost reprehensible and probably interpolated, cp. Hir. gr̥hyas I. 2. 1-4.

side with : "Anumati, give thy consent", on the north side with : "Sarasvati, give thy consent." Then from left to right he thrice pours water around the fire, the first time with the formula : "God Savitr speed the sacrifice, speed the lord of the sacrifice unto good fortune. May the heavenly, thought-cleansing Gandharva cleanse our thought. May the Lord of speech render our voice palatable", the second and third time silently.

Having taken a piece of fuel and having by means of the ladle drawn ghee, he anoints the stick and puts it on the fire with the formula : "This fuel is thy self, Jātavedas ! Thereby thou shalt grow and be inflamed. Inflame us and make us grow ; through offspring, cattle, holy lustre, and through the enjoyment of food make us increase. Svāhā !

The two āghāras he pours out in thought¹, uninterrupted, crossways ; the first with the formula : "To Prajāpati. Svāhā !" approaching the sruva on the inside of the northern junction of the pegs ; the second with the formula : "To Indra. Svāhā !" approaching the sruva on the inside of the southern junction².

Having poured out the āghāras, he offers the two portions of ghee, in the northern part of the fire with the formula : "To Agni, Svāhā !", in the southern part with the formula : "To Soma. Svāhā !"

Between them is the space for the (chief) oblations (of the caru). "Bhūh, Svāhā ! Bhuvah, Svāhā ! Svah, Svāhā ! Bhūh Bhuvah Svah Svāhā !" (after these four) on the day of full-moon : "To Agni ; to Agni and Soma", on the day of new-moon : "To Agni ; to Indra and Agni."

-
1. Thinking only, not speaking, the accompanying formula.
 2. The first āghāra is poured out in south-eastern, the second in north-western direction.

In pouring out the oblations he avoids to pour out a subsequent one on the place of a previous one, in north-eastern direction, backward of the spot where the oblation to Agni svīṣṭakṛt is performed¹

Regularly prescribed is (the oblation to) Agni svīṣṭakṛt towards the east² at the end (of each sacrifice), except at a vapā-offering and a ghee-offering.³

After the oblation to Agni svīṣṭakṛt he does not (as is done otherwise, see the next sentence) again pour ghee (on what is left of the caru).

He "spreads under" once in the sruva (i. e. he first pours some ghee into the ladle), cuts twice from the sacrificial substance (the caru), pours once ghee over (the cuttings in the sruva), and pours again some ghee (on what is left of the caru).

With the thumb and the two fingers (next to the thumb), which are joined at the fleshy side, he cuts off twice from the sacrificial substance. For descendant of the R̥ṣi Jamadagni he pours twice ghee over the cuttings and then pours again ghee over what is left of the sacrificial substance. For this is the fivefold cutting off.⁴ Or (instead of thumb and two fingers) he may use (to cut off the portions to be offered) either his (fore-) finger or a bunch of grass.

This is everywhere the mode of sacrificing

1. The oblation to Agni sv., then, closes the others in the north-east.

2. Towards the north-east, cp. Hir. I. 3. 7

3. The oblation to Agni sv. falls out if the chief oblation is performed with ghee, cp. Gobh. I. 9. 26, Khād. I. 3. 12, as to the vapāñoma, according to the comm. on our Sūtra, the bṛāñoma is meant.

4. Once "spreading under", twice cutting off, twice pouring over the ghee.

I. 4.

He then takes the prastara together with the purifiers and anoints its points in the sruva with the formula: 'Anoint thee in the sky,' its middle part in the ghee with the formula: "Anoint thee in the atmosphere", its roots in the sacrificial substance with the formula: "Anoint thee on the earth."

Having torn a grass stalk out of the prastara with the formula: "For long life thee," he throws the prastara into the fire, with the formula: "For Agni, for Anumati. Svāhā !" The grass stalk he throws after it with the formula: "Fetter my enemy and burn him. Svāhā !"

He puts on the fire sticks of fuel anointed with ghee with the formula: "For prosperity. Svāhā !" and taking hold of the earth he should touch the vital organs in his head.

Having touched water he performs the twelve *prāyaścitta* oblations: "For intuition. Svāhā ! (1). For desire. Svāhā ! (2). For prospering Svāhā ! (3). By the verse make the chaunt to prosper, by the *gāyatra* the *rathantara*, the *brhat* that has the *gāyatra* as its track. Svāhā ! (4). This god *Jātavedas* is borne upwards by the rays; the sun, for all to see. Svāhā ! (5). The radiant splendour of the gods has arisen, the eye of *Mitra*, *Varuṇa*, and *Agni*; it has filled the earth, the sky, the atmosphere: the self, the soul of all that moves and stands. Svāhā ! (6). Out of the darkness, gazing on the higher light, we have come to the god among the gods, to *Śūrya*, the highest light. Svāhā ! (7). *Prajāpati*, none other than thou has encompassed all these beings; for what we sacrifice unto thee, be that ours; may we be the lords of wealth Svāhā ! (8). *Bhūh*. Svāhā ! (9). *Bhuvah*. Svāhā ! (10). *Svah Svāhā* ! (11) *Bhūh, Bhuvah, Svah Svāhā* !" (12) :-

Having brought the strewn darbha-grass and having put this on the praṇīta water and on the sruva, he pours the water out (of the sruva into the praṇīta ?), whilst muttering the formula : "Thou art the real ; be real for me. Thou art the all ; be all for me. Thou art full ; be full for me. Thou art imperishable ; perish not for me."

He then pours out the praṇīta-water successively in the direction of the quarters : in the easterly direction with the formula : "May the gods, the priests, cleanse themselves" ; in the southern direction—whilst wearing his upper-garment on the right shoulder and beneath the left arm-pit—with the formula : "May the months, the Fathers, cleanse themselves", in the western direction—having again shifted his garment above the left shoulder and beneath the right arm-pit, and having touched water—with the formula : "May the house, the cattle cleanse themselves ; in the northern direction with the formula : "May the waters, the plants, the trees cleanse themselves" ; in the upward direction with the formula : "May the sacrifice, the year, the lord of the sacrifice cleanse himself." Having poured out (the rest of the) water (on the earth) with the verse : "To the ocean I send you, the imperishable (waters) ; go back to your source. May I not suffer loss in my offspring, may my sap not be shed", he should wipe his eyes with thumb and ringfinger with the verse : "The sweet of thee, Sarasvatī, that is in the waters, in the cows, in the horses, therewith, O Sarasvatī with your swift horses, anoint my face."

Having thrown the darbha grass and the pegs into the fire, and having averted all evil, by singing the Vamadevyā chaunt he should thrice sprinkle water around the fire, besprinkling at the same time the (rest of the) sacrificial substance, from left to right ; the closing words of the formula (cp. I. 3) he should alter in this way : "...thou hast given thy consent ; thou hast sped."

The full vessel put down near the fire (cp. I.) is the sacrificial fee.

At the sacrifices of cooked food the sacrificial fee is either in accordance with the faith (śraddhā) (of the performer), or it consists in the full vessel.

I. 5.

The ceremony to secure the birth of a male child.

The ceremony to secure the birth of a male child takes place in the third month (of the pregnancy), except in the case of a woman who has a child.¹

Having boiled a mess of rice in ghee, or having consecrated by the sacrificial formula, as is done with a *sthālī pāka*, a portion of ghee mixed with coagulated milk, he should offer it with the *purn̄ṣasūkta*.²

Having shaped two beans and a barley corn into the male organ of procreation, he should give it her to eat together with a drop of sour milk with the formula (which should be muttered by the pregnant woman): "Prajāpati, the male, the overlord, may he give me a long living glorious son. May I together with my husband bring forth living children."

Then having fastened a *nyagrodha* shoot, which has fruits, with two threads, one white, one red, she should bear it on her throat.

• This they, say, is a sure means to get a son.

A garment is the sacrificial fee.

1 In this case, according to the comm., the *purn̄ṣavāna* should be performed in the fourth month (!)

2 For this *sūkta* (consisting of 7 verses) see Jaim. S. II. 3. 6-4. 2 (page. 58 of the edition).

I. 6.

The Śrāddha preceding every sacrament.

Now we shall explain the śrāddha which on the day previous (to any festivity) must be performed in honour of the glad-faced Fathers (the Manes).

It finds place in the fortnight of the waxing moon, under a propitious nakṣatra.

On the preceding day or on the day itself having dressed food he invites clean and learned brāhmins.

Being clean, and having put on a white, not wet garment, wearing his uppergarment above the left shoulder and beneath the right arm-pit, having sipped water, he offers bali offerings consisting of four white substances: thick sour milk, unhusked rice, perfume, white flowers, having spread darbha grass on the fire place with the tips to the east, saying: "To Agni obeisance! To Soma, obeisance! To Prajāpati, obeisance! To the allgods, obeisance! To the seers, obeisance! To the Bhūtas, obeisance! To the Manes, obeisance! To all the gods, obeisance!" To the brāhmins he gives food fit for offering, together with thick sour milk, or, according to another view, together with food and eatables such as beans, fish, flesh. Then he takes the following four substances: rice, barley, flowers and mustard, and together with these a jar filled with water, saying to the brāhmins: "Compose your mind, be propitious," and then with the syllable om: "Let the glad-faced Manes be pleased." In the same way the others should answer, conformably to each wish.

I. 7.

The parting of the hair.

The parting of the pregnant wife's hair he should perform in the 4th., 6th or 8th. month, during the bright half

of the moon, under an auspicious nakṣatra, when the moon stands in conjunction with hasta or with a subsequent nakṣatra¹.

After he has boiled a sthālīpāka (a mess of rice) mixed with sesamum and mudga beans, he should sacrifice, while she standing behind lays her hand on his shoulder, with the "great words" and with the verse addressed to Prajāpati². After he has made her sit down to the west of the fire on a splendid seat or on a mattress of erakā grass covered over with a new garment, he should by means of the white-spotted part of a porcupine's quill that has three white spots, part her hair right over the nose up to the head (i. e. beginning at the forehead and ending at the top of the head) with the formula: "For outbreathing thee; for inbreathing thee; for throughbreathing thee." Having adorned the tips of her hair on the right side with wreath and in the same way on the left side, he should fill a vessel of white brass with water mixed with gold dust, and, while causing her to look at this water, ask her: "Him, Bhūh, bhuvah, svah! What do you see?" The other answers: "Children, cattle and good luck for me, long life for my husband." A garment or a piece of gold is the sacrificial fee.

I. 8.

The ceremony for the new born child.

When a boy has been born the ceremony of the new born child takes place. Before the sucking he should grind to powder some rice and barley by means of a piece of gold and cause the child to eat (of this powder) with the formula: "Here is food, here sap, here nectar together with breath;

1. If a nakṣatra as phalgunī, aśādhā or prosthāpadā covers more than one day, then on uttrā phalgunī etc.
2. See i. 4, middle.

thy mother is the earth, thy father the sky." Live a hundred autumns, look a hundred autumns." Then he speaks over him the verse: "From limb to limb thou art produced, out of the heart thou art born. Thou, verily, art the self, called son, so live a hundred autumns, see a hundred autumns. He then consigns him "To the day I consign thee; let the day consign thee to the night, let the night consign thee to day and night together; let day and night consign thee to the half-months; let the half months consign thee to the months; let the months consign thee to the seasons, let the seasons consign thee to the year; let the year consign thee to old age, to death."—Then he says: "Who art thou? Who of many art thou?" (and): "Enter upon the month that belongs to the Lord of days, N. N." Then he gives him the secret name with the formula: "Veda art thou", he then kisses him on the head with the formula: "Be a stone, be an axe, be insuperable gold; with the cattle's humkāra I kiss thee." In the same way he kisses the head of his sons after returning from a journey.

During ten days he should sacrifice into a fire mustard seed mixed with rice husks, with the two verses: "To Śaṇḍa, to Marka, to Upavīra. Let Śaṇḍikera, Ulūkhaḥ, Malimluca, Duṇāṣi, Cyavana vanish hence. Svāhā.—Let Ālikhat, Vīlikhat, Anmīṣ, Kimvadanta, Upaśruti, Kumbhīn, the foe of Aryaman, Pātrapāṣi, Nipunahan, Antrimukha, Sarsapāruṇa vanish hence. Svāhā."¹

1. Read probably: *Katamo' sītyābāhaspatyam māsam pravīra*, cp. Gobh. II. 8. 14. If this is right, the words N. N. should be replaced by the name of the child derived from the name of the nakṣatra under which it is born.

2. Cp. *Pārasara* I. 16. 23.

During a period of ten days husband and wife are impure on account of the childbirth. At the end of this period after having bathed she rises (from the cauld-bed).

I. 9.

The giving of the name.

Next the giving of the name. It takes place in the first half of the month under an auspicious nakṣatra, or on the twelfth day. The father or the teacher (Ācārya) should give the name. The father should sit down with the child on his lap, after having wrapped it in a new garment. He should give him a two- or three- or four-syllable name, beginning with a sonant, with a semivowel in it, derived from the name of the nakṣatra (with which the birth has coincided) of the deity (which presides over this nakṣatra), (or) derived from the (i.e. the father's) name, containing no taddh'ita (suffix), ending in ā for a female child, or the name may be appropriate — (On this occasion) and on all occasions when a sacrifice on behalf of the boy is performed, he sacrifices to the nakṣatra, to the deity of the nakṣatra and to the weekday (of the birth). Moreover he sacrifices to the following eight deities: to Agni, to Dhanvantari, to Prajapati, to Indra, to the Vasus, to the Rudras, to the Ādityas, to the Allgods. If these are well honored with sacrifice, all the deities are propitious.

I. 10.

The first feeding with solid food.

Now the (first) feeding with solid food. Having fed in the first half of the month under an auspicious nakṣatra a number of brahmins, he should cause the child to partake of food fit for sacrifices, whilst muttering the verse: "Lord of food, give us food painless and strong, bring forward the giver, bestow vigour on us — on men and animals.

I. II.

The tonsure of the child's head.

In the th'rd year (after the day of the birth) he should shape the twisted hair (of his son) (i. e. he should perform the cñḍakarman) according to some authorities in the third year reckoned from the beginning of pregnancy. During the northern course of the sun, in the first half the month, under an auspicious nakṣatra having caused a number of brahm̐ns to pronounce their blessing, he should in the afternoon carry forward the fire and put down to the south of the fire four vessels : two filled with rice and barley on both sides (i. e. the vessel with rice to the west, the one filled with barley to the east), between these two other vessels, one filled with sesamum, one filled with beans.

While the boy, who has sipped water, touches him from behind, he should sacrifice (four times ghee) with the "great words" and a fifth time with the Viṭapākṣa formula (see I. 2).

They pour out the water decocted¹ from the various kinds of herbs—the rice, barley, sesamum and beans (above mentioned) are the "various kinds of herbs."—Then he takes up the razor with the verse : 'Hither has come Savitr̐ with the razor, approved of by the Allgods, by the Maruts ; may he, Viśvakarman, be propitious unto us ; do ye protect us ever with prosperity.' He takes the water with the verse : "Come, Vayu, with the hot water ; may Aditi shave the hair." With the verse : "May the waters moisten thee for life, for old age, for splendour" he should moisten the hair near the right ear. In this (hair) he puts three darbha blades or a single one. He should hold (the hair and the blade in his left hand) with the verse : "Prajāpati hold

1. Translation uncertain, cp. the critical notes and Gobh. III. 4. 11

again and again, for good shaving.' Having touched with a mirror thrice (the hairs and the grass blades) in upward direction he should shave off (some hair together with parts of the blades) by means of the razor, muttering (the three mantras): 'With the razor, wherewith the creator has shaved (the head) of Bṛhaspati, of Agni, of Indra, for the sake of long life, therewith I shave thy (head), for the sake of long life, of glory, and of welfare.'—With the razor, wherewith Prajāpati has shaved (the head) for the Maruts householders, therewith I shave thy (head) for the sake of long life, of glory, and of welfare.—With the razor wherewith this one may go about further, and may long see the sun, therewith I shave thy (head) for the sake of long life, of glory, and of welfare.' In the same way the back and the left side of the head. At each mantra he should deposit the hair and the rest of the darbha blades on bull's dung, which should not be put on the bare ground; if the boy belongs to the brahmin caste, this bull's dung should be put to the east, if he belongs to the two other castes, behind. He then should hand over the razor to the barber with the mantra: "When thou shearest with the...razor,¹ O barber, make the limbs clean; do not injure the life, the splendour, O barber." (The barber then shaves the hair) according to the custom of the Gotra or family (of the boy).

After the boy has been washed, he (i. e. the father or the ācārya) should perform the prāyascitta offerings (cp. I 4). By the.....act, and without mantras the ritual is performed for a female child. If it is performed with the mantras, the sacrifice (of the principal oblations) should be performed afterwards.

1. The words are corrupt from Ath. S. etc; read *mārcyātā* instead of *mamlā vaptrā*.

Then he takes hold of his (i. e. the boy's) head and mutters the verse : "The threefold age of Kaśyapa, Jamadagni's threefold age, the threefold age that belongs to the gods may that threefold age belong to thee."

The hair he should bury in a cornfield or in a cowshed. The person who arranges the hair should take the full vessels. A cow constitutes the sacrificial fee.

I. 12.

The initiation of the student.

In the 7th year he should initiate a brahman—in the 8th, one that is desirous of spiritual lustre, in the 9th, one that is desirous of attaining long life—, in the 11th a ksatriya, in the 12th a vaiśya. He should not perform the initiation after he has passed his 16th year. "For (in this case) he becomes of shattered testicles, equal to a śūdra" it is said in holy tradition).

Then (viz. when he has reached this age) they bring him (to his spiritual teacher) after he has bathed, has been adorned, his eyes have been anointed, and the barber has made his toilette

He should put on him a new garment with one of the three following verses, according to his caste : "We clothe, O Soma, this (boy) with the holy word, for the sake of great **learning**, so that it (i. e. the garment) may lead him to old age¹ and he may long watch over **learning**. Live thou a hundred autumns, see thou a hundred autumns.—We clothe, O Indra, this (boy) with the holy word, for the sake of great **power**, so that it may lead him to old age and he may long watch over **power**. Live thou a hundred

1 Translation uncertain, see the commentary

2. The mantra here and Hir. 1. 4. 9 is corrupt, cp. AV. XIX. 24. 2 and Kāth. grhyas.

autumns see thou a hundred autumns.- We clothe, O **Posa**, this (boy) with the holy word, for the sake of great **wealth**, so that it may lead him to old age and he may long watch over **wealth**. Live thou a hundred autumns, see thou a hundred autumns."

Now the teacher, having made him sit down to the west of the fire with his face directed toward the east, and wearing his upper garment above the left shoulder and beneath the right arm-pit¹, makes him rinse his mouth. Then he makes him stand up, strews northward pointed darbha grass to the north of the fire, puts on this grass an unbroken stone, and causes him to step with his right foot on this stone with the verse: "Mount here on the stone, like the stone be thou firm; press away thy enemy, but let not thy enemy² slay thee."

Now the teacher causes him to sit down to the west of the fire with his face turned to the east, and himself sits to the left (of the boy) and sacrifices, whilst the boy takes hold of him, with the "great words" and the oblations to the Vedas, pouring after each formula the dregs of each oblation into the mouth of the boy: "Bhūh, the Ṛk-verses, Svāhā! Bhuvaḥ, the Yajus-formulae, Svāhā! Svaḥ, the Sāman-chants, Svāhā!"

When the boy has swallowed the dregs and rinsed his mouth, the teacher causes him to stand up, and leads him around the fire, turning his right side to it, with the formula: "Obeisance to the Wind, obeisance be made to Agni, obeisance to Earth, obeisance to the Plants, obeisance I make to you, to the unseen Great One" (and he addresses the boy

1. The meaning may be also: "after he has hung the sacred thread" (the *yajnopavīta*) on him
2. *Dvīśato* is corrupt, we expect *dyman*.

with the words): "Study thou, who art going to study" (to which the boy answers): "Imparter So-and-so, impart to So-and-so the Veda."

Now the teacher causes him to stand to the west of the fire with his face turned toward the east, whilst he himself stands before him with his face turned toward the west. Then they join their open hands together, the teacher holding his own above those of the boy. The hands of the teacher are now filled by some other person with water, so that the water trickling down, fills the hands of the other (i. e. the boy). He (i. e. the boy) directs him. "I have come hither for studentship; initiate me. "Who by name art thou?" Answering: "So-and-so" he (the boy) should mention his own name. Now the teacher mutters "Him! Bhūh, bhuvah, svah! With him who comes hither we have come together. Drive ye thoroughly away death! May we walk unhurt; may this one walk in bliss." He then seizes with his right hand his (i. e. the boy's) right hand, with the formula: "Indra has seized thy hand, Dhātī has seized thy hand, Pōṣan has seized thy hand, Savitr has seized thy hand, Aryaman has seized thy hand. Thou art Mitra by rights; Agni is thy teacher." Having touched (the place of) his navel he mutters: "Thou art the knot of the breaths; do not loosen thyself, make not an opening to death, thou that art free from (premature) death." Having gradually passed with his hand along his right shoulder, he mutters, whilst touching (the place of) his heart: "In my will be thy heart; after my will shall thy will follow; in my word thou shalt rejoice with all thy will, let Bṛhaspati join thee to me."

He now consigns him: "To Agni I consign thee. To Vāyu I consign thee. To god Savitr I consign thee.

1. Only the reading *ng mṛtyam* instead of *martyam* gives a good sense.

2. This must be the meaning of the corrupt tradition.

To the Waters I consign thee. To the Plants I consign thee. To all the Gods I consign thee. To all the Beings I consign thee, for the sake of security."

Now he directs him : "A student art thou. Put fuel on (the fire) Drink water (as thy only beverage). Do the service. Do not sleep in the day-time."

He (i. e. the student) puts pieces of fuel anointed with ghee on the fire with the following mantras, one after each svāha : "To Agni, to the great Jātavedas, I have brought a piece of wood. As thou, Agni, art inflamed through the piece of wood, thus may I prosper through long life, splendour, vigour, gift, insight, wisdom, offspring, cattle, holy lustre, the enjoyment of food, and riches. Svāha.—The insight that dwells with the Apsaras, the mind that dwells with the Gandharvas, the divine insight and that which is born from men : "May that insight, the fragrant one, rejoice me. Svāha.—Bhūh, svāha.—Bhuva'h, svāha.—Svab, svāha —Bhūh, bhuvah, svah, Svāha."

He (i. e. the student) ties a girdle round himself with the verses : "Here protecting me from evil words, purifying my kind as a purifier, bringing strength to exhalation and inhalation, has come to me the sisterly goddess this blessed girdle.—A protector of right, a defender of mortification, slaying the goblins, overpowering the foes : do thou, O blessed girdle, surround me from all sides ; may we, that wear thee, not perish " The girdle consists of muñja grass for a brahmin, of mārva-grass for a kṣatriya, of tāmalā-bark mixed with muñja-grass for a vaiśya, or for all of muñja grass.

Now as for the garments : the under-garment consists (for all) of linen or hemp ; the uppergarment for a brahmin is made of the skin of an antelope, for a kṣatriya of the ruru-deer, for a Vaiśya of a goat, or for all of the antelope.

With the formula : 'Evaṁ avērtayitva' he should give the staff, reaching up to the nose, of palāśa-wood for a brahmin, of bilva-wood for one who is desirous of spiritual lustre, of nyagrodha-wood for a kṣatriya, of udumbara-wood for a Vaiśya, or for all of palāśa-wood.

He should beg food first of his mother, then of other friendly disposed women. He should beg, if he is a brahmin, with the word 'Lady' at the beginning : 'Lady, give alms' ; with this word in the middle, if he is a Kṣatriya : "Give, Lady, alms", with this word at the end, if he is a Vaiśya : "Give alms, Lady" not emphasizing (i.e. speaking nearly inaudibly) the last syllable of the word **bhikṣam** (alms) and of the word 'give' (**dehi**). Or all may beg with the word "Lady" at the beginning.

When something abnormal (something to be atoned for) occurs between the act of assuming the garment and of begging alms, he should cause him to sip water with the formula : 'You are living, bestow life on him. Waters are ye by name, immortal ones are ye by name ; svadhā are ye be name, of you, being such, may I partake ; receive me into favour, be auspicious to me. Obeisance to you do not hurt me.'

The begged food is brought to the teacher.

After three days, or on the same day, he (i.e. the teacher) should recite to the student the verse addressed to Savitr, to the west of the fire : first by verse quarters, then by verse halves, then entire. When the pupil has learned the verse and has (by learning the first verse of the Ṛgveda, the first chaunt of the Sāmaveda, the first formula of the Yajurveda) begun the (study of the) Vedas, he puts on the fire sticks of wood anointed with ghee, with the formula : "Agni, lord of the observances, I shall keep the observance, may I be equal to it, may I succeed in it. Svāhā ! Vāyu,

lord of the observances etc Svaha 1 Āditya, lord of the observances etc Svaha ' Lord of the observances, ruling over the observances, etc Svaha "' This instruction in the performance of the observances is everywhere practised (where an occasion presents itself). At the close of the period during which the observances are kept, he should alter the formula, so as to say (in stead of: "I shall keep, may I be equal, may I succeed): "I have kept, I have been equal, I have succeeded.'

Then he instructs him (i. e. the student): "Be a student of the Veda subject to the teacher, subdued, lying on the ground, bearing the staff, the girdle, the antelope-hide, the matted hair abstaining from women falsehood, honey, meat, perfume, garlands.' During three days he eats no pungent or saline food.

After the lapse of the three days he should leave the village in eastern or northern direction go to a palāsa tree, anoint it with "the great words," sacrifice a mess of boiled rice (at the foot of the tree), throw away his sacred thread, his staff, etc., and return (to the village).¹ The sacrificial fee consists of a cow.

I. 13.

The twilight devotion.

In the evening and the morning he should being pure at the brink of the water (i. e. on a shore, a bank) with a purifier (i. e. a grass stalk) in his hand wash himself with water with the three verses, beginning: "You, waters, are",² with the four verses, beginning: "May this gladdening one cross"³; the vāmadevya chant⁴ (comes) at the end.

1. Afterwards he should take another staff etc.

2. Known to the student of this sūtra from the Jaim. S'rautasūtra (k. 12).

3. Jaim. S. I. 3. 4. 4. 7

4. Chanted on Jaim. S. I. 2. 1. 6. 5.

Sitting on a pure spot on darbha grass, holding, darbha grass in his hand, directed toward the west, restraining his speech, he should meditate on the evening twilight until the appearance of the stars. When the stars have appeared, he should, after having thrice restrained his breath, repeat the verse addressed to Savitr a thousand times or a hundred times, (but) at least ten times. He then addresses to the fire the verse beginning: "Agni, be thou our nearest"¹; to Varuṇa the verse beginning "Thou art Varuṇa and Mitra."² In the same way in the morning, but now directed toward the east, and he addresses to the Sun the verse beginning: "Out of the darkness"³ and to Mitra the verse beginning: "To Mitra, to Aryama."⁴ If the sun should rise or set while he is sleeping, he should repeat mentally the verse addressed to Savitr during the rest of that (day or night). This is the atonement in this case.

I. 14.

The opening of the annual course of study.

On the day of full-moon of Śrāvaṇa or Prauṣṭhapaḍa, under the nakṣatra Hasta, the opening ceremony of the annual term of Veda-study (is performed). Having thrice restrained his breath and having sipped water, all (the students) mutter the "fore muttering": "May it be ours in common, may it enjoy us in common, may it be efficacious to us in common; may no hatred spring up between us; may it be efficacious to all of us." To them he (i. e. the teacher) should recite the verse addressed to Savitr in the way as described in the upanayana (ch. 12) and mentally the Savitr-chaunt⁵ and the one composed on the verse:

1. Jaim. S. I. 2. 4. 8. 2.

2. Jaim. S. III 54. 6

3. Jaim. or. II 68.

4. Jaim. S. I. 2. 2. 3.

5. Found at the end of the āraṇya-gāna of the Jaiminīya.

"Soma the King."¹ When they have learned the chandas part (of the Samaveda, i. e. its first part, containing the three parvans of the agni-, indra-, and pavamāna-verse), beginning at the beginning and as much as is suitable (i. e. at least one verse with its chaunt), he² sacrifices nine offerings of entire barley-corns and thick sour milk: to the R̥ṣis (who have 'seen' the diverse verses and chaunts that have been learnt) (1), to the Deities (to which the verses are addressed) (2); to the Metre (of these verses) (3), to the verses (4); to the Formulae (contained in brāhmana and sūtra) (5); to the chaunts (6); with the verse, beginning: "The verse, the chaunt, we revere"³ (7); with the verse, beginning: "The Lord of the seat, the wonderful"⁴ (8) and with the verse, beginning: "The one who gives insight"⁵ (9). Then he (i. e. each student⁶) gratifies (with a libation of water) the first six already mentioned groups (the R̥ṣis, the Deities, etc.), then his (present⁷) teacher, and then the following thirteen 'ancient' Teachers: Talavakāra, Sātyamugra, Rāṇāyani, Durvāsa, Bhāguri Gauruṇḍi, Gaurgulavi, Bhagavat Aupamanyava, Karadi, Sāvarni, Gārgya, Vārṣaganya and Daivantya.⁸ Having muttered the two verses, beginning: "Him who possesses grain"⁹ and: "To Dadhikrāvan"¹⁰ over the rest of the sacrificial substance,

1 The bārhaspatya-hōtan, composed on Jaim. S. I. 1-10. 1

2. Probably each student is meant. But the sense of this passage is not absolutely clear, it seems, however, impossible to take, as the commentator does, adhītya in the sense of adhyāya.

3. Jaim. S. I. 2. 3. 6. 10.

4. Jaim. S. I. 2. 1. 6. 7.

5. Jaim. S. III. 28. 6.

6. This list contains nearly the same names as the one of the Kaṇṭhīmas, see Carnnavyākha ed. of Berneri, page 45, and Simon, Beitrage zur Kenntniss der Ved. Schulen page 28

7. Jaim. S. I. 2. 1. 10. 7.

8. Jaim. S. I. 2. 3. 5. 7.

they eat the remnants and study during the forenoon.¹ When the study of the part sacred to Agni (of the sāmaveda *trika*) has been completed, a he-goat is given as fee; after the part sacred to Indra, a ram; after the part sacred to Pavamāna Soma, a cow.

He (i. e. the newly initiated pupil) should entertain (his teacher) and his fellow students, who have come together.

On the day sacred to Savitr, and at the leaving off (the studying the Veda) they wait², one night together with the two adjoining days (i. e. the preceeding and the following days)³. He should not eat meat, should avoid *śrāddhas*, should not shave the hair on his body, should not have intercourse with women; his wife however, he may approach when she has her monthly periods. These observances belong to the rainy season and the autumn, according to some authorities they last (only) half a month.

I. 15.

The ending of the term of study.

On the day of the full-moon of Tausa they leave off (studying the Veda). Having left off studying with the formula: "May the Metres, that increase each by four syllables, repose duly in the Vedas, may they think of us propitiously", they should, paying attention to the prescriptions of studying and not studying and to the observances, study at discretion (?) the Veda. Thenceforward (i. e. from Tausa full-moon on), however, they should not study if clouds rise.

1. Translation uncertain.

2. Viz. they do not continue their study, cp. Oldenberg's note on Gōbh. III 3. 9.

3. Cp. Oldenberg on Gōbh. III 3. 10 and 16.

I. 16.

The observances (I. 16-18).

The gaudānika¹, vrātika², and aupaniṣada observances³ last one year each. During these, at the evening and at daybreak, water should be touched: he should not take food in the morning, before he has touched water, and the evening, after he has touched water, he should not take food before he has put the piece of fuel on the fire. He should put fuel on, that he has taken from the forest.

The Âditya observance⁴ lasts a year. During this period he should wear one garment, should not mount a yoked chariot, should not interpose an umbrella between himself and the sun, nor a seat and couch or sandals between himself and the earth; he should not descend (for bathing) farther than knee-deep, except at the junction of his teacher. During the period of the vrātika observances he (i. e. the teacher) should communicate (to him) the vrata-parvan (and the arka-and dvandva-parvans), during the period of the Âdityavrātika, the śukriyas, during the aupaniṣada period the upaniṣad.

1. The vrata undertaken with the formula (cp. I. 12): "Agni, lord of observances, I will undertake the Gaudānika observance" etc., and introducing the study of the parvans of the pûrvârka, called after agni, Indra and pavamāna.
2. The vrata introducing the study of the three parvans of the Âtaryaka, called successively vrata-, arka-and dvandvaparvan. (see the edition of the Jaim. S', pages 23-28).—It is remarkable that the Gobhila- and Khādira-sūtras call this vrata equally vrātika, although in their recension of the Śāmaveda these parvans have the sequence arka, dvandva, vrata. Thence follows that the sequence preserved by the Jaiminiyas was the original one.
3. Introducing the study of the upaniṣad, which contains ten adhyāyans: the brāhmaṇa, the vams'abrāhmaṇa the upaniṣad-brāhmaṇa (or gāyatrī-upaniṣad), the Kena upaniṣad, and the Âśveya brāhmaṇa.
4. Introducing the study of the śukriyaparvan (see edition of the Jaim. S. page 28).

I. 17.

To the study of the mahānāmī (verses and their chants) are consecrated twelve, nine, six, or three years; these are the various possibilities according to some authorities, one year, in case the mahānāmīs have already been studied by his (i. e. the student's) father. During a year he should practise continence, wearing one garment, but the observances (in case he devotes to this part of the Veda one year only) are enhanced. He should stand in the daytime and sit at night. According to some his food and clothing should be dark. But because of the objection to the colour, he should rather¹ put on a white, not a dark (garment). At the study of all (the mahānāmīs) he should touch water, for it is said that 'the śakvari-verses are the water.'² He should not cross a river in a boat, but if his life is in danger (viz. if he would cross the river swimming), he (may cross by means of a boat, but) should touch water before (ascending) and after (disembarking). Or he may, (before ascending and after disembarking) give drink to (some) cows, for it is said 'that the śukriya-verses are the cows.'³ He should not interpose an umbrella between himself and the rain, but walk in the rain. If he acts thus, Parjanya will send rain according to his wish.

At the close of this period of self-restraint he fasts one day and one night. Having gone to the forest and having filled a brass vessel with water in which a blyxa octandra (a plant growing in water) has been mixed, he, (i. e. the teacher) causes him (the student) to sit down near him, and having embraced him he should cause (the student), who keeps his eyes shut, to sing after him the three stotra-verses (i. e. the mahānāmīs) together with the parts called purīṣa.⁴ The

1. Reading śuklam tveva instead of śuklam caiva.

2. Jaim. Br. III. 1. 1. + āpo vai mahānāmyas.

3. Jaim. Br. I. 1. 1. + āpo vai mahānāmyas.

4. See the edition of the Jaim. Br. page 60.

teacher then should get up and encircle from left to right the face of the student with a new garment. During the rest of the day the student (having returned home) should stand, holding a vessel filled with water in his hand. During the (following) night he should sit (holding the vessel with water) restraining his speech. On the following morning he (the teacher with the pupil) should go into the forest, put fuel on the fire, bring near a calf and unloosen the garment (from the student's eyes). He (the student) should then raise the brass vessel (with water, which he still bears in his hand) and look at it with the formula : "At the waters I look down", with the formula : "At the sun I look", he should look at the sun, with the formula : "At the light I look", at the fire, with the formula : "At the calf I look", at the calf ; having poured out the water with the verse beginning : "Some meet" he should (having returned home) take the garment, the brass vessel and the calf to his teacher. From a *sthālīpāka* he makes burnt oblations to *Vīśvāmitra* and *Indra*, and to the *mahānamni*-verses. He then should entertain his teacher and his retinue with food. A cow is the fee.

I, 18.

The study of the Veda lasts twelve years ; reckoned from the birth onward, according to some authorities (in which case, if he is a brahmin, the study is extended over six years only) or until he has learnt the Veda. Constantly he has to add fuel to the fire in the evening and to go out seeking alms evening and morning. He should avoid two three-stringed objects : a three-stringed amulet and three-stringed shoes.

In the sixteenth year the *godāna* (finds place), that means : "the cutting of the beard." The mantras are the

same as those used for the tonsure (I. 11). The undertaking of the observances is the same as that of the initiation (I. 12). Here however, no new garment is prescribed. He causes to shave off all the hair of his body and to cut his nails, according to Audgāmaṇi with the exception of his toplock. When he has been shaved, he should bathe. With the formula : "Thou art the skin (the bark) of the trees. O cleansing one, cleanse me. I bring thee near for the sake of long life, of lustre" he rubs himself with paste prepared from (the bark of) trees. With the formula : "Thou art the perfume of the trees. O sweet-scented one, make me sweet-scented among gods and men. I bring thee near for the sake of long life, of lustre" he rubs, after having bathed, his body with ointment. With the formula : "Thou art the flower of the trees. O sweet-scented one, make me (etc. as above)", he fastens a garland on (his head). With the formula : "Thou art a mirror (ādarśa); may both gods and men look (adṛśyāsan, sic !) at me. Thou art shining, may I shine among gods and men" he should look at himself in the mirror. Having taken away the wreath he (i. e. the teacher) should give him directions (to put fuel on the fire etc.). The ordinances (to which the student is subjected) during the years (of the study following after the godāna) are treated. A cow is the fee.

I. 19

The bath taken at the end of studentship.

After he has studied the Veda and observed the observances, a brāhmin, being about to take the (absolving) bath, gets ready the (following) requisites: a new garment, a mat of erakā-grass paste for the bath, ointment, flowers, collyrium, a mirror, two new garments, a three-stringed amulet, a bamboo staff and two white shoes. A fully equipped barber stands near on the north side.

Having spread out the mat of craka grass and covered it with the new garment with the fringe toward the north, he (the teacher) should cause him (i. e. the student) to sit down with his face directed toward the east and should throw his staff into the water with the formula "Thou art the thunderbolt destined for the enemies. The girdle he should make him loosen with the verse beginning: "Un-loose the highest." The girdle also he should throw into the water. The mantras (for the shaving) are the same as those of the suaving (I. 18); the shaving also takes place. He shaves (on this occasion) first his head, then his beard, then his other limbs successively; he (the student or the teacher?) should bury the hair of his head, the hair of his beard and his nail-clippings at the root of an aśvattha or udumbara-tree. With luke-warm water holding a piece of gold between (the water and the body, he (i. e. the teacher) should bathe him with the verse: "Be thou propitious and most favourable to us, and gracious, O Sarasvatī; let us not be separated from sight of thee."²

He should take the bath under the nakṣatra Rohiṇī, this nakṣatra belongs to Prajāpati, if he wishes to get offspring. He should take the bath under the nakṣatra Mṛgaśīras, this nakṣatra belongs to Soma, if he wishes that a Soma-sacrifice may fall to his share.³ He should take the bath under the nakṣatra Tishya, this nakṣatra belongs to Brhaspati, and Brhaspati is the Brahman (the holy Word, the Veda), if he wishes to get spiritual lustre. He should take the bath under the nakṣatra Hasta, this nakṣatra belongs to Savitr, if he wishes to be impelled by Savitr. He should take the bath under the nakṣatra Anūrādhā, this nakṣatra

1. Jaim. 8. II 3 1.

2. Only the reading sandrah of Ath. V gives good sense.

3. If he wishes afterwards to be chosen as priest at a Soma-sacrifice.

belongs to Mitra, if he wishes to be dear to his friends (*mitra*). He should take the bath under the nakṣatra Śravana, this nakṣatra belongs to Viṣṇu, and Viṣṇu is the sacrifice, if he wishes that a sacrifice may fall to his share.¹

He (i. e. the teacher) should invest him with the new garment with the verse : "We clothe, O Soma this boy" etc.² Then he should salve his eyes, first the left and then the right, with the verse beginning : "With glory me."³

The three-stringed amulet, which must be made of palāśa-wood if he is desirous of averting evil, i. e. (i. e. the student) fastens to his neck with the formula : "Thou art the one averting evil", of bilva-wood, if he is desirous of spiritual lustre with the formula : "May I become possessed of spiritual lustre," of arka-wood, if he is desirous of getting food with the formula : "May I eat food."

With the formula : "Thou art the Gandharva Viśvāvasu ; protect thou me, guard thou me" he takes the bamboo staff.

He should put on the two shoes with the formula : ' You are the leaders, lead me.' First he fastens on the right one.

The observances for him are the following : he should not wish for sport with a girl that has not reached the age of puberty, he should not run while it is raining, nor take his shoes in his own hand, nor gather fruits of the trees himself, nor go toward evening to another village, neither go alone nor together with Śūdras, not look into a well, not climb a tree nor a bridge, nor be seated without interposing (something between himself and the ground), not eat food which has been brought in at the western door ; nor (pre-

1. For similar prescriptions cp. Baudh. s'rs. XVII 39.

2. Cp. I. 12 (page 14).

3. Jaim. s' 11 2. 12

pared) food that has turned sour, nor food which has been cooked twice (i. e. has been warmed) or which has been kept over for the night except such as is prepared of vegetables, meat, barley, rice, flour, parched rice, juice of sugarcane, coagulated milk, honey, and ghee. He should not laugh if there is no cause for mirth, not bathe naked, not speak harsh words, avoid scandal and quarrels.

According to Āruṇi Gautama there are three kinds of Snātakas : the Snātaka by knowledge, the Snātaka by the completion of his observances, and the Snātaka by knowledge **and** by the completion of his observances. Of these the last ranks foremost, the first two are equal (to each-other).

(The Arghya reception on Madhuparka)

When he has taken the (absolving) bath (and has become a "Snātaka") he should address his teacher : "Your honour should bring me the madhuparka" (i. e. the mixture of ghee, curds, and honey). He or another person, competent to replace the teacher should bring to him, who is seated with his face turned toward the east, the madhuparka : the bed of grass (to sit down upon) the water for washing the feet, the arghya water, and the water for sipping, each separately. He seats himself on the bed of grass. He washes his feet with the water destined for this use with the formula : "In me may fortune rest" : when it is a śūdra who washes his feet, the left foot should be washed first ; then the right foot with the formula : "In me may rest the pādya viraj."¹ With the verse beginning : "In me may lustre"² he should accept the arghya water, the water offered him for sipping he should sip. Underneath the wooden vessel (in which the madhuparka is now to be given), a

1. See the remark of Professor Oldenberg in *sacred B. of the East* XXIX, page 97

2. *Jaim. Sv.* II 14

bushel of grass is held ; the two bushels of grass (viz. this one and the other one, mentioned in the following sentence) are (beforehand) tied together at their topparts¹; one bushel of grass lies above the vessel ; between these two bushels curds and honey are put together in the vessel. If he adds curds, the madhuparka is a dadhimantha, if water : a udamantha, if milk : a payasya. This madhuparka he should accept with the formula "On the impulse of god Savitṛ (I accept thee with the arms of the Aśvins with the hands of Pūṣan)". Having put it down on the ground and having mixed² the contents³ with his thumb and ring-finger, he should thrice eat of it with the formula : "For the sake of glory, of fortune, of food, of holy lustre (I take) thee to me."

The rest of it he should give to a brahmin, having seized the vessel at the left side⁴, or to a non-brahmin, but then after first having sprinkled it with water, or he may bury (the remains) in a hole. Any other person then holding a knife in his hand, speaks, looking at the cow, (which now is brought near) : "The cow, the cow, the cow !" To this (cow) he addresses the formula : "The cow will become a milk-cow"⁴ (and the verse) : "The mother of the Rudras, the daughter of the Vasus, the sister of the Ādityas, the navel of immortality—to the people who understand me I will say : do not kill the guiltless cow, which is Aditi.—Let it drink water, let it eat grass." Immediately after this verse he should say : "Om ! Let it loose, but if it is to be killed : "Slaughter it."

1. According to Baudhāyana the madhuparka is given Kūśābhyaṃ parigṛhya.
2. This probably is the meaning of avagṛhya, which usually signifies to rub off.
3. Translation doubtful.
4. The śrautasūtra also has the reading havya in stead of the only possible bhavya.

Now there are six persons, to whom the arghya reception is due : an officiating priest at a Vedic sacrifice a teacher, a Snātaka, a King who has received the royal consecration, a dear friend, and a learned brahman. For these he should call the guest con. He should sprinkle her with water with the formula. "For the guest (I sprinkle thee)."

I, 20.

The wedding (I. 20-22).

Having taken the (absolving) bath he (should return home and) attend upon his parents, being subject to them. With their permission he should take for his wife a girl who has reached the age of puberty, who is his equal in birth, who should belong to a different gotra (from her husband's), who should not be related to his mother in the seventh degree, who should be younger than himself who is older.

The messenger (who is to ask the girl in his name) he dismisses with the verse : "May be free from thorns, and straight, the paths by which our friends go a wooing for us ; may Aryaman may Bhaga lead us all, may our domestic state be well regulated, ye gods !"

On the fire, when it is being brought near on the occasion of the taking of the hand i. e. at the wedding proper, he speaks the verse : "May Agni come hither the first of the deities, may he release the offspring of this (woman) from the fetter of death. May this king Varuna grant, that this woman shall not weep over distress (falling to her lot) through her sons." To the fire, when it has been kindled, he addresses, standing before it and looking at it, the verse : "May Agni gārhapatyā protect this woman, may he lead her offspring to long life. With fertile womb may she be the mother of living children ; may she experience delight in her sons."

Before the fire a brahmin, restraining his speech, should stand turned to the west holding a vessel filled with water; to the south of the fire the mother (of the bride) should stand holding in a winnowing basket roasted grain mixed with *śami* leaves, in the absence of the mother any female person who can replace her (i. e. the mother's sister or the mother's mother). To the west of the fire he should put down a mat of *erakā* reed, or a bundle of grass, or something else of that kind, after having rolled it up, so that, when (at the moment the bridegroom and the bride are going to take their seat upon it) it is pushed forward, it reaches up to the western part of the grass strewn (around the fire).

Now he gives her the two garments after having sprinkled them, and having spoken over them the verse: "The goddesses, who spun, who wove, who spread out and who drew out the end on both sides, may these goddesses clothe thee with long life. Put this garment on, living long."

Then he should address her: "Strike on this *erakā* mat with your right foot (so that the mat lies as indicated above) (The bride does so) with the formula: "May the path leading to the husband be successful for me." If she should not mutter, he (the groom) himself should mutter, changing it: "for her" (instead of "for me"). On the southern (i. e. right) part of the mat he causes the bride to sit down, the bridegroom himself takes place on the northern (left) part. They should touch one another (putting, for a moment, their hand on each other's shoulder). He himself (sitting on the mat) should offer the following burnt oblations speaking loudly whilst the bride takes hold of him. Having sacrificed with "the great words" (i. e. *bhūh*, *svāhā* *bhuvah*, *svāhā* ' *svaḥ*, *svāhā*; *bhūr bhuvah* *svaḥ*, *svāhā*!) he sacrifices seven offerings pouring the residue of the ghee

after the oblation with the first verse on the head of the bride. "Thou who liest down athwart, thinking "it is I who keep all things asunder", thee with a stream of ghee we propitiate completely. To samrādha, Svāhā !¹ (1). May no lament arise at night in thy house, may the weeping (females, take their abode apart from thee, mayest thou not beat thy breast with loose hair, mayest thou, with thy husband living, shine in thy husband's world, beholding thy offspring, with well-willing mind. Svāhā ! (2). May Anumati approve today our sacrifice among the gods, and may Agni the oblation-carrier bring this about, may he prosper, Svāhā ! (3). May heaven protect thy back, Vayu thy thighs, and the two Āśvins thy breast, may Savitr protect thy suckling sons. Until the garment is put on (thy sons) may Brhaspati guard (them) and the All-gods afterwards. Svāhā ! (4). Taking childlessness, death of sons evil, and distress (from thee) as a wreath from the head, I fasten it to thy foes as a fetter. Svāhā ! (5). Whichever evil was in all thy limbs, that I have removed by the offerings made with a ladle full of ghee Svāhā ! (6) (and the last or seventh) with the verse beginning : "O Prajāpati."

I. 21.

Now he seizes with his right hand her right hand—her open hand with the fingers extended, if he wishes male, her fingers (only), if he wishes female children, her hand together with the thumb, if he wishes both with the verses : "I seize thy hand that we may be blessed with good-fortunes, that with me as a husband thou mayest live to old age." Bhaga, Aryaman, Savitr, Purandhī, the gods, have given thee to me that we may rule our house—Soma gave

1. The mantra is corrupt, cp. e. g. Hir I. 2. 18.

2. See I. 4.

3. The correct reading would be yathā sah.

her to the Gandharva ; the Gandharva gave her to Agni ; Agni gave welfare and riches and this one to me.—Soma acquired thee first as his wife, after him the Gandharva acquired thee. Thy third husband is Agni, the fourth am I, (thy) human (husband)."

Then he should make her step upon a stone after the manner described in the chapter on initiation (I. 8), changing the masculine gender into the feminine.

Whilst being regarded by the bride on the north-eastern part of the fire he murmurs the verses : ' Be not of evil eye, not bringing death to me, thy husband ; bring luck to the cattle¹, be kindly disposed and full of lustre. Give birth to living children, love the gods, be friendly. Bring luck to our two-and four-footed ones.—May Prajāpati generate progeny for us, may Aryaman unite us to reach old age, enter, not ill-omened, the world of thy husband. Bring luck to our two-and four-footed ones.—Lead her, O Pūṣan, to us, the highly blessed one, into whom men pour their sperm, her, who may willingly part her thighs, into whom we willingly may introduce the member.—Yonder am I, this one art thou; the Sāman am I, the R̥c art thou, the mind am I, the word art thou, the Heaven am I, the Earth art thou. Come, let us join together, let us unite our sperm to generate a male child. Be devoted to me, occupy one couch with me, thou So-and-so. Here he should instead of "So and-so" put in her name.

Thereupon the pair should walk around the fire, whilst the bridegroom mutters the formula : "Thou art food², strength by name is thy mother ; come thou to me **with progeny, with wealth.**"

1 Thus according to the MSS. of the text.

2 It stands according to the comm. for it (nom. of ish)

After the circumambulation her brother or another person who is a friend of hers should pour with his joined hands out of the winnowing basket into her joined hands roasted grain sprinkled with ghee, 'picking out' again and again (i. e. not all the grain at once, but at several times). Having "spread under and poured over (the roasted grain) some ghee the other one (i. e. the bride) should sacrifice it in the fire with the three verses: 'This young girl going from her parents to the world of her husband, has sacrificed away her *śikṣā*'. Svāhā—This woman, strewing grains into the fire, prays: "May my husband live long, may my relations be prosperous." Svāhā.—To the god Aryaman the girl has sacrificed,² to Agni; may he, the god Aryaman, loosen her from here, not from thence.³ Svāhā' After each oblation he mutters, four times (i. e. after each of these three, and after the fourth one, mentioned beneath) the verse: "May we find our way with thee through all hostile powers, as through streams of water." Without mantra the person who holds the roasted grain (the mother etc. cp. I. 20) should pour out as a fourth oblation (the rest of the grain in the winnowing basket) for (the obtaining of) a (special) wish (i. e. an order that the bride may see fulfilled any wish, on which she has to fix her thought).⁴ The right web of the winnowing basket they call "the wish."⁵

On the north-eastern part of the fire he causes her to step forward seven steps⁶, each with one of the following

1. The *śikṣā* in the sacrifice of Soma comprises also the abstinence of sexual intercourse.
2. The verb in the plural, the subject in the singular, carried from AV. XIV. 2. 63.
3. Viz. from her future state as a housewife.
4. Cp. Kauś. su. 78. 18.
5. For this passage cp. Ś'āṅkh. I. 14. 4, Ar'v. I. 7. 14, 1st ar. I. 7. 5.
6. Probably the groom follows her and puts his right foot on each trace of the right foot of the bride.

formulae: 'One for sap, may Viṣṇu go after thee.—Two for juice may Viṣṇu go after thee.—Three for prosperity; may Viṣṇu go after thee.—Four for comfort; may Viṣṇu go after thee.—Five for progeny, may Viṣṇu go after thee.—Six for the seasons, may Viṣṇu go after thee.—Be a friend of seven steps.'

At the seventh (step) having caused her to stand directed to the east, they¹ should sprinkle her out of the vessel filled with water with the three verses, beginning: "Ye waters are beneficent."²

The lookers-on he addresses with the verse: "This woman wears auspicious ornaments. Come up to her and behold her. Having brought luck to her, go away back to your houses."

Then he should make her look on the pole-star, the star arundhatī (i. e. alkor of ursa major), and the seven seers (ursa major), when s. e. declares: "Let me see (them)." To the pole-star she addresses looking at it, the formula: "Thou art the pole-star (dhruva, firm), may I become firm (i. e. fixed) in the house of my husband So-and-so", uttering the name of her husband (instead of "So-and-so"), and at the end of the formula her own name in the nominative case. On arundhatī she looks with the formula: "Arundhatī, may I be held fast³ by my husband So-and-so," uttering the name of her husband and at the end of the formula her own name.

I. 22.

When she departs (to the house of her husband), he speaks over her the verse; "May Pūṣan lead thee thence

1. Viz. the person who holds the water (I. 20) together with the bridegroom and the person who has held the grain.
2. See I. 13 big.
3. Instead of arundhatī we expect ruddhā, see Gobn. II. 9. 11.

grasping thy hand ; may the Aśvins carry thee forth in a chariot ; go to the house, that thou mayest be a housewife ; having control thou shalt speak unto the council."

When she has reached her own house, (some women) of good disposition, that possess beautiful progeny and have reached old age together (with their respective husbands), make her descend with the verse : ' May here succeed for thee by progeny what is dear (to you). Watch thou over this house for housewife-ship ; unite yourself with this one, your husband ; then, being not deficient, thou shalt speak to the council.'"

Thereupon he makes her sit down on a bull's side with the hairy side turned upwards, with the verse "Here may cows sit down, here horses, here men. Here may also Pusan with a thousand sacrificial gifts sit down. Having placed a boy in her lap he should throw sweetmeats¹ or fruits (in its hands). Having removed the boy he should, whilst the wife holds on to him from behind, sacrifice with the following eight formulae, each concluded with the word *Svala*': "Here is steadiness. Here is independent steadiness. Here is delight. Here take delight. In me the steadiness. In me the independent steadiness. In me the joy. In me rejoice."

During a period of three days and nights they should abstain from saline or pungent food and from sexual intercourse, sleeping on the ground and lying together without approaching one another. After the lapse of the three days they should cohabit.² In the night³ (following on the three-day period) (begins) the ritual work of the married pair.

1. The text is corrupt, cp. RV. X. 85. 27.

2. Thus the *śoma*, the precise meaning is unknown.

3. Apparently the "soma" of G. II. 5. 7 are the *Jam nîyas*.

4. The following is the *santatukarman* the ritual of the fourth night.

He should sacrifice the expiatory oblations with the formulae : "Expiating Agni ! Thou art the expiation of the gods. I, a brahmin, entreat thee, desirous of protection. The substance, which dwells in her that brings death to progeny, remove from her. Svāhā.—Expiatory Vāyu ! Thou art the expiation of the gods. I, a brahmin, entreat thee, desirous of protection. The substance, which dwells in her that brings death to cattle, remove from her. Svāhā.—Expiatory Sūrya ! Thou art the expiation of the gods. I, a brahmin, entreat thee, desirous of protection. The substance, which dwells in her that brings death to the husband, remove from her. Svāhā.—Expiatory Candra ! Thou art the expiation of the gods. I, a brahmin, entreat thee, desirous of protection. The substance, which dwells in her that brings destruction to the house, remove from her. Svāhā.—Expiatory Agni, Vāyu, Sūrya, Candra, you are the expiation of the gods. I, a brahmin, entreat you, desirous of protection. The substance, which dwells in her that brings destruction to fame, remove ye from her. Svāhā."

Having sacrificed from a sthūlipaka to Agni and Prajāpati and having poured together into a wooden vessel the remnants of each oblation, he should address her with the words : "Anoint thy vital canals." First (she anoints) the navel, then the organs of sense which are above (viz. eyes, nose, ears, mouth), then those beneath (the navel).

After the three days have passed, the cohabitation takes place, after the husband has muttered the three following verses : "May Viṣṇu make the womb ready ; may Tvastṛ frame the shape (of the child), may Prajāpati pour forth the sperm, may Dhatṛ give thee conception.—Give conception, Sinīvālī, give conception, Sarasvatī ; may the two Aśvins, the gods wreathed with lotus, give conception to thee.—The embryo, which the Aśvins with golden fire-

drill produce, that embryo I put into thee, for giving birth in the tenth month."

The cohabitation takes place in this manner after each menstrual period.

After the burnt oblations he should give a cow to his teacher, in default of the teacher he should give a cow to (some) brahmins.

I. 23.

The regular evening-and morning-sacrifices.

At the evening-and morning-sacrifice he offers first an oblation of ghee to Agni, a second to Prajāpati; thus also in the morning, but then instead of Agni: to Sūrya.

The Vaisvadeva.

Of his evening-and morning-food he puts aside two great portions¹ destined for the bali-offerings, and sacrifices into the fire from the foremost portion: "To Agni, Svāhā! To Soma, Svāhā! To Dhanvantari, Svāhā! To Heaven and Earth, Svāhā! To the All-gods, Svāhā! To all the Deities, Svāhā! To Prajāpati, Svāhā!" The last one only mentally (i. e. he thinks only: "To Prajāpati, Svāhā").

Then to the north of the fire he offers (on the ground) a bali-sacrifice with the verse. "The gladdening, trembling, increase-bringing ones, that follow on the track of the wind: to these I desirous of food, offer a bali-sacrifice. May much nutritive food fall to my share." In the same way if (someone) hungers.²

On the place where he collects his revenues (his rice, barley, etc.) he offers a bali-sacrifice with the formula: "To Death's abode." Of the rest bali-offerings are made sun-

1. Possibly dhājani was the original reading.

2. This is not clear to me. During a sacrifice the Brahman-priest has his seat to the south of the fire.

wise, with the formula : "To the house-deities I offer a lah ; may they accept this from me, may they protect me, may they guard me, may they preserve me. To these oblation, to these Svāhā," first near the water-jar, then in the middle of the house, in the north-eastern part, near the bed, on the threshold, near the enclosure, and near the place where the Brahman has his seat¹. The remains he should pour out for Dhanvantari.

At all the house-rites² a benediction must be said (by one or more brahmins who must then be entertained with food). This (benediction) is called the great means of appeasement (i. e. of averting evil).

I. 24.

The sacrifice of the first fruits.

When he is about to undertake the sacrifice of the first fruits, he should first perform a sacrifice with the old fruits to Agni, Dhanvantari, Prajapati and Indra, they offer three oblations of the first fruits, in autumn of rice, in spring of barley, in the rainy season of millet. On these occasions a mess of the corns boiled whole, is offered successively to Indra and Agni, to the Allgods, to Heaven and Earth.³ Or one mess only is offered.⁴ The "spreading under" and the sprinkling of ghee have been dealt with (and should take place here). Twice he cuts of a fragment from the sacrificial substance, then he should partake of it after having muttered the verse : "From the good ye have led us to the better, ye gods ! Through thee, the nourishment, may

1. This is not clear to me. During a sacrifice the Brahman-priest has his seat to the south of the fire.

2. Perhaps read grhyesu in stead of grheṣu.

3. All is based on the s'rāuta-ritual, see e. g. Âp. VI. 29. 3, 7, 10.

4. This means probably that of the first fruits a caru is offered to Agni, Dhanvantari, Prajapati, Indra, and Indra and Agni and so on.

we obtain thee. Thus enter into us, O Potion, being refreshment, for the good of our children and ourselves, pleasant." Of the barley he should partake with the verse: "This barley, mixed with honey, they have ploughed through Sarasvatī under Manu. Indra was lord of the plough, the hundredfold wise one; ploughers were the Maruts, the exuberant givers." Of the millet he should partake with the verse: "May Agni partake first, for he knows how the sacrificial substance is; may he, the friend of all human tribes, make the herbs blessed for us."

II. 1.

The s'rāddha (II, 1-2).

When thy are going to perform a s'rāddha, they should bathe, put on clean garments, strew the house with sesamum, and prepare the food, sprinkling it with "substances fit for oblation"; during all the acts they should use the left hand, wear the sacred thread (or the upper garment) on the right shoulder and beneath the left arm-pit. All that he gives, he should give after sprinkling it with "substances fit for oblation." The expression: "substances fit for oblation" means: sesamum.

Having brought tooth-sticks, water and unguents proper for bathing, water for washing the feet, which has been drawn first of all¹, he causes to sit down (some, at least three) brahmins, spotless in three respects (i. e. knowledge, birth, and behaviour) with the verse: "May my Fathers come to their share, called by the Virāj, from the oceanic water. Live ye upon this undiminished (share), delight ye at free will in that which is given by me." Then he should give to the brahmins darbha grass cut off near the root,

1. Translation uncertain.

having made (from this grass) layers wound from right to left¹, with the formula: "Here, Father So-and-so is a seat for thee and for those who come here with thee; for these also is the seat." In the same way for his grandfather and great grandfather. Then he should give them water mixed with sesamum (pouring it out) through a strainer, perfumes and flowers.

Having cut off a portion of the food and having sprinkled it with ghee, he takes the grass for strewing around the fire etc., asks the brahmins' permission to sacrifice into the fire, carries it forward in south-eastern direction and strews the grass shaking it around the fire three times from left to right, wearing his sacred thread (or his upper-garment) on his right shoulder and beneath his left arm-pit. He should sprinkle water around the fire three times from left to right and three times from right to left. The fuel and the enclosing pegs are of udumbara-wood, as also the ladle. Having made and consecrated by mantras the two purifiers, and having "purified" with them the food, he throws the purifiers into the fire and sacrifices by means of the ladle (from the food): "To Agni, who carries the oblation to the Manes. Svadhā ! Obeisance ! Svāhā !—To soma, who is accompanied by the Fathers Svadhā ! Obeisance ! Svāhā." Then having shifted his sacred thread (or his upper-garment) to the left shoulder, and having touched water, he throws the ladle into the fire with the formula "To Yama who is accompanied by the Angiras. Svāhā !" Having performed the namaskāra according to the deities², he should sprinkle (again) water around the fire in the same way as before.

1. This refers to the manner in which the thread holding the grass, has been slung around it.
2. He has to mutter "I make an obeisance to my Father. I make an obeisance to my grandfather" etc.

Then he puts a big portion of food with condiments in (different) vessels and pours milk or ghee upon it with the verse : "In the raw ones (i. e. the cows) the boiled nectar has entered, delight ye at free will in that which is given by me." The big portions he assigns with the verses : "This, ye Fathers, is your share, given in the vessels, the nectar, full of svadhâ. Live ye upon this undiminished (share), delight at free will in that which is given by me.—The immortal Word, the immortal Waters, the (immortal) Food : this is the threefold, one-law-ed immortality of the Word.¹ Delight ye at free will in these three given by me; may here, ye gods, be weal for us.—This sacrifice to the Fathers is the Highest : what is given in the vessels, what is destined for the Fathers, O Agni. Word and Mind, ye Fathers, are your offering.¹ Delight ye at free will in what has been given by the Âsvins.—The Fathers here on the earth, those in the atmosphere, and those of the ocean, those that have reached the Word, that have become immortal, may these all delight in this sacrificial substance.—Here is strength (food) for you and here Svadhâ, eat ye and drink it¹, and may this (portion) not be diminished for you. Take with you the Svadhâ : the spring of nectar, enjoy the Svadhâ, ye Fathers, that is here.—The strength (food, and the deity that is here, ye Fathers, upon that may we live a hundred years. Make ye my life full of light and devoid of old age." There upon he puts these (vessels with food) down near the brahmins and assigns them with his thumb, muttering : "To So-and-so. Svadhâ. To So-and-so. Svadhâ."

While they eat he speaks over them the verse : What by me (is bestowed) against or with my will, on an imperfect brahmin or on a non-brahmin¹, what food drops into

1. The text of these verses being more or less corrupt, I have followed the recension of the Kâthakagrhyasûtra.

terrific Nṛti, by which our Fathers and the deities are gladdened—may Vāyu purify all that ; by it, being purified, may the deities rejoice, in it may the Fathers rejoice."

Having chanted the *Āśvasāman*, composed on the verse beginning: "The ocean roared," and having asked it (their meal) is finished, he should, wearing his sacred thread (or his uppergarment) upon his left shoulder, make them rinse their mouths. Then he says: May you be pleased", circumambulates them, turning his right side toward them, and while they depart, mutters over them the verse: "What a black bird and a beast of prey, what an unclean person, have eaten of the food prepared by me with mantras, may Savitr Vaiśvānara purify that ; by it, being purified may the deities rejoice, in it may the Fathers rejoice themselves."

II. 2.

Having begged for the rest (of the food, to do with it as he pleases) he should return (from the spot to where he has accompanied the departing brahmins). He smears with bull's dung a quadrangular spot, directed toward the south-east, and in the middle of it by means of a piece of wood scratches a line with the formula: "Driven away are the asuras, the *rākṣasas* the *piśācas*, who dwell among the Fathers", and lays down to the south of this square a fire-brand with the verse: "Whatsoever asuras roam about at will assuming various shapes being large-bodied or small-bodied (?), may Agni expel them from this space." Having strewn *darbha* grass along the line, he makes him (i. e. his father) rinse his mouth by means of a vessel filled with water (from which he pours out some quantity) "Father So-and-so, rinse thy mouth, and may these that accompany

thee here also rinse their mouths." In the same way for his grandfather and great-grandfather. On these places (where he has poured out the water, for each of the three ancestors a little more to the south) he lays down little balls of boiled rice, addressing each of his ancestors by his name, with that part of the hand which is sacred to the Manes¹, with the formula: "This is for thee, Father So-and-so, and for those who accompany thee. Svadhâ. Obeisance." In the same way for his grandfather and great-grandfather. If he does not know their names, then with the formulae: "Father, this is for thee. Grandfather, this is for thee. Great-grandfather, this is for thee." If he does not know his kinsmen (nor their names)², then with the formulae: "This is for the Fathers, who dwell on the earth. This is for the Grandfathers who dwell in the atmosphere. This is for the Great-grandfathers who dwell in the heaven." With the formula: "Here, ye Fathers, regale yourselves; like bulls come hither, each to your own share" he should turn round to the north and sit down, holding his breath as long as possible. Then he (turns back and) having muttered the formula: "The Fathers have regaled themselves; like bulls they are come hither, each to his own share", he makes them rinse their mouths in the same way as described above, he loosens the tuck of his garment³, performs obeisance to each of the deities⁴, and assigns garments to them: a knot of wool or a cloth consisting of the fringe of his garment, with the formulae: "Here is a garment for you, O Fathers; give ye a house to us, O Fathers; give fruit to the womb, O Fathers. a boy wreathed with lotus, that here may be a male child." He gives ointment and

1. The part between thumb and fore-finger

2. Cp. Âp. s'ra. I. 9. 8.

3. See Eggeling in *Sacred Books of the East*, vol. XII, page 368, note 2.

4. He has to say "Obeisance to my Father So-and-so" etc.

collyrium with the formula 'Anoint thee, So and so !' and "Anoint thy eyes, So-and-so !" He should give perfumes and flowers. He then addresses them with the following six formulae of obeisance : "Obeisance to your sap, ye Fathers ! Obeisance to your lustre, ye Fathers ! Obeisance to your life, ye Fathers ! Obeisance to your terror, ye Fathers ! Obeisance to your strength, ye Fathers ! Obeisance to your wrath, ye Fathers ! and to your Svadhā. Obeisance to you, ye Fathers !" With the verse : "Ye waters, who carry food, nectar, ghee, milk, kilala¹ and parśni⁴, are Svadhā, satiate my Fathers" he pours out water, and speaks over it the verse : "May it not diminish for me; may great liberality fall to my share; may the Brahmins delight in the food I offer repeatedly. May what I give (to the Brahmins) become for me in the highest abode Nectar water of a thousand streams.—May Gods and Fathers subsist here upon this liberality of mine. Live ye upon this undiminished (share), delight at free will in that which is given by me.' He then circumambulates, turning toward it his right side, (the spot where the ancestors have been regaled) with the verse : "They who are common and benevolent, the living amongst the living, mine : may their prosperity fall to my lot in this world through a hundred years."

The rice balls may be eaten by a sick person, by one who is desirous of food, or they may be thrown into the fire or the water, or given to a goat, a cow, or a brahmin. Of the rest (i.e. either the rice from which the rice balls have been taken, or the rest of the food eaten by the brahmins) he may eat, but he should not eat his fill.

1. Kinds of spirituous liquor, 6 Surā.

II. 3.

The Aṣṭakās.

On each of the three dark halves of the months following on the Āgrahayānī fullmoonday fall the Aṣṭakās: the Aṣṭakā of vegetables, the Aṣṭakā of meat, and the Aṣṭakā of flour-cakes. The sacrificial substance is vegetables, flesh, flour-cakes, and (for all) a mess of boiled rice. Of these substances he should sacrifice into the fire in the manner prescribed for a sthālīpaka, with the formulæ: "To the Aṣṭakā. Svāhā ! To the Aṣṭakā par excellence. Svāhā ! To the favourable Aṣṭakā. Svāhā ! To the Samvatsara, to the Parivatsara, to the Idāvatsara, to the Idvatsara, to the Āvatsara make ye (the offering) with obeisance. Through thee may we, undecayed, unbeaten, long enjoy the favour of these (years), which are worthy of sacrifice. Svāhā !". Having poured out the burnt-oblatons, he should respectfully address (the fire ?) with the formula: "Come, thou good Fortune (or: "O Bhaga); come, thou good Fortune; come, thou good Fortune."

At the middle Aṣṭakā he should have a cow slaughtered. He should sprinkle her with the formula: "To the Aṣṭakā agreeable I sprinkle thee." Of this (cow) he should take out¹ the left flank, the left apaghani² and the left buttock.

On the next day he performs the anvaṣṭakya-śrāddha (i. e. the śrāddha on the day after the aṣṭakā), or it may take place on the same day. Having made sit down (some)

1. According to the comm. this last mantra consists of five separate mantras "To the Samvatsara make ye offering" (etc.) (1). "To the Parivatsara make ye offering" (etc.) (2). etc. etc. This is not wholly certain.
2. Probably these parts are reserved for the anvaṣṭakya, cp. the following.
3. Perhaps the thigh, see Gobh. IV. 1, 3.

Brahmins (at least three), who are worthy to partake of the sacrificial substances, he should sit at them, carry forward to the south (out of this fire) six fires, and dig near each of these fires one trench, a span long, three fingers broad, one finger deep. In these trenches he deposits the balls of boiled rice, addressing his ancestors each with his name, with that part of the hand which is sacred to the Manes¹. The marrow he lays down for the male ascendants, the ribs (etc.) for the female ones.

Some acharyas² teach about this subject, that the middle rice ball (offered at the anvaṣṭakya-śrāddha) should be eaten by the wife of one who is desirous of offspring; thus also (the middle rice ball) of an (ordinary) śrāddha, or the sthālipāka.³

II. 4.

The funeral ceremonies (II. 4-5).

When the corpse of one who had consecrated and during his lifetime maintained the three sacred fires has gone lost, he (viz. the son) should fetch 360 palāśa-stems and shape these on the skin of a black antelope into a human frame: for the head he lays down 40, for the neck 10, for the two arms 100, for the fingers again 10, for the breast 30, for the belly 20, for the thighs 100, for the organ of generation 10, for the knees and the legs 30, for the toes 10. "So many are the bones of a man", says the sacred tradition.

If the corpse has not gone lost⁴, they should shave the hair, pare the nails wash it and raise it on a pyre, here they

1. See note 1 on page 48.

2. Viz. Adherents of the Yajurveda.

3. This must mean the rest of the sthālipāka, of which has been sacrificed.

4. The translation of this corrupt passage is conjectural.

pile also his sacrificial utensils in the way described in the chapter of the brāhmaṇa which begins: 'on it they place him; on his nostrils he should put down the two sruvaladles'. Having previously taken four ladle-fuls of ghee, according to the prescripts of the chapter in the brāhmaṇa beginning: "He who knows thus, if he should fall ill"², (and then having made an oblation with this ghee in the fire) he puts, if possible, a piece of gold on the mouth of the corpse³, propels the fires to the pyre and addresses it respectfully with the chaunts: with the one composed on the verse beginning "The eagle flying in the vault"⁴, according to the grāmageya; when the smoke has risen upwards, with the one composed on the verse beginning: "Thy sparkling smoke arises"⁵ and when the fire has risen, with one of the two composed on the verse beginning: "Agni, be gracious, thou art great"⁶. The Sāmāns should be chanted right off ("without returning" i. e. without repetition) "without returning in yonder World" so says a brāhmaṇa.

II. 5.

If the wife of one who has consecrated his three sacred fires, comes to die before him, he should cremate her with a fire produced from the fire-drill or with a sāntapana-fire⁷.

1. Jaim. brāhm. I. 48 (see journal of the American Oriental Society, vol. XIX, page 106).
2. Jaim. br. I. 46 (J. A. O. S. I. c. page 103), the words ya evamvit syāt precede immediately this passage.
3. I am far from certain to have rendered the meaning of the Sūtrakāra.
4. Jaim. S. I. 2. 3. 13, the chaunt is the yāman Sāma.
5. Jaim. S. I. 1. 9. 3 the chaunt is the Kauṇḍam Sāma.
6. Jaim. S. I. 1. 3. 3, to this verse belong two Yāma-sāmāns.
7. Dry substances are put into an earthen pot and fire is laid around until the fall in the pot takes fire.

Having selected as burial ground a spot, which by its nature is not saline and whence the water flows down from right to left tortuously, or a spot, where herbs grow, and here having cremated the corpse, they go away without looking back in order to bring the libation of water to the deceased, this they do not perform in streaming water. The libation should be poured out so that always the youngest among them pours it out before the elder one; at the brink of the water, and if there is no brink, after having dug a well. With the nameless finger (i. e. the ringfinger) of the left hand he throws once some water forward, uttering the name of the deceased. If (the libation is made) in streaming water, they should first loosen the hair¹ on the head, they plunge into the water and having poured out the water-libation out of the hollow of the two open hands held together, they should tie up the hair and each of them should touch the fire of a firebrand with the formula: "O Agni śakāhi (?), drive ye away my evil." He should touch a śami-branch with the formula: "Thou art a śami, remove (śamaya) my evil, a stone, with the formula: "A stone art thou; hard (steady) art thou; may I be steady"; then without any formula, a piece of bull's dung.

When he has poured out the libation of water he should sit down with his face directed toward the south, and those who have accompanied him should sit down near him. Another one addresses to them edifying words. At sunset they enter the village.

During this (day and the following) night they subsist on one single bean², or in complete indifference to all worldly enjoyments (i. e. eating nothing at all).

1. This seems here [cp. the following passage] to be the meaning of *udgrathya*.
2. Or "solely on beans"? The commentator takes *māsa* as a measure of the substance or so much food as has been bought for one *māsa* [a gold night].

On the next day he mixes milk and water (goes to the spot of cremation) and besprinkles the bones (with this mixture) by means of a goatshorn, a cow-horn or an earthen pail.

On the third day he should mix perfumes with herbs in water sprinkle the bones by means of a *śamī* or *palāśa*-branch and put them into an urn without making a noise (i. e. so that no grating sound is made by the bones touching one another). If the deceased was a woman, then in an earthen water-jar. Passing a crossway, a great harbour or a stream, he should bury (the urn) in the stair of a landing place of a stream.

On the third day after the decease they make them (i. e. the participants) bathe with *apāmārga*-plants, clay and crowding.

Having washed their clothes they remain idle during a period of ten days. From the fourth day on¹ they should subsist on food begged (from the neighbours). From this (begged food)² the offering into the fire has been demonstrated (and should in the well-known way take place during these ten days)³, and with this begged food they should pass along together the time they expect⁴.

After the lapse of the period of the ten days they should perform a *śrāddha*. Until they perform this *śrāddha* they should not give (alms). The restrictions for the *nakṣatras* are : (this *śrāddha* should take place) under (i. e. when the moon stands in conjunction with) the *maghās*, under *nakṣatras* consisting of one single star, under *bharanī*,

1. Reading *caturthyaś* [?].

2. Reading *tanvāś*.

3. Probably they must with this food perform the morning and evening offerings.

4. The meaning of this sentence is not clear to me.

and of the double nakṣatras under the former ; not under the fixed ones, viz rohinī and under the later star of a double nakṣatra¹. Having made (some) brahmins sit down who are worthy to partake of sacrificial substances, and having satiated these, he should give one single ball of boiled rice, (changing the plural of all the mantras with which it is offered) into the singular, and leaving out the addition, "and to those who accompany thee" (II. 2). He should satisfy all their (i. e. the brahmins') desires. Having accompanied them and having begged for the rest of the food, to do with it as he pleases (cp. II. 2, beg.), he should return. The rest he should not partake of, only after having made the brahmins pronounce their blessing he may partake of it.

II. 6.

The rite of the house.

Now follows (the description) of the rite of the house. If he wishes that his house may flourish he should every month, every season or every year in the first half of the month under an auspicious nakṣatra undertake the rite for averting evil from his house. Having by means of indra valli-creepers tied together apāmārga, palāśa, śirīṣa, arka udumbara, sadābhadrā and amṛtatṛṇa, and (with this kind of broom) having cleansed and swept his house, having besprinkled it with water, having sprinkled it all over by means of a handful of darbha-grass with the five products of the cow, having strewn about white mustard seed, he should in the middle of the house perform the ball-offerings to the house and sacrifice oblations of ghee to Vāstospati and then a thousand times sacrifice ghee with the verse addressed to Savitr. This same sacrifice then takes place in the south-

1. Fixed are called also by Varāhamihira [Bṛhatsaṃhitā] rohinī and uttarapālgauṣī + ttarāsādhā, uttaraprosthapāda.

eastern, then in the south-western, then in the north-eastern and then in the north-western part of the house; or in the middle (only). The sacrificial fee consists of a cow, a garment or a piece of gold. Then he should regale (some) brahmins with food and make them pronounce their benedictions.

Thus performing he enjoys endless and great prosperity, he gets many sons, who do not die young, the fire burns not his house, no biting animals will devour him, no thieves, rivals, demons or devils annoy him.

If his cows grow sick he should in the midst of his cows sacrifice a thousand ghee-offerings in the same way (viz. with the verse addressed to Savitr). The same holds good of the sickness of horses, camels, asses, goats and sheep, buffaloes, elephants and any of his bipeds or quadrupeds.

II 7.

The allaying of prodigies.

Now we shall explain the allaying of prodigies. Now, when in his house the central pillar buds forth, when a dove enters into it, when a cow sucks another cow, when a draught-ox scrapes the sky (with his horns), when smoke or flames are seen while there is no fire, when honey is produced, when an ant-hill arises, when a frog croaks in the water-reservoir, when dogs roam about in the house—in case of these and other (prodigies and bad omens), he sacrifices ghee with the verses beginning: "What, O Indra, we fear"¹, "the prodigious master of the seat"², "adhyāyamute-sumudasya"³, "always, O Agni"⁴, "when the lord of the

1 Jaim. S. 1. 2. 2. 5. 2.

2 L. e. 1. 2. 1. 6. 7.

3 This citation is corrupt.

4 Jaim. S. 1. 1. 8. 8.

house is wheited"¹, "from all sides, O Agni"², "whom guard"³ and with the verse addressed to Prajāpati⁴; at the beginning and end with "the great words"⁵. Then she should chant the sāmans composed on these same verses.

II. 8.

The recitation of the Veda during a fast.

Now we shall explain the rite of the recitation of the Veda during a fast. He should wear a clean garment or a dress made of bark; he should desire (i. e. partake of) food fit for sacrifice, water or fruit. But only a brahmin should bring it to him⁶.

Having gone forth from the village in an eastern or northern direction; having smeared with cowdung, a sthāṇḍila,—a bull's hide in size; on a clean spot or in the neighbourhood of water, having sprinkled it; having drawn the lines on it, having besprinkled it with water; having heaped fuel on the fire (which he has carried to this spot); having sacrificed the two āghāras and the two ghee-portions, he offers burnt-oblations to Agni, to Soma, to Rudra, to Indra, to Brahman, to Prajāpati, to Bṛhaspati, to the All-gods to the Seers, to the Ṛk-verses, to the Yajus-formulae, to the Sāman chants, to Faith, to Knowledge, to Wisdom, to Sāvitrī, to the Lord of the seat, and to Anumati.

Having sacrificed he should, sitting on darbha-grass, the tufts of which are directed toward the east or the north, hold darbha-grass in his right hand. So sitting he should recite mentally four times "the great words" preceded by the syllable om, the verse addressed to Savitrī and the

1. L. c. I. 1. 12. 8.

2. L. c. I. 1. 10. 6.

3. L. c. I. 2. 1. 8. 1

4. See I 4.

5. Bhūh, bhuvah, svah.

6. Translation doubtful.

chant composed on this verse, the chants composed on the verse beginning "The king Soma" and the two chants composed on the verse: "The Brahman born". Then he should begin with the beginning of the Veda and without interruption recite it silently, and he should not interrupt the recitation by stopping. Now were he to converse in between, or to stop, he should thrice hold his breath as long as he is able to, sip water, and begin just where he left off. If a passage does not occur to him, he should during the time the forgotten passage would have taken him, recite another passage either from the R̥gveda, the Yajurveda or the Sāmaveda [thereby he reaches that forgotten part], or a Sāman that has the same brāhmaṇa, the same metre, and the same deity; or he may repeat (during the time which the forgotten passage would require) the Sāman belonging to the verse beginning, "The sea has roared". - Standing, sitting, lying down or walking he should recite the Samhitā: tithing falls to his share. Or, according to Jaiminī, he may recite the first triple section⁴ a thousand times, or ending with the syllable vāryam⁵ or as much as he likes.

By reciting twelve times the Samhitā he removes from himself the faults committed by studying on forbidden days, by angering his teacher, and through improper acts. The Veda is by him sanctified and purified. If he recites the samhitā another twelve times, he gains thereby the world of Prajāpati. If he recites it another twelve times, he gains thereby the world of Uśanas. If, fasting, he re-

1. Jaim. S. I. 1. 10. 1.

2. L. c. I. 2. 3. 1. 10, to this verse belong the two ṛtāsāmanas.

3. Jaim. S. I. 3. 11. 5.

4. According to the comm. the three Samānas on the first verse of the Samhitā are meant.

5. In this case the Sāmanas belonging to Jaim. S. I. 1. 1. 11. - I. 3. 8. 7. (1-61) are meant.

cites the *samhitā* one thousand times, he becomes one with Brahman and resplendent moving; unrestrained he gains the fulfilment of all his wishes. If he recites it during a year subsisting on begged food, he gains the (power of supernatural) vision; if during six months subsisting on barley-gruel, if during four months subsisting on water and barley-flour, if during two months subsisting on fruits, if during one month subsisting on water, or during twelve days eating nothing at all (he recites the *samhitā*), he obtains the power of suddenly disappearing, and sanctifies his kinsmen: seven kinsmen in the ascending, seven in the descending line and himself as fifteenth he rescues (from rebirth).

They call that the ladder of the gods. By means of that the gods reached their divine station and the seers the position of seers.

The beginning of this "session of Brahman" is threefold: at the morning pressing (of the Soma-sacrifice), at the midday pressing, or in the last part of the night: (the *muhūrta*) sacred to Brahman. Of this (session of Brahman) there are two intermissions of study (i. e. of reciting the Veda): if he himself is unclean, if the spot (where the recitation takes place) is unclean.

This rite was proclaimed by Prajāpati to the seven seers, by the seven seers to Mahājahnu, and by Mahājahnu to the Brahmins.

II. 9.

The appeasing of the Planets.

Now we shall explain the reception, the food-offering, and the victims for the *grahas* (i. e. the "Seizers", the Planets).

One who is devoid of faith, who is unclean, who does not mutter the sacred texts, who forsakes the auspicious ceremonies, that man the Seizers lead of a surety to the

abode of Yama. I shall proclaim the hospitality to be offered to the Seizers of terrific action, who frequent the path of the stars. He should perform this (hospitality) for the sake of appeasing (them).

Red are the Sun and Mars, white are Venus and the Moon ; Mercury and Jupiter, these two are recorded to be yellow ; he should know Saturn as also Rāhu and Ketu to be black. The wise men should for this occasion get ready flowers which have the colour of the Seizers.

Having smeared with cowdung a *sthāṇḍila*, a bull's hide in size, having sprinkled it, having drawn the lines on it, having besprinkled it with water, having heaped fuel on the fire, having sacrificed the two *aghāras* and the two ghee-*portions*, he calls to their places the Seizers : the Sun, to the middle ; to the south of this place, Mars ; to the south-east, the Moon ; to the north-east, Mercury¹, to the north, Jupiter ; to the east, Venus ; to the west, Saturn ; to the south-west, Rāhu and to the north-west, Ketu. The place for the Sun is circular, for Mars triangular, quadrangular for the Moon, arrowshaped for Mercury, a trapezium for Jupiter, a pentagon for Venus, a segment for Saturn, a half-circle for Rāhu, banner-shaped for Ketu.

He should know that the Sun represents the god Śiva, the Moon : Umā (i. e. the consort of Śiva), the planet Mars: the god of war Skanda; Mercury stands for Nārāyaṇa (i. e. Viṣṇu), Jupiter is Brahman itself and Venus is Indra. Saturn he should consider as Yama, Rāhu is the messenger of the God of Death, and Ketu is (his secretary) Citragupta. These are the deities of the Seizers.

Fire, Water, Earth, Viṣṇu, (Indra), Indrāṇi, Prajāpati, Sarpa (i. e. Śeṣa) and Brahman are in successive order their presiding deities.

1. Cp. the text of Baudh. gr̥hya parīśeṣa I. 16. 13 (ed. of Mysore).

The Sun was produced in Kalinga-land, the Moon in the country of the Yamunā, the place of Mars is the Vindhya, that of Mercury is the "Midland", that of Jupiter the country of the Sindhu, that of Venus the Ghāts¹, Saturn belongs to Surāstra, Rāhu to the eastern region and Ketu to the Parvata-mountain (i. e. the Himālaya ?). These are the regions where the Seizers are produced.

A piece of arka wood, smeared with ghee, of the size of a span, he should put into the fire for the Sun², of khadira-wood for Mars, of palāśa-wood for the Moon, of the apāmārga-plant for Mercury, of aśvattha wood for Jupiter, of udumbara-wood for Venus, of Śamī wood for Saturn, of dūrvā-grass for Rāhu and a tuft of Kuśa-grass for Ketu.

He sacrifices twenty-eight oblations of ghee³. With these (i. e. the following verses ?) he sacrifices into his household-fire⁴ to the Sun a simple mess of rice⁵, to Mars sacrificial food, to the Moon a mess of rice boiled with ghee, to Jupiter a rice mess boiled with water, to Venus a rice mess boiled with milk, to Mercury a mess boiled with sour coagulated milk, to Saturn a mess of beans with sesamum-meal, to Rāhu a mess of meat, to Ketu a mess of rice boiled with turmeric. With the verse beginning: "With true light"⁶ to the Sun, with the verse: "Agni is the head"⁷ to Mars; with the verse "Swell up, let be gathered"⁸ to the Moon; with the verse: "The Brahman, born"⁹ to Mercury, with the verse: "Bṛhaspati, what the enemies"¹⁰

1. This would point to Māabar, but it is uncertain, the Dictionaries do not record the word ghāts in this sense; perhaps. "border" is meant.
2. Abbreviated, the text being corrupt.
3. This is not clear.
4. Read. pakvāgnau juhōti.
5. Read with Baudh and Varkh. s'uddhodanam.
6. These verses are not found in the texts of the Jaiminīyas. Most probably this chapter is taken from the Baudh. grhyasūtra.
7. Jaim. 8. I 1 3. 7.
8. L. & I 2. 3. 1. 9.

to Jupiter ; with the verse : "After his ancient splendour"¹ to Venus , with the verse : "To weal for us the divine ones"² to Saturn ; with the verse : "With what aid the wondrous"³ to Rāhu, with the verse : "Making a banner for the bannerless"⁴ to Ketu.

As sacrificial fee he gives for (the offering to) the Sun a red milch cow, for (the offering to) Mars a red ox , for the (offering to the) Moon a conch ; for (the offering to) Mercury a piece of gold ; for (the offering to) Jupiter a garment ; for (the offering to) Venus a horse ; for (the offering to) Saturn a dark-blue cow ; for (the offering to) Rāhu a piece of iron ; for (the offering to) Ketu an elephant. Or for each a piece of gold or that by which his teacher is pleased.

As the arising of something terrible⁵ is warded off by a mystical diagram, so is this evil-averting-rite a protection for those that are touched by a "Seizer"⁶. For him who abstains from hurting living beings, for him who practises self-control, for him who has gained possession of dharma, and for him who constantly checks himself, the "Seizers" are at all times favourable. The "Seizers" are the cows, they are the princes, and especially they are the brahmins ; being revered, they revere, being disregarded, they torment.

1. l. c. III. 11. 1.

2. l. c. I. 1. 3. 3.

3. l. c. I. 2. 1. 6. 5.

4. l. c. III. 57. 10.

5. See the text of Baidh.

6. The following verse is omitted in this translation.

CORRIGENDA

page VI line 15, read: is based

" VII " 7 " from the text of M'

" " " 1 from bottom, read: ending.

" XI " 8 " " " , read: certainty.

" I of the text: line 15 read

सर्वेण्यन्तानामनुपपन्नं देव instead of

सर्वेण्यन्तानामनुपपन्नं देव.

" 5 of the text: last line read *c/* instead of *1/*.

" 11 (text) line 18 read *हवाव* instead of *हवाव*

" 13 (text) line 11 read *वर्गी* instead of *वर्गी*

" 14 (text) line 13 " *वर्गी* instead of *वर्गी*

" 14 note 9 read *d* instead of *d*

" 2 (translation) line 6 read *Savitṛ* instead of *Savitṛ*

" 7 line 15, *r*: scattered.

" 9 line 16, *r*: cleanse themselves.

" 10 line 12, *r*: sacrificial formulae.

" 12 line 16, *r*: with wreaths.

" 15 line 7, *r*: first half of the month

" 15 line 31, *r*: "May Prajāpati

" 25 l. 2 from bottom, *r*: they should

" 26 l. 12 *r*: an umbrella.

" 31 foot note 2 *r*: [page 17].

" 32 l. 13, *r*: or Madhuparka.

" 35 l. 12 *r*: garment.

" 37 footnote 2 *r* stands for *r*

" 39 footnote 3 *r*: see I, 13 beg.

" 43 l. 17 *r*, then offer.

" 49 footnote 4, *r*, of Surā.

" 52 l. 18 *r* is yonder world.

" 52 footnote 7 *r*, the fuel.

" 53 line 8 *r*, the elder ones.

" 54 l. 15, *r*, cowdung.

" 54 l. 3 *r* he should.

" 57 line 2, *r* resplendent, moving (etc)

" 60 " 20, *r*, trapezium

Worth Seeing Book on Indian Politics

ON

BARHASPATYA ĀRTHA ŚĀSTRAM.

OR

(The Science of Politics according to the School
of Brhaspati)

Original Text edited with

An Introduction, Notes, and English Translation by

Dr. F. W. Thomas, M. A., Librarian

India Office Library, London.

together with an

Historical Introductory Remarks and Indexes by

Pt. Bhagavad Datta, B. A.,

Supdt. Research Deptt., D. A. V. College, Lahore.

Printed on best ivory paper, cloth bound with gold letters.

Indian Price Rs 2/8,- Foreign 6 s.

Some of the Opinions.

1 "Talking of the wisdom of the past brings to me a new and learned translation by Dr. F. W. Thomas, M. A. . . . of the Ancient **BRHASPATI SŪTRA**. The Brhaspati means the Science of politics according to the School of Brhaspati, and might be termed "The School of conduct for Kings" As with all the old wisdom, nearly the entire Sutra of Brhaspati is just as applicable to proper intercourse to-day, if modified by changes of environment and cordit on,"

(Birmingham Weekly Post 19-8-22).

2, "The . . . Dr Thomas's edition and translation of the Brhaspati Sutras, with the introductory remarks by Pt. Datta will no doubt be found very useful. . . .

(Sir George A. Grierson, Rathfriland)

PUNJAB SANSKRIT SERIES

1. Barhaspatya Artha Śāstra, text edited with Notes, Introduction and English translation by Dr. F. W. Thomas, M. A., together with an historical introductory remarks by Pt. Bhagavad Datta, B. A., Price Rs 2/8/- or sh. 6/-
2. Jaiminiya Gṛhya Sūtra—text edited with extracts from the commentary subodhinī, Notes, introduction, and English translation by Dr W. Caland, M. A., Price Rs. 6/- or sh. 12/-

BOOKS IN THE PRESS.

1. Kāṇvaśya Śatapathia Brāhmaṇa, text edited with notes and a valuable introduction of nearly 200 pages by Dr. W. Caland, M. A.
2. Nīlmata Purāṇam or the History of Kashmir, text edited with notes and historical introduction by Prof. Kāṇva Lal, M. A., and J. D. Zadū Esq.
3. Āryavidyā Sudhākara of Yājñeshwar Bhaṭṭa. It was long out of print. Now again reprinted with additions and alterations by Mahamahopādhyaya Pt. Siva Datta.
4. Ātharvan Jyotiṣ—Text edited with a valuable introduction by Pt. Bhagavad Datta, B. A.
5. Mahābhārata Analysed by C. R. Kṛṣṇama Chārṇ.
6. Āpastamba Śulba Sūtra, text edited with Karvīnd Swamī's comm. introduction, English translation and several diagrams by Pt. Bhagavad Datta, B. A., and L. Gaur Chand, B. A.,
7. Kāṭilya Arthā Śāstra—text prepared from the best Munich Mss. which contains many different and valuable readings than the text hitherto published edited with many notes and a valuable introduction by Dr. J. Jolly and Dr. R. Schmidt.

Besides the above we are also dealers in all kinds of Sanskrit Books published any where in the world.

Please apply to—

MOTI LAL BANARSI DASS,
Proprietor, The Punjab Sanskrit Book Depot,
Said Mitha Street LAHORE.

SOME OF THE VALUABLE VEDIC BOOKS.

1. *Autereya Brahmana*, text in transliteration edited with extracts from the commentary of Sayabacharya by Th. Aufrecht. Germany Price Rs. 25/-
2. *Altindischer Ahencult das craddha nach den verschiedenen schulen mit benutzung handschriftlicher quellen dsrgestellt* by Dr. W. Caland. Text in Devanagari. Europe Rs. 25/-
3. *Apastambiya Grihya Sutra*. Text in Devanagari with extracts from the commentary of Hara Datta and Sudarshnacharya edited by Dr. M. Winternitz. Vienna Rs. 15/-
4. *Arnold's Historical Vedic Grammer*. English Very useful book. America Rs. 15/-
5. *Arseyakalpa Sutra of the Samaveda*, text in transliteration edited by Dr. W. Caland. Germany Rs. 12/-
6. *Baudhayān Pitramedhsutras*. Text in Devanagari edited with commentary and German translation with 3 illustrations by C. H. Raabe. Europe Rs. 12/-
7. *Baudhayān Ritual Sutra* ed. by W. Caland. Rs. 3/-
8. *Bhardwaja Grihya Sutra*. Text in Devanagari with an Eng. introduction and list of Mantras by J. W. Salomons. Europe Rs. 15/-
9. *Gobhila Grihya Sutra*, text in transliteration with German trans. by F. Knaur. Europe Rs. 25/-
10. *Gopatha Brahmana of Atharva Veda*. Text in Devanagari edited with an introduction, notes and index etc. by Dr. D. Gaastra. Best edition. Europe Rs. 25/-
11. *Hiraneya Kesin Grihya Sutra*. Text in Devanagari with extracts from the comm. of Maitri Datta edited by Dr. J. Kirste. Vienna Rs. 25/-
12. *Index Verborum to the published text of the Atharva Veda* by W. D. Whitney. Very valuable work. America Rs. 30/-

13. Jaimini Samhita text ed. by W. Caland. Germany Rs. 15/-
14. Jaimini Srauta Sutra. Text in Devanagari edited by Dr. Dieuke Gaastra. Europe Rs. 15/-
15. Jaiminiya Upanishad Brahmana, Original text in Devanagari. Lahore Rs. 2/8
16. Jaiminiya Upanishad Brahman. Text with English translation by H. Örtel. America Rs. 11/-
17. Jaiminiya Brahmana in Auswahl edited by Dr. W. Caland. Europe Rs. 20/-
18. Kathakam Samhita of the Black Yajur Veda. Original text in Devanagari edited by L. Schroeder, together with a complete index verborum by R. Simon. 4 Vols. Germany Rs. 50/-
19. Kausik Sutra of the Atharva Veda. Text in Devanagari ed. by M. Bloomfield. America Rs. 40/-
20. Panchvidh Sutra text ed. by Simon. Germany Rs. 7/-
21. Paraskara Grihya Sutra. text with translation by A. Stenzler. Germany Rs. 10/-
22. Parisistas of the Atharva Veda. Text edited by G. Bolling. complete in 3 Vols. Germany Rs. 50/-
23. Pitramedha Sutras of Baudhayana, Hiranyakesin and Gautama text edited by Dr. Caland. Rs. 12/-
24. Vedic Mythologie by A. Hillebrandt, complete in 3 Vols. very Useful for Vedic Scholars. (German) Rs. 50/-
25. Vedische Studies by Pischel and Geldner. (German) complete in 3 Vols. Rs. 30/-

Apply for all kinds of Sanskrit Books published anywhere in the world to :—

The Punjab Sanskrit Book Depot,

Said Mitha Street,

LAHORE (India.)

Vedic Lit.

Gṛhya-sūtras

Sanskrit Lit - Gṛhya-sūtras

20/07/82
JN

Central Archaeological Library,
NEW DELHI.

27235

Call No. Sa2 Vs2/Jai/cal

Author—Caland, W

Title—Jaiminighyasastra.

Borrower No.	Date of Issue	Date of Return
Mr. M. C. Joshi	17.1.82	17.1.83

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.